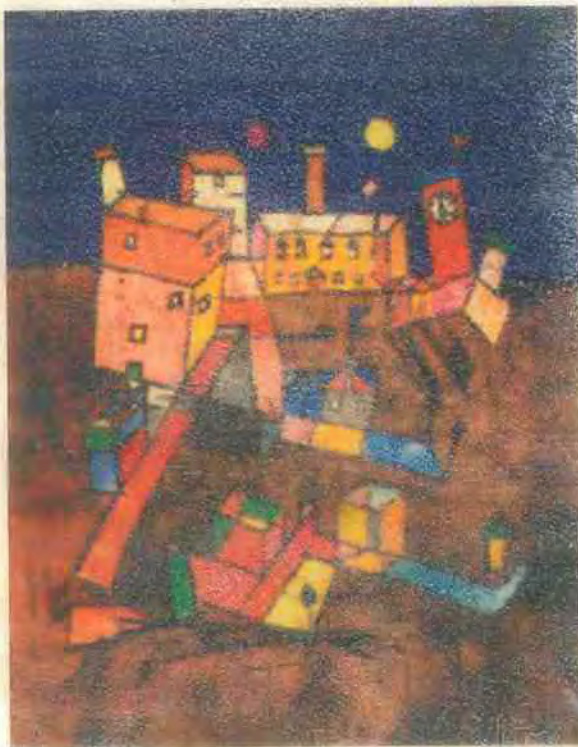

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ &
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Διπλωματική Εργασία

Αποστερημένες Αστικές Περιοχές
Το Νέο Αστικό Πρόβλημα των Δυτικών Μητροπόλεων και
η διερεύνηση εμφάνισης ανάλογου φαινομένου στην Ελλάδα

Βανταλή Μαρία

Επιβλέπων: Κοτζαμάνης Βύρων

Βόλος, Σεπτέμβριος 1999

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 738/1
Ημερ. Εισ.: 03-11-1999
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
1999
ΒΑΝ

**Στη μνήμη
του πατέρα μου**

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση μιας διπλωματικής εργασίας αποτελεί σίγουρα μια ευχάριστη εμπειρία αφού μαθαίνεις, πειραματίζεσαι και προσπαθείς να προσεγγίσεις όσο καλύτερα μπορείς το θέμα σου. Παρ' όλα αυτά όμως υπάρχει και μεγάλη αγωνία, και γι' αυτό η συμπαράσταση από όπου και αν προέρχεται είναι καλοδεχούμενη. Αυτές οι λίγες γραμμές γράφονται σαν το ελάχιστο «ευχαριστώ» σε όσους με βοήθησαν.

Θέλω να εκφράσω την βαθιά μου ευγνωμοσύνη στον καθηγητή μου Βύρωνα Κοτζαμάνη, που ανέλαβε την επίβλεψη της διπλωματικής μου εργασίας, τόσο για την ουσιαστική του παρέμβαση όσο και για τον χρόνο που μου αφιέρωσε. Κυρίως όμως τον ευχαριστώ γιατί με την συνεχή του ενθάρρυνση και υποστήριξη, με βοήθησε να ολοκληρώσω αυτή την εργασία.

Ένα ευχαριστώ στην οικογένεια μου και στους κοντινούς μου ανθρώπους, που ανέχτηκαν την κυκλοθυμική συμπεριφορά μου και μου προσέφεραν απλόχερα τη συμπαράστασή τους.

Περιεχόμενα

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΝΕΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.....	9
1.1 ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ.....	9
1.2 ΟΙ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	11
1.3 ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.....	13
1.3.1 Οι παραγουπόλεις της Μεσογείου	13
1.3.2 Οι βιομηχανικά παρηκμασμένες περιοχές.....	14
1.3.3 Οι εργατικές στεγαστικές περιοχές των βιομηχανικών μητροπόλεων.....	15
1.3.4 Τα υπεργκέτο της Αμερικής.....	17
1.4 ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΑΥΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΕΙΝΑΙ “ΝΕΟ”	18
1.5 ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ	21
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	24
2.1 ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.....	24
2.2 Η ΕΞΑΣΘΕΝΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ.....	29
2.2.1 Η «απόστασιοποίηση» των ανώτερων και μεσαίων τάξεων	30
2.2.2 Η περίπτωση της Αμερικής.....	30
2.2.3 Η περίπτωση της Ευρώπης	31
2.3 ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ	34
2.3.1 Η κατάρρευση του κράτους πρόνοιας στην Αμερική.....	36
2.3.2 Το κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη.....	38

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ “ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ”:	
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ.....	40
3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	40
3.2 Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.....	41
3.3 ΟΙ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ.....	43
3.3.1 Η πολιτική στη Γαλλία και στην Ολλανδία.....	43
3.3.2 Η πολιτική των ΗΠΑ.....	43
3.3.3 Η πολιτική της Βρετανίας.....	47
3.4 ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ.....	48
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΑΝΑΛΟΓΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ.....	54
4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	54
4.2 Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	55
4.2.1 Η διαδικασία της βιομηχανοποίησης.....	56
4.2.2 Η διαμόρφωση του αστικού χώρου.....	60
4.2.3 Ο ρόλος του κράτους ως προς τις τάσεις ανάπτυξης της επαγγελματικής δομής στην Ελλάδα.....	62
4.2.4 Το κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα.....	65
4.3 ΑΝΑΣΤΑΛΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΑΝΑΛΟΓΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	66
4.3.1 Ο αγροτικός χώρος.....	66
4.3.2 Ο Κοινωνικός διαχωρισμός.....	67
4.3.3 Ο δημόσιος τομέας.....	73
4.3.4 Η οικογένεια.....	76
4.3.5 Η αστική ανάπτυξη και το καθεστώς γαιοκτησίας.....	80
4.3.6 Οι μετανάστες.....	85

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ..... 89

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 94

Εισαγωγή

Η επιλογή του θέματος και ο στόχος της παρούσας εργασίας

Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του αιώνα είναι ότι καταφέραμε να γλιτώσουμε από αυτό που ο Μάρξ είχε ονομάσει, με κάποια δόση υπερβολής, ηλιθιότητα της αγροτικής ζωής. Ο κόσμος των ηλεκτρονικών υπολογιστών ανοίγει νέους ορίζοντες καθώς καταφέρνει να κυριαρχήσει σε κάθε είδους ανθρώπινη δραστηριότητα. Μιλάμε για την οικουμενοποίηση ή παγκοσμιοποίηση που επιτέλους αποδεσμεύει επιχειρήσεις και άτομα από την απόσταση, επιταχύνει δράσεις και νικά τον χρόνο. Στις ανεπτυγμένες περιοχές του πλανήτη μας όλο και μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού τείνει να απαλλαγθεί από τον σκληρό και βαρετό μόχθο που χαρακτήριζε την βιομηχανική εποχή. Αυτό θεωρείται (η μείωση δηλαδή του ποσοστού των ανθρώπων που ταλαιπωρούνται μοχθώντας) ως ένα από τα πιο σημαντικά επιτεύγματα του τέλους του τρέχοντος αιώνα. Και όλα αυτά θα μας οδηγούσαν σε μια πανηγυρική είσοδο στο νέο αιώνα που είναι προ των πυλών εάν δεν υπήρχαν κάποιοι να μας υπενθυμίζουν με την παρουσία τους και μόνο τι αφήνει πίσω της η τεχνολογική επανάσταση.

Ο αιώνας και η χιλιετία που πέρασε μας αφήνουν παρακαταθήκη ένα πρόβλημα, άκρως επείγον: ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων που ζουν κάτω από άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Παλαιότερα, αυτοί οι άνθρωποι ήταν διασκορπισμένοι στην ύπαιθρο, σήμερα τους βλέπουμε συγκεντρωμένους στις μεγαλουπόλεις ως αναπόσπαστο τμήμα των αστικών περιοχών. Μια σειρά από προβλήματα που αφορούν αυτά τα άτομα, έχουν δημιουργηθεί στις Δυτικές Μητροπόλεις.

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με ένα από τα προβλήματα των Δυτικών Μητροπόλεων, αυτό των αποστερημένων αστικών περιοχών. Τα τελευταία είκοσι χρόνια, με την αρχή της αποβιομηχάνισης, η ανάδυση των αποστερημένων αστικών περιοχών, σηματοδοτεί την εμφάνιση ενός προβλήματος διαφορετικού από εκείνο που εκδηλώθηκε στην αρχή της βιομηχανικής επανάστασης.

Την εποχή αυτή το πρόβλημα της αστικής ενσωμάτωσης ζητούσε επίλυση μέσω ανάλογων διαδικασιών που ακολουθήθηκαν για την επίλυση της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η ενσωμάτωση στην παραγωγική διαδικασία (γεγονός που επιτεύχθηκε με την εργασία στη βιομηχανία) οδήγησε σε αιτήματα για την αστική ενσωμάτωση των ατόμων. Σήμερα δημιουργείται μια αντιστροφή και το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης των πληθυσμιακών ομάδων είναι αυτό που ζητείται να επιλυθεί δεδομένης της αστικής ενσωμάτωσης. Οι αποστερημένες αστικές περιοχές δεν αντανακλούν την έλλειψη της αστικής ενσωμάτωσης, αλλά το αντίθετο, την έλλειψη δηλαδή κοινωνικής και οικονομικής ενσωμάτωσης.

Πρόκειται για περιοχές στις οποίες η περαιτέρω ανάπτυξη, μετά τη βιομηχανική κρίση, έχει σταματήσει. Η αποβιομηχάνιση δεν μπόρεσε να ακολουθηθεί από την εκδήλωση μιας νέας διάρθρωσης και σαν αποτέλεσμα η πρότερη οργανική ολότητα κατέρρευσε. Όσο το κέντρο εστιάζεται σε λειτουργίες που έχουν να κάνουν με την οικουμενικότητα παρά με την άμεση εγγύτητα, η κοινωνικοχωρική του δομή καταρρέει. Και μαζί την κατάρρευση της κοινωνικοχωρικής δομής καταρρέει και η κοινωνική αλληλεγγύη. Η υποδειγματική αδιαφορία των κοινωνικών τάξεων που έχουν ενσωματωθεί σε αυτή τη νέα τάξη πραγμάτων προς όσους δεν τα κατάφεραν, οδηγεί σε τέλμα τις σχέσεις αλληλεξάρτησης, που μπορούν να εγγυηθούν την κοινωνική πρόοδο.

Το κύριο πρόβλημα των αποστερημένων αστικών περιοχών μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: στην αντίθεση μεταξύ της ύπαρξης αστικής ενσωμάτωσης και έλλειψης κοινωνικής ενσωμάτωσης καθώς και στην ατόνιση των επιρροών από την επικρατούσα οικονομική οργάνωση της πόλης. Ο πληθυσμός των αποστερημένων αστικών περιοχών χαρακτηρίζεται από την διακοπή των σχέσεων με την περιοχή της καταγωγής του και την έλλειψη σχέσεων, κοινωνικών και οικονομικών, με την περιοχή στην οποία βρίσκεται εγκατεστημένος.

Ο στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η περιγραφή των αποστερημένων αστικών περιοχών και η διερεύνηση της πιθανής εμφάνισης ενός ανάλογου φαινομένου στον ελληνικό χώρο. Με δεδομένα τα υψηλά ποσοστά της ανεργίας, την αποβιομηχάνιση που συντελέστηκε και έπληξε τα αστικά κέντρα της χώρας, με δεδομένη την ύπαρξη πολλών κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων και τέλος με την αυξανόμενη εισοδο μεταναστών στον ελληνικό χώρο την τελευταία εικοσαετία, βάσιμα μπορούμε να ερωτηθούμε αν υπάρχει κίνδυνος την εμφάνιση ανάλογου κοινωνικού προβλήματος. Αφού αναλύσουμε τη φύση των αποστερημένων αστικών περιοχών και του πληθυσμού τους (λαμβάνοντας υπόψιν τη διεθνή εμπειρία), και τις διαδικασίες της δημιουργίας αυτών των περιοχών, θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε πως η εμφάνιση ενός ανάλογου προβλήματος στην χώρα μας δεν είναι πιθανή.

Δομή της εργασίας

Η παρούσα εργασία μπορεί να διαχωριστεί σε δυο βασικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στη θεωρητική προσέγγιση του νέου αστικού προβλήματος και στη αποσαφήνιση των χαρακτηριστικών των αποστερημένων αστικών περιοχών. Η τυπολογία των αποστερημένων αστικών περιοχών γίνεται για να κατανοηθεί η φύση των πληθυσμών και ο βαθμός ρήξης σε σχέση με την περιοχή προέλευσης. Η σύγκριση των χαρακτηριστικών της βιομηχανικής εποχής και της εποχής αποβιομηχάνισης, μας θα μας βοηθήσει να προσδιορίσουμε τους λόγους, για τους οποίους, η δημιουργία των αποστερημένων αστικών περιοχών θεωρείται ως “νέο αστικό πρόβλημα”. Οι βασικοί λόγοι της εμφάνισης του προβλήματος αναπτύσσονται καθώς εξετάζεται η εξέλιξη της

πόλης, πόλης που από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης εμπλέκεται σε μια διαδικασία παγκοσμιοποίησης και στην ταυτόχρονη κατάρρευση της κοινωνικής αλληλεγγύης στο εσωτερικό της. Η συνοπτική παρουσίαση των παρεμβατικών πολιτικών μας επιτρέπει να δούμε την διαχρονική παρέμβαση για την επίλυση του προβλήματος ενώ συγχρόνως παρουσιάζεται και ο τρόπος με τον οποίο θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν οι πληθυσμοί των αποστερημένων αστικών περιοχών από τις κρατικές πολιτικές.

Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται στην περίπτωση της Ελλάδας. Προσδιορίζονται οι προβληματισμοί σχετικά με την ανάδυση ενός παρόμοιου φαινομένου στον ελληνικό χώρο, γίνεται μια συνοπτική αναφορά για την ανάπτυξη της Ελλάδας και τις ιδιαιτερότητες της σε σχέση με την ανάπτυξη που ακολουθήθηκε στις Δυτικές Ευρωπαϊκές μητροπόλεις. Ο λόγος για την συνοπτική αναφορά στην ανάπτυξη που υιοθέτησε η Ελλάδα είναι ο εξής: η δημιουργία του προβλήματος που εξετάζουμε οφείλεται σε μια σειρά εξελίξεων που ακολουθήθηκαν κατά την αναπτυξιακή διαδικασία στις αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες. Θεωρείται λοιπόν σκόπιμο να παρουσιαστεί η διαφορετική ανάπτυξη της Ελλάδας, μέσα από την οποία διαφαίνονται και τα χαρακτηριστικά της φυσιγνωμίας της ελληνικής κοινωνίας, χαρακτηριστικά τα οποία διαγράφουν τις αποτρεπτικές τάσεις για την δημιουργία ενός ανάλογου φαινομένου. Η περιγραφή των ανασταλτικών μηχανισμών, που ακολουθείται, επιχειρεί να δείξει πως, τουλάχιστον για τα επόμενα χρόνια, δεν διαφαίνεται η τάση εμφάνισης αποστερημένων αστικών περιοχών στην χώρα μας.

Απαραίτητες Έννοιολογικές Αποσαφηνίσεις

Αναγκαίο κρίνεται να δοθεί ένας ορισμός που να ερμηνεύει τον όρο ενσωμάτωση, αφού οι αναφορές σε κοινωνική ενσωμάτωση αλλά και σε αστική ενσωμάτωση αποτελούν έννοιες βασικές για την κατανόηση του νέου αστικού προβλήματος που αποτυπώνεται στο χώρο με τις αποστερημένες αστικές περιοχές. Σύμφωνα με τον Durkheim (Dictionnaire de la sociologie; 1980) η κοινωνική ενσωμάτωση είναι ορατή όταν τα μέλη της κοινωνίας διακατέχονται από κοινή συνείδηση και όταν βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους προκειμένου να επιτευχθούν οι κοινωνικοί στόχοι. Με άλλα λόγια η κοινωνική ενσωμάτωση αναφέρεται στην συνένωση μεμονωμένων και ανεξάρτητων μερών (ατόμων ή κοινωνικών συνόλων) σε ένα βασικό όλο.

Η ενσωμάτωση δηλώνει την ικανότητα του συστήματος να εντάσσει και να ενσωματώνει τα μέλη του σε μια ενότητα. Αυτός ο ορισμός της ενσωμάτωσης, δανεισμένος από το Χρηστικό λεξικό της Κοινωνιολογίας του Τσαούση (1987), μας βοηθά να προσδιορίσουμε την αστική ενσωμάτωση. Η αστική ενσωμάτωση δηλώνει την ικανότητα του αστικού σχηματισμού να εντάσσει και να ενσωματώνει τα μέλη του μέσα στον αστικό ιστό. Αυτό φυσικά γίνεται μέσα από πολιτικές που αφορούν στην

πόλη, ανάμεσα στα άλλα και με πολεοδομικές παρεμβάσεις, που εξασφαλίζουν την απαραίτητη υποδομή ώστε η ενσωμάτωση στην πόλη να γίνεται εφικτή.

Στην παρούσα εργασία γίνεται πολλές φορές αναφορά στην ταξική πάλη. Η ταξική πάλη είναι στην ουσία πολιτική πάλη ανάμεσα σε κοινωνικούς ή πολιτικούς θεσμούς, και φορείς, ανάμεσα σε εκφραστές αντιτιθέμενων ταξικών συμφερόντων, με απώτερο στόχο την απόσπαση ή διατήρηση πολιτικής (ταξικής) εξουσίας. Η κύρια ταξική πάλη (πάλη κεφαλαίου εργασίας) αποκρυσταλλώνεται άμεσα στους φορείς της εργατικής τάξης και εκείνους της μεγαλοαστικής τάξης ή αλλιώς του μεγάλου (μονοπωλιακού) κεφαλαίου, και έμμεσα ως πάλη που εκδηλώνεται στην προσπάθεια αυτών των δύο βασικών δυνάμεων να οργανώσουν και να σχηματίσουν τις κοινωνικές και πολιτικές τους συμμαχίες (Μοσχονάς, 1986).

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΝΕΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

1.1 ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Το αστικό πρόβλημα, με την παραδοσιακή του έννοια, είναι απόρροια του βασικού κοινωνικού προβλήματος των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών, της αντίθεσης/εργασίας. Αυτή η αντίθεση προκάλεσε την ανάδυση του αστικού προβλήματος με το ξεκίνημα της βιομηχανοποίησης, από το 19^ο αιώνα ως και τις αρχές του 1970. Η αντίθεση είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία βιομηχανικών αστικών περιοχών στις οποίες συσσωρεύτηκαν βασικά οι “απαξιωμένοι” αγρότες της υπαίθρου κατά τις διαδοχικές φάσεις της αστικοποίησης. Στην πρώτη φάση σημαδεύεται πολύ περισσότερο από προσπάθειες για τον κοινωνικό έλεγχο των συμπεριφορών τους και την αποτροπή της εκδήλωσης ανατρεπτικών διαθέσεων παρά την αντιμετώπιση τους ως πολίτες της πόλης.

Η πόλη εξαπλώνεται προοδευτικά στα περίχωρα, απαλλάσσει το κέντρο της από τα στοιχεία της εργατικής τάξης, οδηγώντας τους στην περιφέρεια. Αυτός ο χωρικός διαχωρισμός είχε ως αποτέλεσμα μια επιταχυνόμενη αστική ολοκλήρωση στο κέντρο παρά στην περιφέρεια. Λόγω του φύσης του, το αστικό ζήτημα έμελλε να επιλυθεί μόνο μέσω μιας διαδικασίας ανάλογης με αυτή που ακολουθήθηκε για την επίλυση του κοινωνικού προβλήματος. Η αποδοχή της επιβλητικής εργατικής παρουσίας και του ρόλου της στην παραγωγική διαδικασία, οδήγησε και στην παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στην εργατική τάξη και στην συνακόλουθη κάλυψη των βασικών αναγκών για στέγαση, για υπηρεσίες υγείας, παιδείας, πρόνοιας κτλ., για πρόσβαση επομένως σε όλα αυτά που η πόλη μπορούσε να προσφέρει, οδηγώντας στη δυνατότητα πρόσβασης “όλων σε όλα”.

Η αξιοσημείωτη πίεση που ασκήθηκε και στην πόλη για να θεωρηθεί η εργατική τάξη μέλος της κοινωνίας των πολιτών είναι αντίστοιχη αυτής των εργατικών σωματείων για τη διεύρυνση δικαιωμάτων στο χώρο της παραγωγής. Η αστική πάλη εκφραζόταν διαμέσου των σωματείων της εργατικής τάξης σε θέματα σχεδιασμού, στέγασης, ιδιοκτησίας γης, και άλλων αναλόγων ευκολιών της ίδιας σημασίας. Εξέφραζαν το αίτημα της ενσωμάτωσης της στην πόλη σε αντιστοιχία με το αίτημα της ενσωμάτωσης τους στην παραγωγική διαδικασία.

Με τον όρο το “νέο αστικό πρόβλημα” εννοούμε την αντιστροφή του πρότερου φαινομένου. Τώρα πια δεν είναι το κοινωνικό πρόβλημα που υποβάλλει την εμφάνιση του αστικού προβλήματος: είναι το “αστικό πρόβλημα”, ή μάλλον οι πιο πρόσφατες χρονικά εκδηλώσεις αυτού, που οδήγησαν στον μετασχηματισμό της “έκφρασης” του κοινωνικού προβλήματος. Η αντιστροφή της κατεύθυνσης, στην σχέση μεταξύ των δύο προβλημάτων - αστικού και κοινωνικού-, δεν αποτελεί αφενός μεν ζήτημα βαθμού σοβαρότητας του ενός προβλήματος ή του άλλου αλλά ούτε, αφετέρου δε ζήτημα προτίμησης προσέγγισης του φαινομένου διαμέσου του ενός ή άλλου προβλήματος. Η αντιστροφή θέτει μια σειρά αλλαγών και στα δύο. Η εμφάνιση, τα τελευταία είκοσι χρόνια περίπου, αυτού που έχουμε συνηθίσει να αποκαλούμε - μάλλον ευφημιστικά - “αποστερημένες αστικές περιοχές” σηματοδοτεί την εμφάνιση ενός προβλήματος βασικά διαφορετικού από εκείνου της εργατικής τάξης των περιχώρων, προβλήματος που εμφανίστηκε στην αρχή της βιομηχανικής επανάστασης.

Με τον όρο “αποστερημένες αστικές περιοχές” δεν εννοούμε καθόλου περιοχές διέλευσης ή περιοχές περιστασιακής κατοικίας των πληθυσμιακών ομάδων που “αναλώθηκαν” από το κυρίαρχο σύστημα παραγωγής (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Πρόκειται για περιοχές όπου η περαιτέρω ανάπτυξη έχει παγώσει. Αντανακλούν όχι τόσο την έλλειψη της αστικής ενσωμάτωσης, συγκρινόμενη με το επίπεδο κοινωνικό-οικονομικής ενσωμάτωσης, αλλά το αντίθετο: αστική ενσωμάτωση ελλείπει κοινωνικής (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Υπό το πρίσμα αυτό, ο πληθυσμός των συγκεκριμένων περιοχών δεν εμπλέκεται σε διαδικασίες συγκρούσεων για την ικανοποίηση συγκεκριμένων αστικών αναγκών. Οι νέοι αγώνες δεν αποτελούν πλέον ζήτημα ατόμων που διεκδικούν μια αστική συνθήκη ισότιμη της οικονομικής ολοκλήρωσης. Αντανακλούν περισσότερο ένα ζήτημα κοινωνικής ενσωμάτωσης ισότιμου της αστικής ενσωμάτωσης. Οι “υπό κρίση” πληθυσμιακές ομάδες είναι στην πόλη αλλά αποκλεισμένοι από την κοινωνία (Stewart, 1994). Πολλές φορές αυτοί οι αγώνες δεν αποσκοπούν στην ικανοποίηση “διαπραγματεύσιμων” αιτημάτων αλλά εκφράζουν την αγανάκτηση τους. Ο όρος “αγώνας” από μόνος του φαίνεται γενικά ανεπαρκής και δεν περικλείει την ανησυχία που ξαφνικά διακατέχει τις “υπό κρίση” γειτονιές. Δεν αποτελούν σχηματοποιημένους οργανισμούς κινητοποιημένους από το μέσο ταξικό πρότυπο. Οδηγούνται από “άτυπες” ομάδες οι οποίες συχνά συγκροτούνται περιστασιακά για την αντιμετώπιση ενός αντιπάλου (συνήθως της αστυνομίας). Ενσαρκώνοντας μια κοινωνική τάξη που συγχωνεύει τις αξίες της και την ίδια στιγμή απορρίπτει την ίδια του την αξία.

Τι θα έπρεπε να συνάγουμε από το γεγονός του προβλήματος της κοινωνικής οργάνωσης και των ρηγμάτων που τώρα αναδύονται μέσα από την πόλη; Στο παρελθόν, η πόλη μερικώς απεικόνιζε, σύμφωνα με τη δική της λογική, τις συμφυείς αντιφάσεις της βιομηχανικής παραγωγής (Van Kempen, 1994). Τώρα η βιομηχανική τάξη πραγμάτων αλλάζει. Είναι μια νέα ζοφερή και ανασυντιθέμενη πραγματικότητα, χωρίς την εμφανή εκδήλωση μιας νέας διάρθρωσης (Μπεκ, 1999). Η κλασική βιομηχανική

πόλη ήταν μια οργανική ολότητα, μια οντότητα οργανωμένη γύρω από το κέντρο και πλαισιωμένη από την ενδοχώρα. Επέφερε την κοινωνικό-χωρική συνέχεια μεταξύ των διαφόρων τμημάτων της και μεταξύ του κάθε ενός από τα μέρη της με το κέντρο. Στην μετά-βιομηχανική πόλη η οργανική ολότητα εξαφανίζεται. Η αστική δομή τείνει να εκταθεί στο άπειρο, ενώ το κέντρο “αποσύρεται” και εστιάζεται σε λειτουργίες που περισσότερο έχουν να κάνουν με την οικουμενικότητα παρά με την άμεση εγγύτητα. Η “οικουμενική πόλη” δεν βρίσκεται πλέον εκεί για να υποστηρίξει όσους βρίσκονται γύρω της αλλά περισσότερο ως συνδεδετικός κρίκος με τα πλέον απομακρυσμένα μέρη. Η κοινωνικοχωρική της δομή καταρρέει (Saunders, 1989). Τη θέση της λειτουργικής δομής μεταξύ κέντρου και περιφέρειας αντικαθιστά ένα σύστημα που έχει τη μορφή του δικτύου και το οποίο συνδέει διασκορπισμένα κέντρα με αποτέλεσμα την αποσύνθεση και την διάσπαση της αστικής δομής. Αυτή η αντικατάσταση της σχέσης κέντρου και περιφέρειας γίνεται για να αντεπεξέλθει η πόλη στις απαιτήσεις των νέων οικονομικών δομών, δομών που στηρίζονται στις νέες αξίες και στην σχέση των ιδιοκτητών με τις τηλεπικοινωνίες.

Κύρια επίπτωση της αποσύνθεσης της οργανικής πόλης είναι ότι η κοινωνική αλληλεγγύη καταρρέει (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Η αρχή της κοινωνικής ευταξίας βασιζόταν στην αλληλεξάρτηση των ποικίλων συνιστωσών σε σχέση προς τα άλλα.. Η βιομηχανική πόλη παρείχε αυτό το αίσθημα και εξανάγκασε στην αποδοχή της αλήθειας του και του κόστους του. Όταν η οργάνωση του κοινωνικού χώρου βοηθά στην απόκρυψη των σχέσεων αλληλεξάρτησης, και όταν η κοινωνία θρυμματίζεται, οι “έχοντες” εκδηλώνουν την αδιαφορία προς τους “μη έχοντες”. Η απόκλιση τους εκφράζει πλέον την διαδεδομένη μη σχηματική μορφή της κοινωνικής σχέσης. Το κυρίαρχα αναδυόμενο ερώτημα μπορεί να εκφραστεί ως εξής: “Γιατί να πληρώνουμε για τους άλλους;” Οι “υγιείς” τάξεις απαντούν σ’ αυτό εγκαταλείποντας τις αστικές περιοχές με τα “υψηλά κοινωνικά κόστη”, και ομαδοποιούνται για να ζήσουν με τα άτομα της ίδιας θέσης με αυτά. Μεταξύ ατόμων που πληρώνουν για τον εαυτό τους και μόνο για αυτούς. Αυτή τους η τάση αυτή εναντιώνεται όχι μόνο στην αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης αλλά και στον απώτερο στόχο της, δηλαδή στην ιδέα την κοινωνικής προόδου, στην κοινή υπόσχεση για την πορεία της κοινωνίας προς τα εμπρός χωρίς φόβο και απειλές. Αντί για μειωμένο φόβο στον καθένα και αυξημένη ασφάλεια για όλους δεσμεύει την κοινωνία σε ένα φαύλο κύκλο ανασφάλειας και βιαιότητας.

1.2 ΟΙ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Στην βιβλιογραφία που αφορά στις σύγχρονες βιομηχανικές μητροπόλεις, ο όρος “αποστερημένες αστικές περιοχές” έχει ευρέως χρησιμοποιηθεί για να υποδείξει το κύριο πρόβλημα που παρατηρείται σ’ αυτές. Ωστόσο, ο όρος είναι αρκετά ασαφής ώστε

να υιοθετηθεί άκριτα χωρίς να αναρωτηθούμε ποια είναι τα κοινά στοιχεία που τον προσδιορίζουν και που δικαιολογούν την ευρεία χρήση του. Άραγε τι μπορεί να είναι ; Η ομοιότητα των κτιρίων ; Με βεβαιότητα όχι, αφού τόσο στο κέντρο της πόλης όσο και στα προάστια, μπορούμε να βρούμε τόσο παλιά όσο και καινούργια κτίρια. Η φύση του πληθυσμού; Είναι μερικές φορές εγκατεστημένος σ' αυτές πριν από δεκαετίες (σε περιοχές βιομηχανικής παρακμής), μερικές φορές νεοεγκατεστημένος (σε αυτοδημιούργητες περιοχές κατοικίας) ενώ μερικές φορές περιλαμβάνει και εθνικές μειονότητες ή και αγροτικούς μετανάστες. Στην πραγματικότητα, μόνο μια παράμετρος μπορεί να συνενώσει όλες τις παραπάνω: Είναι η αντίθεση μεταξύ της ύπαρξης αστικής ενσωμάτωσης (στην οποία εμπεριέχεται σε μεγάλο βαθμό ο συνδυαστικός κρίκος με την περιοχή καταγωγής του ατόμου) και της ελλιπούς κοινωνικής ενσωμάτωσης καθώς και της έλλειψης επιρροών από την επικρατούσα οικονομική οργάνωση της πόλης (Donzelot J., Jaillet M-C., 1997).

Θα πρέπει να γίνει κατανοητό πως το γνώρισμα αυτό μπορεί να εμφανιστεί σε διαφορετικές περιπτώσεις: στα προάστια των μεγαλύτερων δυτικών Ευρωπαϊκών μητροπόλεων, στις περιοχές που προήλθαν από την δραστήρια κρατική πολιτική στον τομέα της στέγασης στη Γαλλία, στις περιοχές που βίωσαν την βιομηχανική παρακμή στην Νότιο-Ανατολική Αγγλία και στις φτωχές γειτονιές του Λος Άντζελες. Δεδομένης της αμετάβλητης αυτής της κοινής παραμέτρου στους ποικιλόμορφους τύπους έκφρασης της αποστερημένης αστικής περιοχής, είμαστε σε θέση να συγκρίνουμε με τα προάστια των αναδυόμενων βιομηχανικών κέντρων στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα. Η σύγκριση θα υποδείξει με σαφήνεια την καινοφανή φύση του προβλήματος που εμφανίστηκε στις Δυτικές Ευρωπαϊκές μητροπόλεις, τα τελευταία περίπου είκοσι χρόνια.

Στις αποστερημένες αστικές περιοχές, όπως περιγράφεται και στην προηγούμενη παράγραφο, υπάρχει υψηλή συγκέντρωση ατόμων που δεν εργάζονται και δεν είναι κοινωνικά ενσωματωμένοι. Ο χώρος των αποστερημένων αυτών περιοχών, ακριβώς λόγω της συγκέντρωσης ενός «ιδιαιτέρου» πληθυσμού παρουσιάζει έντονα σημάδια εγκατάλειψης. Οι γειτονιές μπορεί να είναι παλιές γειτονιές οι οποίες αποτελούσαν την περιοχή κατοικίας της παραδοσιακά βιομηχανικά εργατικής τάξης με αποτέλεσμα να έχουν κρατήσει το βιομηχανικό χαρακτήρα, μπορεί να είναι γειτονιές που σχηματίστηκαν πιο πρόσφατα και οι οποίες κατοικούνται από μετανάστες, ή και συγκροτήματα μεμονωμένων κατοικιών που είναι αποκομμένες από την υπόλοιπη περιοχή (Dawson and others, 1993c) . Δεν υπάρχει ένα ενιαίο αρχιτεκτονικό στυλ, που να προσδίδεται στις περιοχές αυτές, το μόνο που τις χαρακτηρίζει είναι τα έντονα σημάδια εγκατάλειψης. Η εγκατάλειψη οφείλεται στην αδυναμία από την πλευρά των κατοίκων να συντηρήσουν τους κατοικίες τους και διαμορφώσουν τον ευρύτερο χώρο της διαμονής τους. Σε λίγες χώρες άλλωστε η διαχείριση των περιοχών ανήκει σε ένα δημόσιο φορέα, αλλά ακόμα και τότε δεν υπάρχει το ανάλογο σύστημα αστικής διαχείρισης που να μπορεί να βελτιώσει την εικόνα που οι περιοχές αυτές έχουν

(Dawson and others, 1993a). Οι περισσότερες από αυτές τις γειτονιές παρουσιάζουν περιβαλλοντικά προβλήματα και η απόστασή τους από την υπόλοιπη πόλη και το κέντρο αυτής δεν είναι προσιτή εξαιτίας της έλλειψης δημόσιων μεταφορικών μέσων (Dawson and others, 1993c). Η έλλειψη της κοινωνικής ενσωμάτωσης γίνεται φανερή στην περιοχή, από τους υψηλούς δείκτες της εγκληματικότητας που αυτές παρουσιάζουν. Παραδείγματα τέτοιων γειτονιών είναι η Cituat Vella στη Μπαρσελόνα, το Liberties στο Δουβλίνο το Bairro Alto στη Λισσαβόνα Tenever στη Βρέμη η Madonna di Campagna στο Τορίνο, το Cureghem στο Anderlecht, το Korreveg στο Groningen της Δανίας, το Brossolette στο Mulhouse της Γερμανίας.

Ο πληθυσμός των αποστερημένων περιοχών έχει βασικά ένα κοινό χαρακτηριστικό: την διακοπή της σχέσης του με την περιοχή της καταγωγής του και την έλλειψη των στέρας ριζών (θεμελίων) στην “υιοθετημένη” περιοχή τους (Donzelot J., Jaillet M-C, 1997). Το γνώρισμα αυτό δεν είναι αμελητέο σχετικά με την ιδιαιτερότητα αυτών των περιοχών. Η σημασία του προέρχεται από την αποδιδόμενη δύναμη που εμπεριέχει αφενός η σχέση μεταξύ της χώρας/χώρου που αποχωρίζεται κάποιος και της χώρας/χώρου στον οποίο έχει εγκατασταθεί και αφετέρου η δημιουργία μιας σχέσης σε μια άλλη χώρα/χώρου που συνοδεύεται από την επιτυχημένη εγκατάσταση του στο νέο χώρο. Οι παρατηρήσεις των αποστερημένων αστικών περιοχών, μπορούν να οδηγήσουν και σε ένα επιμερισμό τους σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες. Οι κατηγορίες αυτές επιδεικνύουν επαρκώς, αφενός μεν τη σχέση του αποστερημένου πληθυσμού με την χώρα προέλευσης, αφετέρου δε τη σχέση του με την χώρα στην οποία εγκαθίστανται και στην οποία απομονώνονται σε μια περιοχή η οποία το μόνο που μπορεί να προσδιορίσει είναι την χωρική ταυτότητα αυτών των πληθυσμών.

1.3 ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

1.3.1 Οι παραγκουπόλεις της Μεσογείου

Η ύπαρξη παραγκουπόλεων στις συνοικίες των Μεσογειακών περιοχών (με έμφαση στην Τουρκία) χαρακτηρίζεται ανάμεσα στα άλλα και από την μεταφορά των συμπεριφορών και του τρόπου κοινωνικής οργάνωσης των περιοχών προέλευσης (Ανατολικής Τουρκίας), από τις οποίες ο πληθυσμός τους εκτοπίστηκε όχι τόσο εξαιτίας της έλξης με την περιοχή αλλά λόγω της αναδιαμόρφωσης κοινωνικών ιεραρχιών, δομών και του τρόπου ζωής που κυριαρχούσε στις περιοχές προέλευσης (SI VOL II). Σαν μετανάστες της πρώτης γενιάς, κουβαλούν μαζί τους, τους τρόπους να ζουν σαν οικογένεια και φυλή και την αρχή της εξουσίας που διέπει τις κοινωνικές

σχέσεις. Πρόκειται για έναν πληθυσμό που έχει ακόμα τρόπους κοινωνικής οργάνωσης και κοινωνικού ελέγχου, που αντιπροσωπεύει μια δύναμη στην περιοχή στις οποίες εγκαθιστούνται. Η κοινή αναφορά στην γη που μοιράζονται με τους συμπατριώτες τους, τους επιτρέπει όχι μόνο να βοηθούν ο ένας τον άλλο αλλά και να δημιουργήσουν μια συλλογική δύναμη. Η πελατειακή σχέση που αποτελεί τη δομή ανάμεσα σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες και το σωματείο, πολιτικά λειτουργεί πιο πολύ με ενοποιημένες κοινότητες παρά με διεσπαρμένα άτομα. Αυτή η φυλετική δύναμη εξουσιοδοτεί αυτό τον τομέα του πληθυσμού όχι μόνο να σχηματίζει τα δικά του πολιτικά κόμματα αλλά και να κερδίζει δημοτικές εκλογές, κάτι που έγινε στην Κωνσταντινούπολη. Ακριβώς αυτός ο σύνδεσμος με την περιοχή προέλευσης αποτελεί έναν ισχυρά περιοριστικό παράγοντα στην κοινωνική τους ενσωμάτωση στην πόλη και με βάση αυτό το γεγονός οδηγούμαστε στην καθολική έλλειψη δεκτικότητας των νέων μεταναστών από την πλευρά της πόλης.

Αυτές οι αξίες και ο ομαδικός τρόπος ζωής είναι οι μόνοι θησαυροί που κατάφεραν να διασώσουν από την γη που δεν επέτρεπε την επιβίωση τους με αποτέλεσμα την εγκατάλειψή της. Για τους ανθρώπους αυτούς οι παραγκουπόλεις δεν συνιστούν το πρώτο βήμα στην διαδικασία ενσωμάτωσης στην πόλη. Περισσότερο σίγουρο είναι πως οι μετανάστες προσκολλήθηκαν στην πόλη χωρίς να συμμετέχουν στην οικονομική της ζωή, παρά μονάχα σε οριακά σημεία. Υπάρχουν μονάχα λίγοι από τους μετανάστες της πρώτης γενιάς που αναζητούν οικονομικούς πόρους σε μια οργανωμένη οικονομία που προσφέρει μισθούς και δικαιώματα (Donzelot J., Jaillet M-C, 1997). Οι περισσότεροι κινούνται σε μια άτυπη οικονομία. Αυτή η οικονομία “φάντασμα” συνιστά το μοναδικό μέσο επιβίωσης και είναι ο ενδιάμεσος εμπορικός κρίκος μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου από την οποία προήλθαν. Και αυτό γιατί η ύπαιθρος δεν είναι πλέον παραγωγική ή αρκετά επικερδής ώστε να ενταχθεί στον παγκόσμιο ανταγωνισμό της παραγωγής αγαθών. Η Ευρώπη και οι ΗΠΑ τροφοδοτούν πολύ περισσότερο τις πόλεις παρά την ύπαιθρο που βρίσκεται κοντά σε αυτές.

1.3.2 Οι βιομηχανικά παρηκμασμένες περιοχές

Οι πληθυσμοί των βιομηχανικά παρηκμασμένων περιοχών στην νότιο-ανατολική Αγγλία ή Γαλλία και στην Βαλλονία του Βελγίου χαρακτηρίζονται από έναν διαφορετικό τύπο ρήξης. Παραδόξως η “ρήξη” αυτό δεν είναι το αποτέλεσμα της απομάκρυνσης αλλά της υπερβολικής εγγύτητας (SI VOL. I,1996).

Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών είναι συχνά απόγονοι αγροτικών μεταναστών που ήρθαν από την κοντινότερη ύπαιθρο ή από πολύ μακριά αλλά με μεγάλο βαθμό αφομοίωσης από την ίδια την χώρα. Είναι προσκολλημένοι σε αυτές τις αστικές περιοχές όπου τους έφερε η ανάγκη για εργασία και η εμφάνιση της έντονης ανεργίας στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας είναι καταστρεπτική. Συχνά, έγιναν οι

ιδιοκτήτες των σπιτιών τους, που υποτιμήθηκαν από την επερχόμενη βιομηχανική παρακμή. Η ιδιοκτησία, που πιθανόν απέκτησαν με θυσίες, στην περιοχή φανερώνει την αδυναμία τους να εγκατασταθούν οπουδήποτε αλλού (Donzelot J.,Jaillet M-C., 1997). Και έπειτα η επιβίωση - αλλά μόνο η επιβίωση - είναι ικανή εκεί, με τις κοινωνικές επιδοτήσεις τα επιδόματα ανεργίας και τις υποσχέσεις για εξ' αρχής ανάπτυξη που συνήθως παραμένουν υποσχέσεις. Το πρόβλημα για αυτούς δεν είναι η απόσταση αλλά η έλλειψη της απόστασης ένα είδος ασφυξίας από την εγγύτητα με ένα χώρο που παρακμάζει (SI. VOL.I, 1996). Ένα είδος μελαγχολίας διακατέχει τους κατοίκους, μια νοσταλγία για την χαμένη ζωή αυτών των περιοχών. Τα τελευταία υπολείμματα των εργοστασίων και των μεταλλείων όπου υπέφεραν αλλά κέρδιζαν το μεροκάματο τους μετατρέπονται ηρωικά σε μουσεία. Οι νέοι όταν μπορούν δραπετεύουν. Συχνά παραμένουν εκεί δέσμοι. Οι μεγαλύτεροι παρακολουθούν τα άδεια σχολεία και τις άλλες υπηρεσίες που σταματούν να λειτουργούν. Γίνονται τα φαντάσματα ενός εξαφανισμένου κόσμου. Δεν αποτελούν διαδηλωτές που έχουν αιτήματα. Απλά ανέχονται τον κοινωνικό τους θάνατο, αφού οι εκδηλώσεις για να κρατήσουν τις επιχειρήσεις τους στην ζωή εξασθένησαν καθώς και οι ελπίδες τους για την εμφάνιση ενός αγοραστή με το “μαγικό ραβδί” εξανεμίστηκαν.

1.3.3 Οι εργατικές στεγαστικές περιοχές των βιομηχανικών μητροπόλεων

Οι περιοχές στέγασης των εργατικών στρωμάτων στις μεγάλες βιομηχανικές μητροπόλεις αποτελεί μια τρίτη περίπτωση, όπου οι επιπτώσεις της ρήξης μεταξύ του χώρου κατοικίας και της χώρας προέλευσης εντείνονται ακόμα περισσότερο όταν δεν υπάρχει πλέον σχέση με την εργασία. Αυτές οι περιοχές έχουν χαρακτηριστεί κυρίως ως κοιτώνες για τους βιομηχανικούς εργάτες, δεν απέκτησαν δική τους προσωπικότητα ώστε να βοηθά στην ενσωμάτωση των ατόμων στην ευρύτερη περιοχή (SI. VOL. I, 1996). Υπήρχαν μονάχα για το σκοπό αυτό, και έγιναν άχρηστες όταν η βιομηχανική εργασία εξαφανίστηκε. Στην μετά-βιομηχανική πόλη, οι περιοχές αυτές αποτελούν τα κατάλοιπα του παρελθόντος που έχει αλλάξει. Αποτελούν εμπόδιο. Συνιστούν καθυστέρηση στην κίνηση. Όντας τόσο κοντά στο νευρικό κέντρο της μητρόπολης χωρίς να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτό, αποκομμένες από τις απροσδιόριστες δομές της παραγωγής, αυτές οι περιοχές μοιάζουν σα πολύτιμοι λίθοι στον χάρτη των νέων πόλεων. Αποτελούν μέρος για άτομα που δεν εξυπηρετούν κανένα σκοπό, που μπαίνουν στη μέση και που είναι φυλακισμένοι εκεί. Και είναι φυλακισμένοι κυρίως επειδή σπανίως έχουν τώρα ένα πλαίσιο αναφοράς παρεκτός από ένα αίσθημα αχρηστίας. Αποτελούν εθνικό απόθεμα, και βρίσκονται εκεί μονάχα επειδή δεν μπόρεσαν να εγκατασταθούν πουθενά αλλού. Είναι χρεοκοπημένοι, δεν μπόρεσαν να εγκαταλείψουν το στεγαστικό σύστημα της περιοχής για άλλη διαμονή, αλλά πολύ περισσότερο έχουν ατονήσει οι δεσμοί τους με την περιοχή προέλευσης τους. Ανάμεσα

τους ζουν και γηγενείς δίχως κοινωνικό κύρος που έχουν καταδικαστεί να ζουν μεταξύ μεταναστών. Οι τελευταίοι ήρθαν στην περιοχή στην ακμή του Φορντισμού, αλλά και αργότερα, όταν η απασχόληση στην βιομηχανία είχε εξασθενήσει, παρόλη την ανάπτυξη της παραοικονομίας. Οι νόμιμοι περιορισμοί της μετανάστευσης αποτέλεσαν μια προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος, μέσω της μετακίνησης του πληθυσμού που δημιουργούσε το πρόβλημα. Συχνά όμως το μόνο που είχε ως αποτέλεσμα ήταν να περιπλέξει το όλο ζήτημα ακόμα περισσότερο. Όσοι παρέμειναν, περιμένοντας καλύτερες μέρες, έφεραν και τις οικογένειες τους. Παραδόξως, ενώ η μεταφορά των οικογενειών αδυνάτισε τον σύνδεσμο με την περιοχή της προέλευσής τους, οι οικογένειες αυτές δεν πέτυχαν όμως να δημιουργηθούν τις αναγκαίες δυνάμεις επιρροής στην περιοχή που τους “φιλοξενεί”. Οι σχέσεις μεταξύ των μελών της παραδοσιακής οικογένειας αποσυντίθενται χωρίς να επέρχεται εκμοντερνισμός (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Ο πατέρας δεν αποτελεί πια την εξουσία στην οικογένεια ως “κουβαλητής” (εξασφαλίζοντας τις καθημερινές ανάγκες) αφού το εισόδημά του είναι πλέον αβέβαιο και η εργασία του στερημένης κάθε αίγλης. Το μοναδικό υποχείριο που του έχει απομείνει είναι η μητέρα. Η οποία δεν έχει την ανάλογη υποστήριξη για να αλλάξει την μοίρα της. Οι κόρες, αντιθέτως, χειραφετήθηκαν λόγω του σχολείου ενώ τα αγόρια κυρίως λόγω της ανωτερότητας του φύλου. Η εικόνα φυσικά ποικίλλει ενώ εξαρτάται σημαντικά από την καταγωγή των μεταναστών. Η πολιτική που υιοθετείται από την χώρα της φιλοξενίας παίζει ως ένα βαθμό σημαντικό ρόλο, αφού άλλες προσπαθούν να διευκολύνουν την αφομοίωση των πληθυσμών αυτών, ενώ άλλες τείνουν περισσότερο στο να διευκολύνουν την διατήρηση της κουλτούρα της κάθε ξένης κοινωνίας. Η τελευταία αυτή τακτική έχει νόημα μονάχα εφ’ όσον διαγράφεται στον ορίζοντα η προοπτική της επιστροφής του πληθυσμού στην χώρα τους. Μια προοπτική που τις περισσότερες φορές αποτελεί ψευδαίσθηση. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι αστικά εγκλωβισμένοι, ανεξάρτητα από την μορφή και το μέγεθος τους, θέτουν το πιο καθαρό πρόβλημα ενσωμάτωσης. Όταν μιλάμε για νεανικούς πληθυσμούς πρέπει να θεωρούμε πως δεν υπάρχουν προοπτικές για απασχόληση και πως αποκλείονται από δυνατά στοιχεία οικογενειακής αναφοράς. Η σχέση με τη χώρα προέλευσης αρχίζει να γίνεται μυθική : στα πλαίσια ενός καταφύγιου, αποτελεί αντικείμενο ισχυρισμού ταυτότητας και θρησκευάτος και γίνεται η επιδεικτική στροφή για έλλειψη κοινωνικής αναγνώρισης. Ζώντας σε ένα μέρος χωρίς όνομα, έχοντας χάσει την ουσιαστική επαφή με τη χώρα προέλευσης, την μυρωδιά του τόπου την ιστορία την ικανότητα να αγκαλιάσει τον καθένα αναμφίβολα συνιστά τον πιο ολοκληρωμένο τύπο κοινωνικής αποξένωσης. Παράγει άτομα στην αβεβαιότητα.

1.3.4 Τα υπεργκέτο της Αμερικής

Τα “υπεργκέτο” των παλαιών κέντρων της πόλης στην Αμερική αποτελούν την τελευταία περίπτωση(SI VOL. V, 1996). Πιο χαρακτηριστικό είναι το δυτικό κέντρο του Λος Άντζελες. Εκεί πρόκειται για απόλυτη αποκόλληση του πληθυσμού από την περιοχή προέλευσης του. Οι Αφροαμερικάνοι έχοντας χάσει τον σύνδεσμο τους με την ήπειρο από όπου κατάγονται και έπειτα με την Δυτική Αμερική, ηγούνται των πόλεων του νότου και της δύσης ψάχνοντας για βιομηχανικές εργασίες που τώρα εξαφανίζονται. Διεκπεραιώνουν κάποιες υπηρεσίες μόνοι τους και ανασφαλείς, τις οποίες όλο και περισσότερο χάνουν από τους μετανάστες της Λατινικής Αμερικής ή και τους Ασιάτες που είναι διατεθειμένοι να τις κάνουν με ακόμα λιγότερα χρήματα από αυτούς. Αυτές οι δύο μειονότητες ταξίδευσαν για το ειδυλλιακό Ελδورانτο και τώρα δεν υπάρχει δρόμος επιστροφής. Είναι ολοκληρωτικά παγιδευμένοι στη χώρα αυτή και η μόνη προοπτική που ανοίγεται μπροστά τους είναι να κερδίσουν τον έλεγχο στις νέες αυτές περιοχές. Οι συμμορίες αποτελούν τον παθολογικό προσδιορισμό της περιοχής που ζει μέσω εμπορίου αυτοκαταστροφής : ναρκωτικά, όπλα, οινόπνευμα και τα συναφή. Η βία είναι καθολική, ενώ ο αγώνας για τη ζωή από τους νέους ανθρώπους σημαίνει απλά η συνεχής ένοπλη πάλη, η αυτοεπιβεβαίωση μέσω του θανάτου, και το ρίσκο για τον έλεγχο του δρόμου ή του τετραγώνου σπιτιών που πολύ συχνά δεν είναι τίποτα άλλο από ερείπια. Είναι παράνομες συνοικίες με την αυστηρή έννοια, η διαχείριση των οποίων συχνά εμπίπτει στα χέρια των συμμοριών με ανεπαρκή και ρατσιστική πολιτική δύναμη (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Η βία δεν περιορίζεται μόνο σε αυτές τις συνοικίες αφού κάθε τόσο εξαπλώνεται και στην υπόλοιπη πόλη με την μορφή ταραχών ανάλογων αυτών του 1992. Και όταν συμβαίνει αυτό, το γκέτο και οι περιρρέουσες γειτονιές περιβάλλονται από φωτιές και δολοφονίες και ο στρατός πρέπει να καταπνίξει το αίσθημα θυμού όλων εκείνων που νιώθουν φυλακισμένοι και εξαπατημένοι από το Αμερικάνικο όνειρο.

Από τα προάστια της Κωνσταντινούπολης έως το Λος Άντζελες μπορεί συνεπώς κανείς να αποτολμήσει μια πρώτη κατηγοριοποίηση των αποστερημένων αστικών περιοχών με κριτήριο την ένταση της “ρήξης”, “ρήξης” ανάμεσα στο χώρο προέλευσης τους και στην αστική περιοχή κατοικίας. Αυτή η σχηματική τυπολογία, που περιγράφεται περιληπτικά στις τέσσερις περιπτώσεις, έγινε για να δοθεί έμφαση στο βασικό κριτήριο που τις χαρακτηρίζει ανεξαρτήτως της ποικιλομορφίας τους.

Σε σχέση με τα προάστια του 19^{ου} αιώνα όπου αναπτύχθηκε η βιομηχανοποίηση και όπου υποστηρίχθηκε η συνέχεια μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου, στις πρώτες τουλάχιστον φάσεις, η κινητικότητα από και προς την πόλη και την αγροτική περιοχή ήταν εφικτή και η διαδικασία της ενσωμάτωσης των νεοαφιχθέντων στον αστικό χώρο ήταν θέμα επιτυχών κινήσεων των νέων γενεών. Οι “αποστερημένες αστικές περιοχές” δεν “στηρίζονται” πλέον στην εργασία, και η διαδικασία της ενσωμάτωσης των

πληθυσμών τους μέσω της αστικοποίησης είναι ασθενής, αφού σε καμία περίπτωση δεν οδηγεί σε οποιαδήποτε μορφή κοινωνικής ενσωμάτωσης.

1.4 ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΑΥΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΕΙΝΑΙ “ΝΕΟ”

Οι σημερινές αποστερημένες αστικές περιοχές, θυμίζουν χωρίς καμία αμφιβολία την εικόνα των προαστίων του 19^{ου} αιώνα, και είναι γεγονός πως ο φόβος που αποπνέουν μοιάζει με αυτόν που γεννήθηκε στα προάστια αυτά. Στον τελευταίο αιώνα, η βαρβαρότητα αφορούσε τον “απελευθερωμένο” από το φεουδαρχικό σύστημα της υπαίθρου πληθυσμό. Συνηθισμένοι στους δικούς τους μηχανισμούς, επιρρεπείς στο να περιφέρονται ανεξέλεγκτα ή στο να συναθροίζονται μαζικά μακριά από τα φώτα της πόλης, ήταν “αδαείς” ως προς τους κανόνες αστικής ζωής/συμπεριφοράς που κυριαρχούν στο άστυ. Λόγω της υπερβολικής συσσώρευσης στην πόλη υπήρχε ο φόβος των μαζικών και πολυάριθμων φόνων και της καταστροφής του δημόσιου χώρου και η έλλειψη της ασφάλειας στην γειτονιά, κάτι που χαρακτηρίζει την ποιότητα της αστικής κοινωνικής ζωής.

Στις σημερινές αποστερημένες αστικές περιοχές η κατάσταση δεν είναι και πολύ διαφορετική: είναι αποτέλεσμα της άφιξης διαφορετικών μεταναστών, έξω από την λογική της μαζικής εξόδου που επιτελέστηκε στο παρελθόν, κουβαλώντας “τις ξένες, μεσαιωνικές τους συνήθειες και τα αντιδραστικά τους πιστεύω”, “μολύνοντας” με την παρουσία τους το απελευθερωτικό αίσθημα που κυριαρχεί στην πόλη. Ωστόσο, πάνω από όλα, η ομοιότητα μεταξύ των “βάρβαρων” του χθες και του σήμερα βρίσκεται στην αναζήτηση επικερδούς απασχόλησης και στην “αρπακτική” τους διάθεση που τους ωθεί να ζουν από τις ληστείες, το κλέψιμο και όλες τις μορφές του εμπορίου (ναρκωτικά, όπλα, κτλ.).

Και όμως η ομοιότητα μεταξύ των δυο φάσεων στην αστική ιστορία είναι μονάχα επιφανειακή. Κατά την βιομηχανική περίοδο, το προαστιακό πρόβλημα εμφανίστηκε εκεί όπου υπήρχε εργασία, εκεί όπου χτίζονταν τα εργοστάσια, δηλαδή στην άκρη της πόλης: η γη εκεί είναι πιο φθηνή και η πρόσβαση ευκολότερη. Στις περιπτώσεις αυτές είναι η βιομηχανία που δημιούργησε τα προάστια και τα προβλήματα τους. Πρόκειται για περιοχές που δεν ήταν σε θέση να παρέχουν στοιχειώδεις ευκολίες, χωρίς αξιοπρεπείς κατοικίες και χωρίς χώρους για κοινωνικές δράσεις με εξαίρεση τα κακόφημα μπαρ και τους άλλους παρόμοιους χώρους διαφθοράς.

Τώρα αυτό που επιδεινώνει το πρόβλημα των αστικών περιοχών είναι η αποβιομηχάνιση, είτε επειδή δεν μπορεί να ακολουθήσει την κινητικότητα των

ανθρώπων της πόλης (που πλέον δεν μπορούν να συντηρηθούν από την χειρωνακτική εργασία), είτε λόγω της μείωσης των ποσοστών κέρδους, αφήνοντας ολόκληρες πληθυσμιακές ομάδες παγιδευμένες σε κατοικίες που δεν είχαν παρά μονάχα ένα λόγο ύπαρξης: την εγγύτητα στο εργοστάσιο (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997).

Κατά τη διαδικασία της βιομηχανοποίησης-αποβιομηχανοποίησης, ακόμη μια διαφορά αναδύεται, ανάμεσα στην βραδύτητα και την ταχύτητα της ώθησης που δόθηκε στην αστικοποίηση και τα εμπόδια για την επίτευξη της. Στον 19^ο αιώνα η ταχύτητα της αστικοποίησης υπαγορευόταν από την ταχύτητα της βιομηχανοποίησης. Οι ασαφείς περιοχές που σχηματίζονταν στα προάστια της πόλης έπρεπε να διέπονται από τον αστικό χαρακτήρα τόσο με την κατασκευή των δρόμων όσο και με την κατασκευή των σπιτιών και των σχολείων. Σήμερα περιοχές κατοικίας χωρίς την ύπαρξη των βιομηχανικών περιοχών αποτελούν περιοχές αδράνειας μέσα στην πόλη χωρίς να υπάρχουν ιδιαίτεροι λόγοι κινητικότητας (οικονομικής και κοινωνικής) και αρχές ανάπτυξης. Παραλύουν τον αστικό ιστό και αποτελούν περιοχές απαρχαιωμένες από την άποψη της κινητικότητας και της ρευστότητας λόγω του καταναγκασμού του πληθυσμού να παραμένει σε αυτές, ελλείψει άλλων εναλλακτικών λύσεων. Το πρόβλημα δημιουργείται εξαιτίας της βραδύτητας και της “ακινήσιας” και δεν είναι άλλο από την αδυναμία της ανασυγκρότησης των περιοχών αυτών, βάση των μοντέρνων χαρακτηριστικών.

Η αντιστροφή στη σχέση μεταξύ της αστικοποίησης και της κινητικότητας του πληθυσμού άλλαξε την πολιτική κατάσταση. Στον 19^ο αιώνα, το πρόβλημα ήταν η χειραγώγηση ενός πληθυσμού που θεωρούνταν επιρρεπής τόσο λόγω της φύσης του και της κλίσης του να εγκαταλείπει τον ένα τομέα της παραγωγής για κάποιον άλλο αλλά όσο και της απροθυμίας του για υποταγή στην βιομηχανική πειθαρχία. Ολόκληρη η ιστορία του στεγαστικού ζητήματος αποδεικνύει πως πρόκειται για μια προσπάθεια δέσμευσης της εργατικής τάξης σε ένα χώρο, αποστειρώνοντας την από τις πρότερες ηθικές της νόρμες και τιθασεύοντας τις συμπεριφορά της. Ο κύριος στόχος ήταν να περιορισθεί η κινητικότητά της και να αποτραπεί η δημιουργία ενός σημαντικού όγκου βιομηχανικών εργατών επιρρεπών στο να αφήσουν το ένα αφεντικό για το άλλο ανάλογα με την διάθεση τους. Η κατασκευή κατοικιών για αυτούς αποσκοπούσε και πάλι στον ίδιο σκοπό. Η Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία πχ ολοκλήρωσε το στόχο της βάζοντας ένα τέλος στην επαιτεία και υιοθετώντας μέτρα που στόχευαν στην ανάπτυξη της πειθαρχίας μέσω της εκπαίδευσης και του στρατού. Σήμερα πρόκειται περισσότερο για μια προσπάθεια διαχωρισμού των ετερογενών στοιχείων που έχουν κατακλύσει αυτές τις περιοχές, με σκοπό την ενίσχυση ορισμένων ομάδων στο να ανακτήσουν την κινητικότητά τους, ενθαρρύνοντας τες να αναζητήσουν την εργασία που επιθυμούν σε άλλα μέρη. Η προσπάθεια αυτή συνοδεύεται συχνά και με την λήψη μέτρων που στοχεύουν στην επανεσωματώσή τους στην δυναμική του αστικού ιστού, με την

βοήθεια “ειδικών” σε θέματα κοινωνικής ανάπτυξης, ώστε οι περιοχές αυτές να μετατραπούν μέσα από τις κινήσεις των ίδιων των κατοίκων τους σε ελεγχόμενα “αποθέματα”.

Αυτή η σύντομη σύγκριση των κοινωνικών προβλημάτων που δημιουργήθηκαν από την βιομηχανοποίηση και την αποβιομηχανοποίηση μας επιτρέπει να μιλήσουμε για δυο ξεχωριστές “κοινωνικές εποχές”. Η πρώτη χαρακτηρίζεται βασικά από τον αγώνα εναντίον των παραβατικών συμπεριφορών των “νέων αστών” που συνόδευσαν την ανερχόμενη βιομηχανοποίηση και τα εγχειρήματα που σα σκοπό είχαν να σπάσουν την αντίσταση απέναντι στις νόρμες που απαιτούσε η βιομηχανική κοινωνία. Ουσιαστικό ρόλο έπαιξε το ξεκαθάρισμα από τα επικίνδυνα στοιχεία και η “κατασκευή” μιας εργατικής τάξης που να εκπληρώνει τον λειτουργικό λόγο ύπαρξής της. Η ανάπτυξη των κατασταλτικών μηχανισμών και των πειθαρχικών κανονισμών βοήθησε στην επίτευξη του πρότερου στόχου.

Η δεύτερη “εποχή” χαρακτηρίζεται όχι τόσο από έναν αγώνα κατά της εξαθλίωσης, της σταδιακής φτώχειας, που αποτελεί το αρνητικό αποτέλεσμα της διαδικασίας βιομηχανοποίησης/αποβιομηχανοποίησης, όσο ότι ασχολείται και ενδιαφέρεται περισσότερο για το κέρδος παρά για την κοινωνική συνοχή (Fainstein, 1996). Το πρόβλημα έγκειται στην εγκατάλειψη των προσπαθειών δημιουργίας συνθηκών που θα ευνοούσαν στη διαμόρφωση κοινωνικής αλληλεγγύης καθώς και που θα μειώσουν στο ελάχιστο τη βία και θα βοηθήσουν στο να γίνει η ανεξαρτησία των “αδυνάμων” ορατή και αισθητή. Η δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών θα αποτελέσει την ασφαλιστική δικλίδα ως προς την επίλυση των νέων κοινωνικών προβλημάτων.

Κάθε μια από τις δύο εποχές προσδιορίζονται χρονικά σαφώς αν και επικαλύπτονται. Η πρώτη περίοδος ξεκινά στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Χαρακτηρίστηκε από την συνεχή επέκταση του μηχανισμού επαγρύπνησης και ελέγχου με βάση τους κατασταλτικούς μηχανισμούς, που αποτελεί την άμυνα της κοινωνίας απέναντι στα άτομα που την απειλούν. Η δεύτερη εποχή ξεκίνησε στο τελευταίο πέμπτο του αιώνα μας. Οι βάσεις του προβλήματος είναι στις αρχές του 1970, με όλα τα ρίσκα και τα μειονεκτήματα που είχε άμεσα ή έμμεσα απέναντι στην σχέση της με την παραγωγική κοινωνία.

Κάθε μια από τις παραπάνω περιόδους είχε τον δικό της στόχο: ρυθμίσεις για τον έλεγχο της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, και δικλείδες ασφαλείας απέναντι στη φτώχεια. Μπορεί το πρόβλημα των αποστερημένων περιοχών να συσχετιστεί με τα παραπάνω κοινωνικά προβλήματα, ή είναι ολοφάνερα διαφορετικό;

1.5 ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Είναι ο πληθυσμός των αποστερημένων αστικών περιοχών ένα πρόβλημα λόγω της αποκλίνουσας συμπεριφοράς του; Μερικώς ναι στη περίπτωση των “υπεργκέττο” της Αμερικής και ορισμένων Ευρωπαϊκών προαστίων. Ο όρος “κατώτερη τάξη” που χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηρίσει τις πληθυσμιακές ομάδες, με υποτιμητική χροιά που περικλείει αυτός ο όρος, συνιστά μια επιπλέον ένδειξη. Παρά ταύτα αυτή η αποκλίνουσα συμπεριφορά, που εκφράζεται και με το εμπόριο ναρκωτικών και όπλων, δεν είναι με καμία έννοια συγκρίσιμη με την έλλειψη πειθαρχίας που επικρατούσε στις “χαμηλότερες” τάξεις τον 19^ο αιώνα. Οι ομάδες αυτές, προσκολλημένες ως ένα βαθμό στον αγροτικό χώρο δεν έχουν ακόμη “προλάβει” να υιοθετήσουν τις νέες αξίες και συμπεριφορές που θα τους έδιναν και το νέο πλαίσιο αναφοράς. Χρειάστηκε η ρεπουμπλικανική πρόταση για μια αξιόπιστη υπόσχεση βελτίωσης των συνθηκών βελτίωσης για τον καθένα, μέσω των κανόνων του εκπαίδευσης και της εργασίας καθώς και οι στρατιωτικές και εργασιακές ρυθμίσεις για να “συμμορφωθούν”. Σήμερα αντιθέτως είναι προφανές πως τα κανονιστικά πλαίσια που ρύθμιζαν την κίνηση τους στον κοινωνικό χώρο καταρρέει και δεν είναι επαρκείς για να εξασφαλίσουν ένα “χώρο” στην κοινωνία όπου ο καθένας θα μπορεί να εξασφαλίζει τα μέσα για μια αξιοπρεπή ύπαρξη.

Οι πληθυσμιακές αυτές ομάδες δεν αποτελούνται από αποκλίνοντες και χρόνιους στασιαστές αλλά από “φυσιολογικούς” ανθρώπους χωρίς πλέον κοινωνική “χρησιμότητα”, ανθρώπους που ανακαλύπτουν την ματαιότητα της προσπάθειας υιοθέτησης κάθε μορφή κανόνων (εκπαίδευση, σεβασμός του δημόσιου χώρου και της ατομικής ιδιοκτησία) ανακαλύπτοντας την στείρα κοινωνική τους παραγωγικότητα. Και αν μερικές φορές γίνονται “αποκλίνοντες” προσωπικότητες αυτό δεν οφείλεται στον χαρακτήρα τους αλλά στην έλλειψη στηριγμάτων και ερεισμάτων που θα έβρισκαν στην βιομηχανική εργασία. Τώρα αισθάνονται π.χ. πως η εκπαιδευτική διαδικασία δεν τους οδηγεί πουθενά, η πειθαρχία δεν τους βοηθά παρά μόνο στο να παραμένουν σε ένα τόπο που δεν πρόκειται να υπάρξει παρά μόνο για λίγο καιρό ακόμα, σε έναν χώρο που δεν έχει προοπτική. Γίνονται στασιαστές γιατί η εκπαιδευτική και κοινωνική αλληλεγγύη δεν είναι πλέον παρούσες. Η αστυνομία είναι το κεντρικό σημείο επαφής δημιουργώντας ταυτόχρονα τάση έλξης και απώθησης, ενός προστατευτικού μηχανισμού που συμπίπτει ολοκληρωτικά με την κατασταλτική λειτουργία. Πάνω από όλα, αυτός ο πληθυσμός είναι το αποτέλεσμα της τάσης του μετασχηματισμού της παραγωγικής κοινωνίας, η οποία προκειμένου να πετύχει το σκοπό του μετασχηματισμού της δεν είναι σε θέση να αφομοιώσει όλες τις κοινωνικές τάξεις αλλά προσπαθεί να αναγκάσει κάποιες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες να αποδεχτούν ένα διαφορετικό τύπο εργασίας. Αυτό μπορεί να σημαίνει πως τις αναγκάζουν να

κινηθούν προς διαφορετικές μορφές εργασίας με διαφορετικές εργασιακές συνθήκες δηλ. με απαιτήσεις για υψηλή παραγωγικότητα ή μειωμένη πληρωμή. Και για όσους βρίσκονται στη βάση της κοινωνικοεπαγγελματικής πυραμίδας, η απόρριψη δεν τους αφήνει τα περιθώρια να αποδεχτούν κάτι άλλο ακόμα και πιο σημαντικό από αυτό που κάνανε πριν (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Η μόνη τους επιλογή είναι ανάμεσα στο τίποτα και στο απολύτως τίποτα. Είναι αποκλεισμένοι. Είναι εγκαταλελειμμένοι.

Είναι αυτή η εγκατάλειψη συνώνυμη με την επιστροφή στην φτώχεια, με την τραγική ένδεια των χαμηλότερων τάξεων στις αρχές της βιομηχανοποίησης, όταν οι φιλανθρωπικοί παρατηρητές επισκέπτονταν τα εργοστάσια και τις πόλεις ζωγραφίζοντας την εικόνα τους με σχολαστικότητα που προκαλούσε τον τρόμο; Χωρίς αμφιβολία η φτώχεια επανεκδηλώνεται σήμερα, όπως εκδηλώνεται από την εξάπλωση των φιλανθρωπικών αυτοαποκαλούμενων μη κυβερνητικών οργανώσεων που αυξάνουν την επιρροή τους στην καρδιά των πλούσιων βιομηχανικών κοινωνιών (Mingione, 1996). Όμως η φύση της φτώχειας έχει αλλάξει μέσα από το πέρασμα του αιώνα. Δεν είναι πλέον μια ξαφνική περίπτωση πεινασμένων άρρωστων και άστεγων. Οι αναπτυγμένες Δυτικές κοινωνίες “προσέχουν” τους φτωχούς τους ταΐζοντας τους, προσφέροντας τους στέγη ή στην χειρότερη των περιπτώσεων δίνοντας τους κατάλυμα για τις πολύ κρύες ημέρες. Οι σημερινοί φτωχοί δεν ζουν κάτω από το καθεστώς των απόλυτων αναγκών, υπό την έλλειψη των μέσων επιβίωσης (Gottdiener, 1994). Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι σχετικό με το περιεχόμενο της ίδιας της ύπαρξης τους, την έλλειψη “διαφάνειας” σε σχέση με τους άλλους ή για να το θέσουμε διαφορετικά, την άρνηση για την αντιμετώπιση αυτού του κοινωνικού προβλήματος από όσους δεν υφίστανται τις επιπτώσεις του. Δεν μετρούν στην κοινωνία αν και βρίσκονται μέσα σε αυτή, αν και μιλούμε γι’ αυτούς (Dawson and others, 1993a). Δεν αναγνωρίζονται σαν μέρος μια ολότητας, τουλάχιστον ως άτομα που μοιράζονται την ίδια ιστορία και έχουν την ίδια κουλτούρα. Κανένα μέρος δεν είναι κατάλληλο γι’ αυτούς. Βρίσκονται “εκτός πλαισίου”. Αυτή η φτώχεια μέσω της μη αναγνώρισης σα μέλη της ίδιας κοινωνίας αν δεν είναι αποκλεισμός, τότε τι είναι; Αυτός ο αποκλεισμός δεν αποτελεί ζήτημα ατόμων που επιδεικνύουν την περιθωριακότητα τους (CCE, 1994). Στην πραγματικότητα, αυτοί οι σημερινοί “αποκλεισμένοι” μοιράζονται τις επικρατούσες αξίες. Βρίσκονται μέσα στην πόλη. Για τους αποστερημένους, οποιασδήποτε περιοχής, αυτό που κυρίως λείπει είναι ένα είδος στηρίγματος στην κοινωνία, που κάποιος μπορεί να το είχαν και να το έχουν χάσει ενώ κάποιος άλλος να μην το έχουν βρει ποτέ.

Μπορούμε λοιπόν να αποκαλούμε τον πληθυσμό των αποστερημένων αστικών περιοχών κοινωνικά αποκλεισμένο; Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1992 τα κοινά χαρακτηριστικά των καταστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού αναφέρονται “στην έλλειψη δυνατότητας άσκησης των

κοινωνικών δικαιωμάτων του ατόμου χωρίς βοήθεια, στην κακή εικόνα των ατόμων αυτών για τον εαυτό τους και στην ικανότητα τους να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους, στις υποχρεώσεις τους, τον κίνδυνο μονιμοποίησης των αναγκών ενίσχυσης, και τον στιγματισμό των ατόμων” (Καβουνίδη Τ., 1996). Με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των διαδικασιών και των μηχανισμών και ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των καταστάσεων που δημιουργούνται και τονίζεται η δυναμική (Jordan, 1996). Παραπέμπει στο γεγονός ότι οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό, και ότι οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται στις προσωπικές αποτυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν αυτές τις καταστάσεις.

Μέχρι τώρα θα μπορούσε να πει κανείς πως οι κάτοικοι των αποστερημένων περιοχών είναι μια ακόμα περίπτωση κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων. Και κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει πως τα άτομα αυτά δεν είναι αποκλεισμένα από την παραγωγική διαδικασία. Όμως αυτό το φαινόμενο διαφέρει από τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Αυτό που συμβαίνει είναι πως η ύπαρξη κοινωνικά αποκλεισμένων είναι πιθανόν να οδηγήσει σε ένα ανάλογο πρόβλημα. Είναι δηλαδή ο κοινωνικός αποκλεισμός μια ικανή συνθήκη για την δημιουργία ενός ανάλογου φαινομένου. Δεν μπορούμε όμως σε καμία περίπτωση να υποστηρίξουμε πως ο κοινωνικός αποκλεισμός ομάδων οδηγεί απαραίτητα και χωρίς καμία εξαίρεση στη δημιουργία των αποστερημένων αστικών περιοχών.

Δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε πως οι αποστερημένες αστικές περιοχές είναι η χωρική έκφραση του κοινωνικού αποκλεισμού (Madanipour, 1998). Η συγκέντρωση των άστεγων σε διάφορες περιοχές αποτελούν και αυτοί με την σειρά τους, μια χωρική έκφραση του κοινωνικού αποκλεισμού. Αλλά οι άστεγοι δεν μπορούν να ταυτιστούν με τον πληθυσμό των αποστερημένων αστικών περιοχών. Πρόκειται για δυο εντελώς διαφορετικά προβλήματα που απασχολούν την σημερινή πόλη, αλλά το καθένα έχει τα δικά του χαρακτηριστικά. Μπορεί μέρος των αιτιών που οδηγούν τα άτομα στις παραπάνω προβληματικές καταστάσεις, πολλές φορές να είναι κοινό π.χ. η διακοπή των σχέσεων από την εργασία, αλλά ως προς το σύνολο των αιτιών υπάρχουν σημαντικές και ουσιαστικές διαφορές (οι άστεγοι δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να υποστηρίξουμε πως είναι αστικά ενσωματωμένοι μέσα στην πόλη).

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

2.1 ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Οι “αποστερημένες” αστικές περιοχές των πόλεων του τελευταίου πέμπτου του εικοστού αιώνα διαφέρουν από αυτές που αναδύθηκαν κατά τη διάρκεια του 19^{ου}, όπου η αστικοποίηση ήταν στενά συνδεδεμένη με την βιομηχανοποίηση. Οι περιοχές αυτές δεν αποτελούν σήμερα μεταβατικούς χώρους μεταξύ του τόπου προέλευσης των εσωτερικών μεταναστών (με τον οποίο συνέχιζαν να διατηρούν σχέσεις, δυνάμενοι να επιστρέψουν για να “επαναφορτίσουν τις μπαταρίες τους” και να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητα τους) και του νέου αστικού χώρου εγκατάστασης, χώρου που τους επιτρέπει δυναμικά την κοινωνική τους άνοδο μέσω της αναβάθμισης της εργασιακής τους θέσης. Ο μεταβατικός αυτός τόπος έγινε μια παγίδα για όσους ακολούθησαν αυτό το δελεαστικό μονοπάτι. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία παρέμειναν στην ενδιάμεση αυτή οδό πολύ μακριά από την περιοχή της προέλευσης τους και μη δυνάμενοι να πραγματοποιήσουν το στόχο της γρήγορης κοινωνικής ανέλιξης, που θα τους επέτρεπε να μετακινηθούν στις κλασικές αστικές και μικροαστικές περιοχές των τότε πόλεων. Οι κάτοικοι των αποστερημένων περιοχών δεν πρέπει να θεωρούνται ως φυλακισμένοι. Δεν πρέπει να προσδίδουμε σ’ αυτούς τον χαρακτηρισμό του “εξορισμένου” ή του “εκτοπισμένου” γιατί αυτό μπορεί να οδηγήσει στο λανθασμένο συμπέρασμα πως η ικανότητα κινητικότητας τους είναι ανύπαρκτη. Η επιθυμία όμως για την αντιμετώπιση του προβλήματος, από την πλευρά των κατοίκων, έχει μπει σε τέλμα και αυτό αποτελεί ένα γεγονός που δεν πρέπει να αποκρυφτεί.

Για να κατανοήσουμε μερικώς τη νέα κατάσταση που παρουσιάζεται στις αποστερημένες περιοχές, πρέπει να επανεξετάσουμε την ιστορία του αστικού μοντέλου ανάπτυξης στην πλειονότητα των αναπτυγμένων βιομηχανικών περιοχών της Ευρώπης και την μετάβαση από το αστικό οργανικό μοντέλο στην μετά μοντέρνα πόλη. Το οργανικό μοντέλο επέτρεψε ως ένα μεγάλο βαθμό την ενσωμάτωση των νέων «αστών» και την παράλληλη κοινωνικοχωρική συνέχεια μεταξύ των τμημάτων της πόλης επιμερίζοντάς τα λειτουργικά (Hillier, Hanson, 1984). Πρόσφερε στις βιομηχανικές κοινωνίες του 20ου αιώνα τη δυνατότητα έκφρασης των κοινωνικών αιτημάτων μέσα από την αντιπαράθεση σε έναν κοινό δημόσιο χώρο, η μεταμοντέρνα πόλη υποκαθιστά κάθε μια από τις ιδιαιτερότητες που υπήρχαν στην βιομηχανική πόλη. Αντί της ανεξαρτησίας μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας, το νέο μοντέλο «συρρικνώνει»

και τεντώνει την πόλη την ίδια στιγμή. Η κοινωνικοχωρική συνέχεια που συνδέει λειτουργικά ανεξάρτητες περιοχές δίνει προοδευτικά τη θέση της στην διαδικασία θρυμματισμού του αστικού χώρου (Ο' Loughlin, 1996).

Το μοντέλο της οργανικής πόλης απαντά σε αυτό ενός χώρου του οποίου η λειτουργικότητα δομείται από το κέντρο. Η εγγύτητα ως προς το κέντρο καθορίζει τον περιφερειακό χώρο, ο οποίος σχετίζεται με την ενδοχώρα της πόλης και την εφοδιάζει με ανθρώπινους και υλικούς πόρους. Για το λόγο αυτό το πρότερο μοντέλο είναι δυνατό να προσομοιωθεί με ένα ομοκεντρικό σύστημα, ανάλογο εκείνου που αναπαριστά τη εξάρτηση του σώματος από τον εγκέφαλο. Τα μέρη της πόλης επιτελούν οργανικές λειτουργίες συνδεδεμένα μεταξύ τους, εξαρτώνται τα μεν από τα δε για την λειτουργία τους, κάτω από τον έλεγχο ενός κέντρου που τα παρακολουθεί, που έχει μεταφορικά το ρόλο του νευρικού συστήματος. Υπάρχει έτσι μια αναλογία μεταξύ αυτής της αναπαράστασης της πόλης και εκείνης της κοινωνίας στην σχέση τους με το κράτος σύμφωνα με την αρχή της οργανικής αλληλεγγύης που παρουσίασε στη θεωρία του ο Durkheim. Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας κάνει τον καθένα να εξαρτάται από τον άλλο για την επίτευξη του στόχου του, και ο ρόλος του κράτους δεν είναι άλλος από το εξασφαλίζει την απρόσκοπτη λειτουργία του συστήματος δημιουργώντας ταυτόχρονα τη συνείδηση της αμοιβαίας εξάρτησης. Ο κοινωνικός καταμερισμός του χώρου τυποποιήθηκε στην πλειονότητα των βιομηχανικών κέντρων μέσα από το zoning, οι πρώτες μορφές του οποίου ήρθαν στο φως τον περασμένο αιώνα και έφτασαν στο απόγειο στη δεκαετία του 1960. Παρόλα αυτά ο λειτουργικός αυτός χωρικός διαχωρισμός δεν οδήγησε σε σταθερότητα: Η οργανική πόλη καθορίζει κινήσεις τουλάχιστον στο βαθμό που διαχωρίζει χώρους και λειτουργίες. Από την άλλη είναι ένα χωνευτήρι όπου πληθυσμοί εσωτερικών και εξωτερικών μεταναστών συμβιώνουν, συγκεντρώνοντας τους αρχικά στο κέντρο τους αρχικά στο κέντρο (όπου μπορούν να εξασφαλίσουν μια φτηνή διαμονή) και στη συνέχεια αναδιανέμοντάς τους στην περιφέρεια στο βαθμό που σταδιακά διασφαλίζουν τα μέσα για την απόκτηση ιδιοκτησίας (Hilier, 1984). Από την άλλη μεριά, η οργανική πόλη, επιτρέπει την κοινωνικό-χωρική ανάπτυξη διαδρομών σαν αποτέλεσμα της επαγγελματικής εξέλιξης των πληθυσμών αυτών. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο υπάρχει και μια συνέχεια μεταξύ των συστατικών της πόλης.

Ένα επιπλέον εν δυνάμει γνώρισμα της οργανικής πόλης είναι ότι προσφέρει ένα διανεμητέο χώρο (χώρο που δίνει τη δυνατότητα στην κοινωνία να αυτοεκφραστεί παράλληλα τόσο μέσα από την διαφορετικότητα όσο και από την ομοιογένεια της), επιτρέποντας παράλληλα τις συγκρούσεις και την ανάδειξη αλληλεγγύης ανάμεσα στα επιμέρους στοιχεία της. Ο δημόσιος χώρος αποτελεί το πεδίο αυτής της έκφρασης. Από την δημιουργία της πόλης, η συνεχής διαδοχή χωρικών ενοτήτων αποτελεί και μια κοινωνικοπολιτική τελετουργία. Η οργανική πόλη ρυθμίζει τη σύνθεση των ποικίλων κοινωνικών κατηγοριών και εργασιών. Η διαδήλωση, έκφραση διαμαρτυρίας μιας συγκεκριμένης κατηγορίας, αποτελεί μια υπενθύμιση του ρόλου της κατηγορίας αυτής

μέσα στα πλαίσια της ομαλής κοινωνικής λειτουργίας. Διαμέσω της αντιμαχόμενης αυτής εκδήλωσης, προβάλλεται το πρόβλημα της διευθέτησης του κοινωνικού ζητήματος.

Από τα τρία χαρακτηριστικά γνωρίσματα της οργανικής πόλης, το πρώτο -η διάταξη γύρω από το κέντρο- είναι αναμφίβολα αυτό που άλλαξε περισσότερο από κάθε τι άλλο, στο σημείο όπου η ιδέα ενός μέρους (του κέντρου) που ελέγχει τα υπόλοιπα έχασε την αξιοπιστία του. Αυτό το φαινόμενο είναι χαρακτηριστικό στις ΗΠΑ, όπου άρχισε να εμφανίζεται από πολύ νωρίς, από την δεκαετία του 1920. Εκεί, η πόλη απλώνεται και διαχωρίζεται από το κέντρο της ως αποτέλεσμα της επιταχυνόμενης σύμπτυξης της μεσαίας τάξης, που κινείται όλο και περισσότερο προς την περιφέρεια όπως και οι εταιρείες. Όμως τα άτομα δεν κινούνται στην περιφέρεια της πόλης για να αποφύγουν τα μειονεκτήματα της, την κυκλοφοριακό, και την μόλυνσή της. Αποδρούν από αυτή όσο μπορούν γρηγορότερα. Είναι αλήθεια πως η οργανική πόλη ποτέ δεν εμφανίζεται στην καθαρή της μορφή στην Αγγλία και στην Αμερική. Στις χώρες αυτές εξαπλώνεται, η χαλαρή αστικοποίηση, στα περίχωρα εκεί που διαφοροποιούνται από την ποιότητα του γρασιδιού και το κόστος κατοικίας, σύμφωνα με μια ιεραρχία που καθορίζει πολύ αυστηρά την σχέση μεταξύ του πόσο κερδίζεις και του που θα μείνεις. Αυτά τα περίχωρα δεν είναι πλέον τα άκρα της πόλης. Συνιστούν μια ειδική μορφή αστικής ζωής, αποκομμένης από την πόλη, χαρακτηριζόμενη από αυτάρκεια. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, ο πληθυσμός της Αμερικής ήταν ισομερώς κατανομημένος μεταξύ των περιχώρων, του κέντρο της πόλης και των αγροτικών περιοχών. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο μισός από τον πληθυσμό της Αμερικής, ζούσε στα περίχωρα, ενώ το κέντρο και η αγροτική περιοχή φιλοξενούσε μονάχα το ένα τέταρτο. Το κέντρο της πόλης τείνει τώρα να είναι η κατοικία του φτωχού πληθυσμού. Στην δεκαετία του 60 το Δημοκρατικό κόμμα ήταν το κόμμα των πόλεων, που αποτελούσαν το σπίτι του λαϊκού και ο πληθυσμός αποτελούσε τη βάση του εκλεκτορικού σώματος, που απαρτιζόταν από εθνικές μειονότητες και την εργατική τάξη των λευκών. Στις μέρες μας η πόλη δεν παρέχει πλέον την επαρκή βάση για το κόμμα της κυβέρνησης, έστω και εάν αυτή είναι δημοκρατική. αποτυπώνει μια αρνητική εικόνα των μειονοτήτων, της βίας, του συστήματος των χαμένων, και της «κατώτερης τάξη».

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ανάπτυξη των Αμερικανικών πόλεων είναι συγκεκριμένη και συνδέεται με μια εκ γενετής ιδιαιτερότητα του αστικού πολιτισμού στην Αμερική. Είναι αβέβαιο αν προμηνύει το αναπόφευκτο πεπρωμένο των Ευρωπαϊκών πόλεων και της εξέλιξης του μοντέλου της πόλης.

Παρόλα αυτά, ακόμα και στην Δυτική Ευρώπη, όπου οι πόλεις έπαιξαν ένα ουσιαστικό ιστορικό ρόλο, τείνουν να χάνουν ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού τους και του ιστορικού ρόλου που κατείχαν ως κοιτίδα πολιτισμού και χωνευτήρι εθνών. Η καταναλωτική λειτουργία αντικαθιστά τη λειτουργία της παραγωγικής κοινωνίας στα κέντρα των πόλεων. Ο πληθυσμός τώρα συρρέει σε αυτά για να καταναλώσει και αυτό ακριβώς εξηγεί γιατί τα κέντρα εξακολουθούν να τραβούν τους κατοίκους και των

αποστερημένων περιχώρων. Μπορούν να βρεθούν στο κέντρο της πόλης τόσο ελεύθερα όπως ο καθένας και να «μοιραστούν» τις υπάρχουσες καταναλωτικές αξίες. Όταν όμως ουσιαστικά είναι αποστερημένοι από τα μέσα της καταναλωτικής πραγματικότητας, δεν μπορούν παρά να αισθάνονται “αποκλεισμένοι”. Το κέντρο της πόλης έχει χάσει πλέον την αποτελεσματικότητα στο καταμερισμό λειτουργιών και ρόλων, δεν παίζει το ρόλο του εγκεφάλου που «κυβερνά» τα όργανα.

Στην Ελλάδα, η βιομηχανοποίηση δεν άργησε απλώς αλλά ήταν και περιορισμένη. Δομήθηκε μονάχα ένα μικρό μέρος της αστικής δομής, στις περιοχές της Πάτρας, του Λαυρίου, της Σύρου κτλ. Η Αθήνα, η Πάτρα και η Θεσσαλονίκη αποτελούν μια υδροκέφαλη ολότητα που συγκεντρώνουν το μισό από τον Ελληνικό πληθυσμό μέσω διαδικασιών που πολύ λίγο ακολούθησαν την δυτική λογική της βιομηχανικής παραγωγής. Το κέντρο αποτελείται συγκέντρωση από μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Όσο αφορά τους βιοτέχνες, η ροή του εμπορικής οργάνωσης δεν παρεμποδίζει την εγκατάστασή τους στο κέντρο εφόσον χαίρουν πολιτικής προστασίας. Πάνω από όλα η μητροπολιτικής ολότητας εκφράζεται από μια ειδική εικόνα περιαστικοποίησης, πολύ διαφορετική από το Αμερικάνικο πρότυπο. Δεν είναι οι κάτοικοι της πόλης που εγκαταλείπουν την πόλη για να εφεύρουν μια “κάλπικη ύπαιθρο” για τους ίδιους, αλλά περισσότερο οι κάτοικοι της υπαίθρου οι οποίοι αστικοποιούνται εκεί όπου βρίσκονται, συχνά αφού έχουν ζήσει στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής αποταμιεύοντας υψηλά ημερομίσθια. Οι αποταμιεύσεις συνδυάζονται με τα εισοδήματα που αποφέρει η γη, τα οποία σε μεγάλο βαθμό οφείλονται στους ξένους εργάτες που επιστρέφουν στην Ελλάδα. Το αστικό Ελληνικό πρότυπο, ένα μείγμα πόλης και υπαίθρου, με κυρίαρχη την οικογενειακή και τοπική αλληλεγγύη, είναι μοναδικό. Είναι ένα αποτέλεσμα ενός διπλού παρασιτισμού, συγκεντρώνοντας αφενός μεν αρχικά τις αποταμιεύσεις από την εργασία στο εξωτερικό, και αφετέρου τα εισοδήματα των περιρρεόντων υποανάπτυκτων περιοχών, την εργασία των οποίων καρπώθηκαν. Δεν είναι ένα εναλλακτικό πρότυπο στην μεταμοντέρνα πόλη, ούτε η εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα.

Ο δεύτερος μετασχηματισμός της οργανικής πόλης αφορά στο λειτουργικό διαχωρισμό του χώρου κάτω από την επίβλεψη ενός «νευρικού κέντρου» που διευθύνει τις κινήσεις από τη μια περιοχή στην άλλη και εγκαθιστά μεταξύ τους την κοινωνικοχωρική συνέχεια, η αλληλεξάρτηση των οποίων δημιουργεί μια χωρική αγορά. Τώρα αυτή η συνέχεια καταρρέει και αποσυντίθεται (Donzelot J, Jaillet M-C, 1997). Η πόλη θρυμματίζεται και χάνει την λειτουργική ένωση. Αντί να οργανώνουν την πόλη, τα νευρικά κέντρα οργανώνονται αναμεταξύ τους, υφαίνοντας απροσδιόριστα διαδίκτυα τα οποία αγνοούν την γη. Η οικονομική και τεχνολογική εποπτική δομή αγνοεί τη γη, δημιουργώντας τον δικό της χάρτη, παραβλέποντας τόσο τις υπάρχουσες συνεχείς αστικοποιήσεις και τις χωρικές διαιρέσεις που έγιναν από την κυβέρνηση και τα Έθνη. Το φαινόμενο αυτό είναι ορατό σχεδόν παντού, αλλά σε μερικές χώρες περισσότερο από άλλες: Προκλήθηκε από το θρίαμβο της ελεύθερης παγκοσμιοποιημένης αγοράς,

στο βαθμό που η τελευταία χρησιμοποιεί και απαξιώνει τη γη τελευταίας να χρησιμοποιεί και να εξαντλεί τη γη ανάλογα με τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται, δημιουργώντας διοικητικές υποδιαιρέσεις περισσότερο παρά υποκύπτοντας στην υποτιθέμενη ορθολογικότητα των προϋπαρχόντων. Αυτός ο αστικός θρυμματισμός είναι πολύ περισσότερο θεαματικός εκεί όπου η αγορά κυριαρχεί των κρατικών κανονισμών (Μπεκ, 1999). Στη βόρεια Ευρώπη, οι κρατικές ρυθμίσεις είναι ακόμα αξιόπιστες για τις λειτουργικές υποδιαιρέσεις. Γενικότερα, η παραδοσιακή διαδικασία του σχηματισμού του αστικού χώρου επιτρέπει την δημιουργία ευέλικτων φορμών, μέσω της από τα κάτω επανεξέτασης δεοντολογικών διεκδικήσεων. Αλλά η έκρηξη μπορεί να γίνει αισθητή και εκεί, αφού τώρα είναι περισσότερο ζήτημα διευθέτησης της ζωτικότητας της περιοχής σύμφωνα με τη λογική της παγκόσμιας αγοράς παρά της προσποίησης για έλεγχο αυτής της λογικής. Η Δυτική Ευρώπη δεν είχε αυτή την παράδοση στο σχεδιασμό. Ορισμένες από τις χώρες αυτές έχουν περάσει συχνά αιφνίδια από τις συντηρητικές δικτατορίες που προστατεύουν το αγροτικό χώρο στον πολιτικό και εμπορικό φιλελευθερισμό. Εκεί μπορεί να δει κανείς πιο καθαρά τη λογική του περιορισμού του αστικού χώρου στην εργασία.

Καθώς η πόλη τεμαχίζεται, ταυτόχρονα διαδικτυώνεται. Τώρα δεν υπάρχει μονάχα ένα κέντρο αλλά πολλά, με την εγκαθίδρυση ορισμένων τομέων στην επαρχία, με την εγκατάσταση των κύριων εμπορικών κέντρων στα περίχωρα, με την εγκαθίδρυση των network μεταξύ πόλεων μεσαίου μεγέθους που ζητούν απεγνωσμένα να πετύχουν το απαραίτητο κριτικό μέγεθος που θα τους επιτρέψει να γίνουν παίχτες στην διεθνή σκηνή, και τις μεγάλες πόλεις να προσπαθούν να γίνουν στρατηγικοί κόμβοι στην οργάνωση των παγκόσμιων οικονομικών παροχών. Αυτά τα κέντρα οργανώνονται και ενδοεπικοινωνούν πάνω και έξω από τον υπάρχουσα κοινωνική οργάνωση, σχηματίζοντας ένα αρχιπέλαγος που επιτρέπει την σύνδεση τους και την εκπλήρωση των συνολικών στόχων του συστήματος υπάρχουν μόνο από αυτή επικοινωνία. Το όνειρο της οποιαδήποτε μητρόπολης είναι να βρίσκεται στο διεθνές δίκτυο των κέντρων. Όλες οι πόλεις που εύχονται να είναι ή λένε πως βρίσκονται στη καρδιά της Ευρώπης δεν φιλοδοξούν να οργανώσουν την Ευρώπη, απλά εύχονται να αποφύγουν τον αποκλεισμό από το δίκτυο που συνδέει τα κέντρα της. Η κατοχύρωση στο χάρτη είναι και ο λόγος της ύπαρξης τους(πρέπει να εμφανίζεσαι για να υπάρχεις) (Saunders, 1989). Αυτός ο νέος ορισμός του τοπικισμού είναι πολύ διαφορετικός από τον πρότερο που η κάθε μητρόπολη προσπαθούσε να αποτελέσει το κέντρο μιας διευρυνόμενης ενδοχώρας, συχνά οριζόμενης με αυστηρά διοικητικά κριτήρια. Διογκώνοντας την περιφέρεια μέχρι του σημείου που χάνει κάθε σχέση με το κέντρο και που δεν κρατά κανέναν άλλο πάρα τους «απόκληρους» της κοινωνίας, διαχωρίζοντας τον πληθυσμό τους χωρίς να υιοθετείται η αρχή της συνέχειας, καθώς οι επιταχυνόμενοι κύκλοι ανύψωσης και πτώσης της αξίας του χώρου διαδέχονται ο ένας τον άλλο, διασυνδέοντας τα νευρικά κέντρα στο δίκτυο που διαπερνά και αγνοεί τον αστικό χώρο, η μεταμοντέρνα πόλη δεν είναι πλέον ένα στάδιο από το οποίο η κοινωνία μπορεί να

αποσυρθεί αλλά δεν μπορεί πλέον επιτελέσει τον πρότερο λειτουργικό της ρόλο. Μετατράπηκε σε εξασθενημένη, απρόβλεπτη περιοχή, μια ετερόκλητη συναρμολόγηση καταστάσεων που είναι ρευστές μεταξύ τους και συνδέονται με επικοινωνίες δικτύου που υποκαθιστούν την ποικιλία κλίμακας με την ποικιλία ταχύτητας, ακυρώνοντας την έννοια του δικτύου. Ο χώρος χάνει την πυκνότητα του. Τώρα το μόνο που είναι δυνατό είναι η τοπολογική ανάγνωση του χώρου, καταγράφοντας περιοχές που δεν αποτελούν πλέον σημαντικές ολότητες αλλά περιγράφονται σύμφωνα με την εύνοια, την αξία τους και την παρουσία φτωχών και πλουσίων.

2.2 Η ΕΞΑΣΘΕΝΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

Η μετά-μοντέρνα κοινωνία πλέον δεν διελευκάνεται σαν ένα μυστήριο, ούτε ερμηνεύεται σαν μια πράξη δράματος. Διαβάζεται σαν χάρτης. Τα προβλήματά της εξαπλώνονται, διαπερνώντας έναν εκτεταμένο αστικό χώρο, του οποίου τα όρια είναι απροσδιόριστα και το κέντρο έχει εκραγεί. Μοιάζει κάπως σαν η κοινωνία να χάνει λίγο σε βάθος, αλλά να κερδίζει σε ορατότητα. Η λανθάνουσα και απειλητική κοινωνική ένταση, με τη βάση του εποικοδομήματος να αναπτύσσεται παράλληλα και επίμονα αναδεικνύει την τάση της κοινωνίας για παράλυση. Φεύγουμε από τη σφαίρα της έντασης μεταξύ κορυφής και βάσης και εισερχόμαστε στο χώρο της επίπεδης γεωμετρίας. Όλο το κτίσμα της κοινωνικής ζωής, οικοδομήθηκε σύμφωνα με την ιδέα μιας οργανικής, ιδεώδους αλληλεγγύης, γεννημένης από τον καταμερισμό της εργασίας και από την αλληλεξάρτηση του κάθε ατόμου από το άλλο, προκειμένου για την επίτευξη των στόχων τους καταρρέει προοδευτικά. Το οργανικό άστυ δεν αντανακλά πλέον αυτή την οργανική αλληλεγγύη.

Η χωρική “αταξία” στις κοινωνικές θέσεις αυξάνεται, εξαιτίας των επιδράσεων της μέγιστης κινητικότητας εκείνων που έχουν ικανούς οικονομικούς πόρους. Είναι αυτοί που δίνουν αξία στην περιοχή που εγκαθίστανται, όπως ακριβώς οι φτωχοί αφαιρούν αξία από τα μέρη που διαμένουν. Οι πιο ευκατάστατες κοινωνικές τάξεις, όντας πιο ελεύθερες να κινηθούν, λογικά τείνουν να ομαδοποιούνται, και ως εκ τούτου αγνοούν τις αποστερημένες περιοχές και τους κατοίκους της, μη έχοντας την υποχρέωση να αναλάβουν το κόστος της φροντίδας των απόρων που ζουν εκεί. Έτσι μετατρέπονται οι περιοχές αυτές σε διαχρονικά τοπία μηδενικής αξίας για την πόλη και τη συνεχή αστικοποίηση. Η εξαφάνιση της αλληλεξάρτησης, ενισχύει την ενδυνάμωση της φτώχειας που υπάρχει σ’ αυτό το ακινητοποιημένο κομμάτι της κοινωνίας, που δεν αξιοποιεί την κινητικότητα του και επιβραδύνει την ανάπτυξή του με αποτέλεσμα να

βρίσκεται αποκομμένο από την κοινωνία. Το status της κοινωνικής ζωής και της κρίσης που αυτή περνά, είναι τότε που ερμηνεύεται απ' ευθείας σαν μια συνέπεια αυτής της έκρηξης του άστεως και της προοδευτικής αδυναμίας του να ορίζει κοινωνικές σχέσεις και να δημιουργεί έναν κοινό χώρο, μέσα στον οποίο αυτές μπορούν να εκφραστούν. Οι συνέπειες συνθήκες «παραγωγής» κοινωνική πρόνοιας, μπορούν να αναλυθούν σε δύο επίπεδα. Πρώτον, στο επίπεδο της κατάρρευσης της αλληλεγγύης μεταξύ των ατόμων, που συνοδεύεται από την άρνηση τους για μεταφορά πόρων, ως αποτέλεσμα τόσο της έλλειψης χωρικής συνέχειας μεταξύ των κοινωνικών σχέσεων, όσο και της εξαφάνισης ενός κοινού χώρου. Αυτός ο αντίκτυπος εκφράζεται μέσα από την τάση των πιο ευκατάστατων κοινωνικών τάξεων να αποχωρούν από τις αποστερημένες περιοχές ή τις περιοχές που η παρακμή ήρθε σαν αποτέλεσμα της εγκατάλειψης αυτής. Δεύτερον, στο επίπεδο της εμφάνισης μιας αυξημένης ανασφάλειας και απειλής, η οποία αντικαθιστά τη σύγκλιση ανάμεσα στην επέκταση της κοινωνικής προστασίας των ατόμων και στη δυνατότητα μείωσης των κινδύνων που απειλούν το κοινωνικό σύνολο (Gottdiener, 1998). Η απουσία της αλληλεξάρτησης έχει ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός των αποστερημένων περιοχών να εμπλέκεται σε ένα φαύλο κύκλο ανασφάλειας και φόβου.

2.2.1 Η «απόστασιοποίηση» των ανώτερων και μεσαίων τάξεων

Η διαδικασία της εγκατάλειψης των περιοχών που ζουν οι άποροι από τις ανώτερες και μεσαίες τάξεις, ακόμη και από τις εργατικές τάξεις, είναι ορατή ειδικά στις αμερικανικές αστικές περιοχές. Στην Ευρώπη εκδηλώνεται πιο πολύ σε τοπικό επίπεδο, μέσα από την άρνηση των πλούσιων περιοχών – η Καταλονία στην Ισπανία, το Φλάντερς στο Βέλγιο, η “Παντάνια” στην Ιταλία – να χρηματοδοτήσουν τις φτωχότερες περιοχές (S.I. VOL I, 1996). Ωστόσο, παντού είναι ορατή η ίδια στάση: γιατί να πληρώνουμε γι' άλλους και να κλείνουμε τους εαυτούς μας σε ένα πολιτικό πλαίσιο που υποχρεώνει την άσκηση αλληλεγγύης απέναντι σε όλους, και να μην τους απορρίψουμε και να διατηρήσουμε “αποθέματα” αλληλεγγύης μόνο για τους όμοιούς μας; (Donzelot J., Jaillet M-C., 1997) Και ειδικά σε άτομα (για τα οποία αυτά τα αποθέματα θα έπρεπε να κινητοποιηθούν) που δεν εργάζονται, αλλά παθητικά αναμένουν από την κοινωνία να τους παρέχει τα προς το ζειν.

2.2.2 Η περίπτωση της Αμερικής

Η ιστορία των αμερικανικών πόλεων παρέχει την πιο χαρακτηριστική αναπαράσταση αυτής της εγκατάλειψης, μια εγκατάλειψη που σημάδεψε την αμερικανική αστική

ιστορία με την έξοδο της μεσαίας τάξης από τις γειτονιές στα προάστια. Με δεδομένο ότι ο παραμένων πληθυσμός στα κέντρα των πόλεων είναι συχνά κατά πλειοψηφία «έγχρωμοι», θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτή η κατάσταση αναπαριστά, υπό άλλη μορφή, τη συνέχεια του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου. Η άρνηση της πλειοψηφίας να επωμισθεί τα προβλήματα που τίθενται από αυτή την “απελευθερωμένη” μετά τον πόλεμο μειοψηφία, θυμίζει έναν αιώνα πριν, την άρνηση των Βορείων να τους παρέχουν αυτή την ελευθερία. Η απόδραση των μεσαίων τάξεων προς τα πιο ευχάριστα προάστια αντανακλά, τουλάχιστον εν μέρει, μια άρνηση για την υποστήριξη του άπορου πληθυσμού των πόλεων, και δύναται να ερμηνευτεί σαν μια έκφραση της ρατσιστικής τους διάθεσης (SI. VOL. V, 1996). Αυτό διαπιστώνεται όταν μαύροι, που υποστηρίζονται από ομοσπονδιακά προγράμματα, προσπαθούν να μετακινηθούν σε προάστια εργατικής τάξης λευκών, αλλά βρίσκουν αντίσταση από τους κατοίκους ή ακόμη προκαλούν ακούσια την έξοδο των τελευταίων προς άλλες περιοχές. Η ευκολία με την οποία ένας δήμος μπορεί να δημιουργηθεί σε περιοχές υπό την εξουσία της χώρας, ενθαρρύνει την ομαδοποίηση των ανθρώπων της ίδιας φυλής και της ίδιας κοινωνικής κατηγορίας. Έτσι η προσπάθεια -από τις σπάνιες- της ομοσπονδιακής κυβέρνησης για δημιουργία κοινωνικής και φυλετικής ανάμειξης αποβαίνει τελικά άκαρπη. Σε ότι αφορά τα κράτη της ένωσης, τα οποία κυβερνώνται από βουλευτικά σώματα εκλεγμένα από τα προάστια και από τις κυρίαρχες περιοχές, δεν υπάρχει ενδιαφέρον για την τύχη των πόλεων όπου, πόσο μάλλον όταν η συμμετοχή των κατοίκων των πόλεων αυτών στις εκλογές είναι χαμηλή: εγκαταλελειμμένοι από το σύστημα, δεν ασκούν τα στοιχειώδη δικαιώματά τους, αναζητώντας ανακούφιση περισσότερο στην οικονομική βοήθεια, παρά στην πολιτική, ακολουθώντας μια γενική τάση όλων των «παραγκωνισμένων», οι οποίοι ωστόσο, μέσω της παραπάνω τακτικής το μόνο που καταφέρνουν είναι να ενδυναμώνουν την απόρριψη από την οποία υποφέρουν.

2.2.3 Η περίπτωση της Ευρώπης

Στην Ευρώπη, αυτό το φαινόμενο της εγκατάλειψης ολοκλήρων περιοχών επηρεάζει και τις πόλεις, μολονότι με έναν πιο εξασθενημένο τρόπο, με δεδομένα την ηπιότερη πλαστικότητα των κοινωνιών της και τις αγορές ακίνητης περιουσίας. Ειδικά για την περίπτωση στην Ιταλία όπου, εξαιτίας του περιορισμένου αποθέματος του τομέα ενοικιάσεων, μέλη της μεσαίας τάξης που επιδιώκουν την εγκατάλειψη των αποστερημένων περιοχών για την εγκατάσταση τους σε μια άλλη περιοχή, δεν μπορούν να το πετύχουν, εκτός εάν επενδύσουν στην αγορά του σπιτιού τους, θυσιάζοντας άλλα πράγματα. Το φαινόμενο εγκατάλειψης, αντιμετωπίζεται γι' αυτό το λόγο στην Ιταλία αρχικά σε τοπικό επίπεδο, χάρη στην επιθυμία του Βορρά για διαίρεση. Το θέαμα μιας δεσπόζουσας στον αγροτικό τομέα νοτιότερης Ιταλίας, με τα παλιά κέντρα της

Νάπολης και του Παλέρμο, όπου ο πληθυσμός είναι συγκεντρωμένος και διαιωνίζει έναν τρόπο ζωής που κυριαρχείται από μια οικονομία-σκιά, και όπου οι κρατικές παροχές δεν τροφοδοτούν καμία ανάπτυξη, εξηγεί γιατί η ολοκληρωτικά αστικοποιημένη Βόρεια Ιταλία, η οποία έχει μετατραπεί σε μια από τις πιο εύπορες περιοχές της Ευρώπης, έχει τάσεις απόσχισης (SI.VOL I, 1996). Προς το παρόν, ο τρόπος που το Κράτος Κοινωνικής Πρόνοιας είναι αναπτυγμένο στην Ιταλία, προστατεύει από την άμεση αποχώρηση οποιουδήποτε. Η κοινωνική προστασία ξεκίνησε περισσότερο σαν απόρροια ανάμεσα στα επακόλουθα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, και σαν ένα μέσο ένωσης του έθνους, παρά σαν διορθωτικός παράγοντας των κοινωνικών αδικιών. Πηγάζει από την ιδέα ενός υποβοηθητικού παρά ενός αναδιανομητικού Κράτους. Αυτή η υποστήριξη, σχεδιάζεται πάνω στη βάση των προϋπαρχόντων “συνδέσμων”, οι οποίοι είναι ισχυρότεροι στο νότο, παρά στο βορρά. Κατά κάποιον τρόπο, κάποιος θα μπορούσε να πει ότι ο καθένας δύναται να παραλάβει κάτι από το κράτος προκειμένου να νιώσει ένα ολοκληρωτικό κομμάτι του έθνους (Donzelot J., Jailet M-C., 1997). Με δεδομένο τον αρχικό στόχο της κοινωνικής προστασίας – να παράγει μια εξωπραγματική ομοφωνία και όχι μια καθ’ όλα δίκαιη κοινωνία – και με δεδομένο επίσης την στήριξη της στα πιο πρωτόγονα στοιχεία υπάρχοντων κοινωνικών δεσμών, βρίσκουμε, πενήντα χρόνια πριν, ότι η Ιταλία έχει το πιο ακριβό, αλλά και το λιγότερο παραγωγικό Κράτος Κοινωνικής Πρόνοιας. Το μόνο που του απομένει να πράξει, είναι η παροχή συντάξεων, χωρίς κατευθυντήριες αρχές. Γι’ αυτό το λόγο έρχεται σε αντιπαράθεση με το τμήμα της χώρας, το οποίο έχει την περισσότερη ανάγκη για χρηματοδότηση: τη Νότιο Ιταλία. Μέσα από την καταγγελία του τρόπου λειτουργίας του κράτους και του υπερβολικού κόστους διαχείρισης, η βασική αρχή της ενιαίας εθνικής πολιτικής αμφισβητείται. Το Κράτος Κοινωνικής Πρόνοιας αρχίζει να ραγίζει, όχι μόνο όπου υπάρχει ρωγμή στον ίδιο το θεσμό του, όπως στην Ιταλία.

Τα σημάδια είναι επίσης ορατά στο Βέλγιο, όπου η ποιότητα των προνομίων και η διαφάνεια των μηχανισμών κοινωνικής κάλυψης δεν αμφισβητούνται. Μέχρι στιγμής το χάσμα ανάμεσα στο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της Φλαμανδίας και της Βαλλονίας, ενισχυμένο και από τους γλωσσικούς και πολιτιστικούς διαχωρισμούς, οδηγεί το Βελγικό κράτος να αντιμετωπίζεται από τους Φλαμανδούς σαν ένα τέχνασμα για να απορροφήσει τον πλούτο τους και να εξισορροπήσει έτσι την πτώση της Βαλλονίας, υποστηρίζοντας τους άνεργους και συνταξιούχους Βαλλόνους, χρηματοδοτώντας την κοινωνική τους ασφάλεια (SI. VOL. I, 1996).

Καταλήγοντας στο ίδιο συμπέρασμα και για τις δύο περιπτώσεις μπορούμε καταλήξουμε στο εξής: ότι η κοινωνική προστασία μοιάζει να είναι ο μοναδικός σκοπός της εθνικής ενότητας, ένας κρυφός σκοπός, που όταν αποκαλύπτεται δεν είναι αποδεκτός.

Εν τούτοις οι ίδιες διαχωριστικές τάσεις μπορούν να επιδρούν και σε παλιότερα έθνη, βαθύτερα μέσα στην ιστορία, που μοιράζονται ένα κοινό πολιτισμό. Στην Ισπανία για παράδειγμα, τα πρώτα σημάδια της αναδιανομητικής πολιτικής του κράτους εμφανίστηκαν με την άρνηση των πλούσιων περιοχών όπως η Καταλονία ή η χώρα των Βάσκων, να χρηματοδοτήσουν μια Ανδαλουσία στην οποία το εθελοντικό σύστημα αποτυγχάνει να ξεφύγει από την υπο-ανάπτυξη.

Μπορούμε να πούμε ότι οι “κρατο-κεντρικές” χώρες όπως η Γαλλία, είναι καλύτερα προστατευμένες απέναντι στην κρίση του πνεύματος της αλληλεγγύης; Αυτό θα το λέγαμε για να προεξοφλήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η άρνηση “να πληρώνουμε γι’ άλλους” εκφράζεται μέσα από ένα πολιτικό φαινόμενο, όπως το Front National. Μέσα σ’ αυτό, ακριβώς πίσω από την πρόσοψη του εθνικού αισθήματος, συναντάμε την απόρριψη του αισθήματος αλληλεγγύης απέναντι σ’ αυτούς με τους οποίους κανείς μοιράζεται την πόλη, αυτούς με τους οποίους υπάρχει νόμιμη συνεργασία στην όλη υπόθεση, χωρίς το προνόμιο της ανταποδιδόμενης προστασίας: μετανάστες, ακόμη και τρίτης γενιάς μετανάστες. Και ακόμη φαίνεται να είναι ξεκάθαρα αποδεδειγμένο το γεγονός ότι το “κόστος” της μετανάστευσης σε κοινωνικούς όρους, είναι μεγαλύτερο από το όφελος που αυτή προκαλεί.

Η φθορά και η αμφισβήτηση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας είναι συνέπεια του κοινωνικού, τοπικιστικού και φυλετικού διαχωρισμού. Γνωρίζουμε τι έχει συμβεί στις ΗΠΑ, με τη διακοπή του προϋπολογισμού για την Κοινωνική Πρόνοια, από τις αρχές της δεκαετίας του ‘80. Μπορούμε να δούμε τις αρχικές επιδράσεις αυτής της αποσύνθεσης της κοινωνικής αλληλεγγύης στα κράτη της Ευρώπης μέσα από την ταχύτατη ανάπτυξη της ιδιωτικής συνταξιοδοτικής ασφάλισης. Πουθενά δεν φαίνονται πιο καθαρά, τα μελλοντικά αποτελέσματα αυτής της παρακμής, από ότι στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής. Σε χώρες όπως η Αργεντινή, η Χιλή ή η Βραζιλία, όπου υπάρχει ένα ευρύ κενό στην κατανόηση της συλλογικής κοινωνικής προστασίας, της εφαρμογής της μόνο σε άτομα με μόνιμη εργασία, και της αύξησης των μορφών αλληλεγγύης χωρίς την παραμικρή υποστήριξη από την κρατική εξουσία, εγκαθιδρυμένων σε επίπεδο κοινότητας, γειτονιάς ή ενορίας, το οποίο συχνά καλύπτεται από μη κυβερνητικούς οργανισμούς με την πρόκληση της World Bank και του IMF, πάνω στη βάση που θέτουν οι αστικοί χάρτες απόρων (ISC, 1993).

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών ‘60 και ‘70, επικράτησε τελικά σ’ αυτές τις χώρες η ιδέα του μετασχηματισμού του αστικού μοντέλου ανάπτυξης, προς όφελος των εργατικών τάξεων που συνόδευαν τη βιομηχανοποίηση. Την αύξηση του μεγέθους των πόλεων ακολούθησε η οικονομική μεγέθυνση, που προηγήθηκε της αστικής ολοκλήρωσης, η οποία ωστόσο ήρθε αργότερα και με δυσκολία μετά την αστικοποίηση. Τα κινήματα, ώθησαν τους κατοίκους των εργατικών περιοχών, να απαιτήσουν καλύτερη πρόσβαση σε αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης ζητήματα της κατοικίας και καλύτερων κοινωνικών παροχών. Ωστόσο, οι πόλεις αυτής της ηπείρου

παρήγαν τους κοινωνικούς τους θεσμούς σχετικά αργότερα από ότι η Β. Αμερική και η Ευρώπη. Γι' αυτό το λόγο, η οικονομική ύφεση στις δεκαετίες '80 – '90 ήταν γι' αυτές ένα ισχυρό χτύπημα. Σ' αυτές τις Λατινο-Αμερικανικές μητροπόλεις, ο πληθυσμός, το προϊόν της πρόσφατης και εκτεταμένης βιομηχανοποίησης, αστικοποιήθηκε. Το ίδιο συνέβη και με τη φτώχεια. Όσο για τις πόλεις, αυτές είναι υπερκατοικημένες με ανθρώπους χωρίς οικονομικούς πόρους, από τότε που έχασαν τις δουλειές τους στη βιομηχανία και ταυτόχρονα και τους εναπομείναντες δεσμούς που τους συνέδεαν με την επαρχία. Η Αργεντινή, και ειδικά το Μπουένος Άϊρες, αποτελεί το πιο "προωθημένο" παράδειγμα αυτής της καθοδικής πορείας της οργανικής αρχής (SI. VOL. V, 1996). Ένας τεράστιος αριθμός αστικών απόρων είναι παγιδευμένος, χωρίς καμιά πιθανότητα να επιστρέψει στην επαρχία από την οποία ξεκίνησε και χωρίς την παραμικρή αξιόπιστη ελπίδα κοινωνικής και χωρικής κινητικότητας. Το Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Προστασίας, βασισμένο εξ' ολοκλήρου στις αρχές της βιομηχανικής ανάπτυξης, τώρα καταρρέει. Η χρησιμοποιούμενη φρασεολογία είναι ακόμη οικουμενική, αλλά στην πραγματικότητα, τώρα πλέον, καλύπτει μόνο ενός μέρους των κατοίκων. Προστατεύονται μόνο αυτοί που βοηθούν στη χρηματοδότησή του συστήματος. Για τους άλλους που είναι ενσωματωμένοι μέσα στην πόλη η αλληλεγγύη οργανώνεται σε τοπική βάση (CCE, 1994).

Το υψηλό επίπεδο πολιτικής ολοκλήρωσης στις περιοχές των εργατικών τάξεων, έχει κατορθώσει να παρέχει μια βάση -και μια πρόφαση- για να περιορίσει τη φτώχεια σ' αυτές τις περιοχές, υπό την πίεση της World Bank και με την υποστήριξη μη κυβερνητικών οργανισμών. Αυτή η κάθε άλλο παρά εθνική, αντικοινωνική αντίληψη της αλληλεγγύης, βάζει τη σφραγίδα για μια αστική κατάρρευση, εξαιτίας της απώλειας του αισθήματος αλληλεξάρτησης της κοινωνίας και του αισθήματος κοινής συμμετοχής στο κράτος.

2.3 ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Μετά την διάρρηξη της σχέση των εύπορων τάξεων και των αναπτυσσόμενων περιοχών με τις περιοχές των που δύναται να κατοχυρωθούν σαν "έρμαιο της κοινωνίας", ρήξη που επήλθε από την επίδραση της παγκοσμιοποίησης, αυτό που πραγματικά είναι σε «κρίση» είναι η αρχή της κοινωνικής πρόνοιας, η αρχή της οργανικής αντίληψης της αλληλεγγύης, που αποτέλεσε το σπουδαιότερο κίνητρο για την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας, της οποίας το βιομηχανικό άστυ ήταν η πιο χειροπιαστή αναπαράσταση. Μέσα στη σπείρα της ανασφάλειας, το ερώτημα που τίθεται τώρα είναι περί του ιδανικού της αλληλεγγύης, του αντικειμενικού της στόχου και της προοπτικής που προσέφερε για μια πιο δίκαιη κοινωνία.

Από τη γένεση του, στα τέλη 19^{ου} αιώνα, το Σύστημα Κοινωνικής Προστασίας είχε δυο πλευρές. Πρώτον υπάρχει η ιδέα ότι το άτομο πρέπει να αμύνεται απέναντι στους κινδύνους και στα δεινά στα οποία το εκθέτει η κοινωνία, ως αποτέλεσμα μιας κοινωνικής διαίρεσης λόγω της εργασίας, που εκθέτει κάποιους περισσότερο σε υψηλότερους κινδύνους από κάποιους άλλους. Αυτή η αρχή εφαρμόστηκε αρχικά στα εργασιακά ατυχήματα, στις ασθένειες ατόμων υπό απασχόληση και στη συνέχεια για την ανεργία και την τρίτη ηλικία. Το Σύστημα Κοινωνικής Προστασίας αναπτύχθηκε με την εφαρμογή τεχνικών σε περιπτώσεις κοινωνικών προβλημάτων. Το αντικείμενο δεν περιορίζεται πλέον μόνο στις αποζημιώσεις, αλλά σε όλα τα πεδία που επιδέχονται σχετικές παρεμβάσεις (Recite Bulletin N:1, 1993). Γίνονται αναπόφευκτα προσπάθειες να αναγνωρίζονται οι κίνδυνοι, να εκτιμάται η σχετική τους σπουδαιότητα και πιθανότητα, καθώς και οι παράγοντες που οδηγούν στην εμφάνισή τους, και λαμβάνονται παρεμβατικά μέτρα για τη μείωσή τους. Η Κοινωνική Πρόνοια είναι η απάντηση για την πρακτική αντιμετώπιση τους. Η αναζήτηση της ασφάλειας, ή τουλάχιστον των μέσων βελτίωσής της, μετατρέπεται στην κινητήριο δύναμη που θα ωθήσει προς τα μπρος το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και θα καθοδηγήσει μια ενεργό δημόσια πολιτική. Αυτή η υπόθεση αρχικά σχετίζεται με τους κινδύνους που είναι άμεσα συνδεδεμένοι με τον κοινωνικό διαχωρισμό της εργασίας (Saunders, 1989), αλλά προοδευτικά επεκτείνεται σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Στην περίπτωση αυτή η προληπτική δράση περιλαμβάνει την λήψη μέτρων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επιδράσεις αυτών των ατελειών, βοηθώντας το άτομο πάνω στον κίνδυνο και προλαμβάνοντας το να γίνει επικίνδυνο και κατά συνέπεια απειλητικό για την κοινωνία. Επίσης το κατακτητικό πνεύμα της προληπτικής ιδεολογίας οδηγεί στο να ασχολείται και με την άλλη πλευρά του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, δηλαδή την άμυνα της κοινωνίας απέναντι στα άτομα που την απειλούν: ανήλικοι εγκληματίες και γενικά όλα τα στοιχεία αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Ωστόσο, η προληπτική ιδεολογία δημιουργεί έναν σύνδεσμο ανάμεσα στην άμυνα των ατόμων ενάντια στην κοινωνία και τους κινδύνους που αυτή τα εκθέτει, και στην άμυνα της κοινωνίας ενάντια στα άτομα (δράστες εγκλημάτων), ή στην πιθανή πηγή επιρροής στη διαφθορά, προκαλούμενης από όλα τα είδη σωματικών και πνευματικών ασθενειών. Πετυχαίνει περισσότερο από το να δημιουργεί ένα σύνδεσμο ανάμεσα στις δύο πλευρές του Συστήματος Κοινωνικής Πρόνοιας. Τις ενώνει μέσα από την ίδια προϋπόθεση που αφορά την πρόοδό του: δεν είναι μόνο οι κίνδυνοι που αναλαμβάνουν τα άτομα και τα ρίσκα που τα άτομα θέτουν με τη σειρά τους στην κοινωνία. Είναι και τα αίτιά τους που θεωρείται ότι μπορούν να εξαλειφθούν. Ανάμεσα σε αυτά τα αίτια βρίσκεται ουσιαστικά η πίστη ότι η κοινωνική πρόοδος ψεύδεται. Η κοινωνική, υγειονομική και εκπαιδευτική δράση που αναλαμβάνεται να φερθεί εις πέρας στις περιοχές των εργατικών τάξεων στις βιομηχανικές πόλεις, πηγάζει από αυτήν την πεποίθηση. Προσπαθεί να καταστήσει σύμφωνες την αστική με την κοινωνική

ενσωμάτωση. Αναμφίβολα, αυτή η ιδεολογία κοινωνικής προόδου δεν μοιράζεται από όλους σε μια βιομηχανική κοινωνία, αλλά είναι αρκετά δυνατή, ώστε μέσα σε μια τέτοια κοινωνία να δυναμώσει το κοινωνικό κίνημα και να πετύχει τη διάκριση ανάμεσα σ' αυτούς που πιστεύουν στην κοινωνική πρόοδο και σ' αυτούς που δεν πιστεύουν σ' αυτή.

Αυτή η θετική σπείρα που οδήγησε το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας να δώσει μάχη με τους ατομικούς και κοινωνικούς κινδύνους, μοιάζει να έχει αναστραφεί. Η κοινωνική προστασία τώρα τείνει να περιορίζεται γι' αυτούς που μπορούν να ανεχτούν το κόστος (Saunders, 1985). Πιο συγκεκριμένα, το νήμα που συνέδεε την κοινωνική προστασία και την κοινωνική άμυνα, μέσα από έναν ομοιογενή μηχανισμό, αρχίζει να σπάει. Η ευχή να ζήσουμε μέσα σε μια κλειστή κοινότητα – η οποία πηγάζει από την επιθυμία ο καθένας να εξασφαλίζει προστασία μόνο για τον εαυτό του – καθιστά στους άλλους μια μόνιμη απειλή. Αυτή η απειλή υποχρεώνει το άτομο να προστατεύει τον εαυτό του ολοένα και περισσότερο, να απομονώνει τον εαυτό του όλο και περισσότερο από τους άλλους και σταδιακά να μετατρέπει σε ομοιώματα εχθρών, με το κίνδυνο να ξεκινήσει έναν ενδημικό κοινωνικό πόλεμο μέσα σε έναν φαύλο κύκλο, όπου η ανασφάλεια που βιώνεται από τους πιο στερημένους, μεταμορφώνεται σε απειλή γι' αυτούς που κατακλύζουν την πόλη για να κλείσουν τους εαυτούς τους μέσα στις “λαμπερές τους κοινότητες”, στις οποίες η είσοδος εξαρτάται από το εισόδημα (Donzelot J., Jaillet M-C, 1997). Η διαλεκτική της κοινωνικής προόδου τότε αντικαθίσταται από την ολέθρια διαλεκτική της βιωμένης ανασφάλειας και της εμπλεκόμενης απειλής (Musterd, Ostendorf, 1998).

2.3.1 Η κατάρρευση του κράτους πρόνοιας στην Αμερική

Οι ΗΠΑ προσφέρουν την καλύτερη αναπαράσταση αυτής της διαλεκτικής αναστροφής. Στη δεκαετία του '60, επί Κένεντυ και Τζόνσον, οι ΗΠΑ κήρυξαν πόλεμο στη φτώχεια (Donzelot J., Jaillet M-C., 1997). Ο πόλεμος αυτός βασίστηκε πάνω στην προϋπόθεση ότι η φτώχεια μπορεί να ξεπεραστεί με την καταπολέμηση των αιτιών της. Ο σκοπός ήταν να τεθεί ένα τέλος στον δυϊσμό της κοινωνίας και στην παράλληλη ύπαρξη του “πολιτισμού ένδειας” με την κοινωνία της αφθονίας. Αντιμέτωπη με αυτό τον φαύλο κύκλο της ένδειας, μέσα στον οποίο ο μόνος τρόπος να επιβιώσει κανείς ήταν να τον συντηρήσει, η ομοσπονδιακή διοίκηση ανέπτυξε την πίστη ότι ένας “πόλεμος” μπορούσε να την κάνει να ηττηθεί, όπως ακριβώς πίστεψε ότι ήταν δυνατό να ανασύρει από την υποανάπτυξη κατάσταση τους ολόκληρες περιοχές, μέσω της εθελοντικής δράσης (SI. VOL. V). Αυτή την προσέγγιση τροφοδότησε η πεποίθηση για πρόοδο, η θετικισμός και ο ορθολογισμός.

Η Πράξη Οικονομικής Ευκαιρίας (Economic Opportunity Act) του 1964 έθεσε μια σειρά από οικονομικά και εκπαιδευτικά μέτρα: κίνητρα για τη δημιουργία θέσεων

εργασίας, εκπαιδευτικά προγράμματα για νέους, γυναίκες και φτωχούς, προγράμματα ερεθισμάτων και κοινωνικής κινητικότητας στις φτωχογειτονιές. Επέκτεινε επίσης το προνόμιο των υπαρχόντων προγραμμάτων αναδιανομής σε νέες κατηγορίες ατόμων που ως τώρα εξαιρούνταν από το πρόγραμμα κοινωνικής προστασίας. Για πρώτη φορά στην ιστορία των ΗΠΑ, η κοινωνική προστασία ξέφυγε από τα στενά περιθώρια του τι οφειλόταν σ' αυτούς που συνεισέφεραν απ' ευθείας στην παραγωγική κοινωνία. Για πρώτη φορά προχωρούσε στη σφαίρα της προληπτικής δράσης, της κοινωνικής και πολιτικής ολοκλήρωσης εκ νέου των εθνικών κοινοτήτων – συμπεριλαμβανομένης πάνω απ' όλα και της κοινότητας των μαύρων – που είχε ως τότε περιοριστεί μόνο από την οριακότητα απέναντι στο σύστημα. Αναμφίβολα, η προσπάθεια κυρίως διατηρήθηκε από την ευφορία της μεγέθυνσης κατά τη διάρκεια των δεκαετιών '50 και '60, καθώς επίσης και από την κίνηση των πολιτικών δικαιωμάτων στις βόρειες πολιτείες και τη φθορά των μαύρων γκέτο στις βόρειο-ανατολικές πόλεις. Ο πόλεμος κατά της φτώχειας, υπήρξε γι' αυτό το λόγο και ένας πόλεμος κατά των εξεγέρσεων και της εγκληματικότητας των νέων. Τώρα, αυτά τα άμεσα πολιτικά κίνητρα, δεν αποσπών με κανένα τρόπο την “προοδευτική” φύση των υποθέσεων πάνω στις οποίες βασίστηκε η κοινωνική πολιτική. Η σχετική αποτυχία του “πολέμου” ενάντια στη φτώχεια, αντιμετωπίζεται γι' αυτό τον λόγο σαν αποτυχία από το ξεκίνημά της και από τις αιτιολογίες που αρχικά προφασίστηκε για να ξεκινήσει δηλαδή, της πίστης στην πιθανότητα να δημιουργηθεί μια θετική ώθηση, με τη διεύρυνση της σκοπιάς της κοινωνικής στήριξης και της κοινωνικής άμυνας, και με την επέκταση της φιλοσοφίας της κοινωνικής προστασίας μέσα από την ασφάλεια.

Ωστόσο η αποποίηση των πράξεων που ενέπνευσε η Πράξη Οικονομικής Ευκαιρίας, συνοδεύτηκε με την υποχώρηση των πεποιθήσεων που τη διατηρούσαν. Επίσης συνοδεύτηκε από μια σειρά αρνητικών παρατηρήσεων που αφορούσαν την αποδοτικότητα των εμπλεκόμενων προγραμμάτων. Το τέλος αυτού του “πολέμου”, συνέπεσε πάνω απ' όλα με την είσοδο της αστικής Αμερικής σε έναν φαύλο κύκλο, που από τότε έχει σταθερά χειροτερέψει. Ο “πόλεμος” ενάντια στα γκέτο δύσκολα βρίσκει πια πολιτική υποστήριξη. Οι ελίτ έχουν εγκαταλείψει τα γκέτο, αφήνοντας τα στα χέρια συμμοριών, διακινητών ναρκωτικών και εκβιαστών. Η αποχώρηση των μεσαίων τάξεων προς την περιφέρεια αποτελεί μέρος της ίδιας διαδικασίας. Το ίδιο συμβαίνει και με την επιστροφή στη συντηρητική ιδεολογία και στην αυξανόμενη άρνηση για χρηματική υποστήριξη αυτών που δεν εργάζονται, ακόμη και αν αντιμετωπίζουν ολοένα και μεγαλύτερη δυσκολία στο να βρουν εργασία. Οι οικονομικές αλλαγές έχουν αποδεκατίσει τις ανειδίκευτες απασχολήσεις, που αποτέλεσαν και τη μοναδική παροχή εργασίας των εθνικών μειονοτήτων. Ως αποτέλεσμα, αυτές οι μειονότητες αντιμετωπίστηκαν ως επικίνδυνες. Η “άλλη Αμερική” δεν αποτελείται πια από αυτούς που είναι ξεχασμένοι από την πρόοδο και αυτούς που πρέπει να επανενσωματωθούν στην κοινωνία. Η λευκή κοινωνία, προσαρμοσμένη στις νέες μορφές μετά-βιομηχανικής εργασίας, αυτοπροστατεύεται απέναντι στους “διαφορετικούς” από

αυτήν, όχι μόνο με το να αποσύρεται σε μια ασφαλέστερη απόσταση, αλλά και με το να αυτοεγκλωβίζεται. Οι “περιφραγμένες κοινότητες” συμβολίζουν αυτή την αυτοπροστασία μιας πλούσιας κοινωνίας ενάντια στις μειονότητες που κατοικούν στα αστικά κέντρα. Και αυτοί οι φράχτες απλά αυξάνουν την υποτιθέμενη ή πραγματική επικινδυνότητα αυτών που ζουν χωρίς προστασία, που δεν φοβούνται τίποτα καθώς ζουν σε μια ατμόσφαιρα συνεχούς αντιπαράθεσης, διακινδυνεύουν τις ζωές τους καθημερινά πάνω από εδαφικές διεκδικήσεις, που μοιάζουν ασήμαντες σε όσους δεν έχουν έρθει αντιμέτωποι με τη σκληρή πραγματικότητα της επιβίωσης (SI.VOL.V, 1996). Είναι η παλιά ιστορία του σκλάβου και του πολεμιστή – άλλοι καιροί, αλλά τα ίδια “επιπλέον”. Τώρα, το σημαντικό είναι η αυξανόμενη διαφοροποίηση ανάμεσα στην αξία της ζωής όσων προστατεύονται και όσων δεν προστατεύονται. Σ’ αυτό το παιχνίδι είναι πάντα ο πιο βίαιος που ανέρχεται στην κορυφή και που οδηγεί τον άλλο σε έναν πόλεμο, που μπορεί να γίνει ή όχι αποδεκτός, αλλά καθίσταται όλο και πιο επίμονος. Καθένας έχει να προστατέψει τον εαυτό του ενάντια σ’ αυτούς που αρνούνται προστασία. Το τίμημα της εγκατάλειψης του “πολέμου” ενάντια στη φτώχεια υπάρχει εκεί – στην ανάγκη για αυτοπροστασία ενάντια σ’ αυτούς που αρνούνται όλο το δικαίωμα για προστασία.

2.3.2 Το κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη

Σε αντιδιαστολή με την Αμερική, η Ευρώπη μοιάζει πάνω απ’ όλα περιπλεγμένη σε αντιφάσεις ανάμεσα στο παρελθόν της και στο παρόν της. Ως τη δεκαετία του ’70, η ιστορία της Ευρώπης από αυτή την άποψη μπορεί να ειπωθεί σαν αυτή της σταδιακής ολοκλήρωσης από κοινωνική άμυνα σε κοινωνική προστασία μέσα από την προληπτική δράση. Επιπλέον, η Ευρώπη υπήρξε ο πιο αποφασισμένος υποκινητής αυτής της προσέγγισης, παράλληλα με τη σπουδαιότητα που χαρακτήρισε από τον 19^ο αιώνα και τις δυο απόψεις του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, και επίσης σε αναλογία με την ένταση της μάχης του κοινωνικού κινήματος ενάντια στη λογική του συμφέροντος και στον κεντρικό ρόλο που παίχτηκε ειδικά σ’ αυτό το σημείο, από το σοσιαλοδημοκρατικό μοντέλο και την επαναστατική ουτοπία. Ακόμη και τώρα, οι επαγγελματικά αναμειγμένοι στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, εξακολουθούν να είναι μυστικοί σύμβουλοι της πίστης στην αποτελεσματικότητα της πρόληψης σαν κύριο κατασταλτικό μηχανισμό, η οποία αφομοιώνεται από την αποτυχία της κοινωνίας και την αποποίηση του ιδανικού της προόδου. Αυτή η εμπιστοσύνη στην πρόληψη, έχει παρά όλα αυτά αμφισβητηθεί από την αρχή της δεκαετίας του ’80, όχι μόνο σε χώρες όπως η Αγγλία, η Ολλανδία και η Γερμανία, όπου οι πληθυσμιακές ομάδες αντιμετωπίζονται σαν κοινότητες, αλλά και σε άλλες όπως η Γαλλία, όπου μέλη τέτοιων ομάδων είναι αφομοιωμένα σαν άτομα. Οι εξεγέρσεις που έχουν ξεσπάσει σ’ αυτές τις χώρες, δεν είναι τόσο μια αντίδραση σε μια – σχετική – αποποίηση της

πρόληψης, όπως στις ΗΠΑ: αντίθετα, προτρέπουν την αμφισβήτηση και την αναθεώρηση της σιγουριάς πάνω στην οποία αυτή βασίζεται. Σαν αποτέλεσμα αυτής της αναθεώρησης, ο ρόλος του νόμου και της διδασκαλίας μέσω τιμωρίας έχουν ενσωματωθεί εκ νέου μέσα στη διαδικασία της αναπαραγωγής του κοινωνικού δεσμού. Αυτές οι αστικές εξεγέρσεις επέδειξαν τα όρια της αντίληψης της πρόληψης, που είχαν επικρατήσει μέχρι εκείνη τη στιγμή. Αυτή η αντίληψη γέννησε την ψυχολογική και κοινωνιολογική ερμηνεία πάνω στη βάση των επιζήμιων αλλαγών για το κύτταρο της οικογένειας και αναζήτησε την “εμπιστοσύνη” των νέων μέσα από επιδεικτικές αναθεωρήσεις του ρόλου του εκπαιδευτικού, σε συσχέτιση με αυτόν του χωροφύλακα, με τον δεύτερο να τονίζει την αντίθεση σε βάρος του προηγούμενου, λόγω της επαγγελματικής του θέσης. Μια τέτοια συμπεριφορά, έμεινε ανυπεράσπιστα στις πόλεις όπου η βία ξεσπά. Όχι πως η οικογενειακή ενότητα έχει εξαιρεθεί από την ανάλυση των αιτιών της βίας. Αντιθέτως, ποτέ δεν είχε δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στο ρόλο της, από την απώλεια της πατρικής κυριαρχίας ως και στην αύξηση του αριθμού των οικογενειών με ένα γονιό. Γιατί, αυτό που μετράει πάνω από όλα είναι η γενική οικονομική και κοινωνική κατάσταση των κατοίκων αυτών των περιοχών, η έλλειψη προοπτικών γι’ αυτούς, η καθαρή απουσία ενός θετικού τρόπου προώθησης των παιδιών τους. Αμέσως-αμέσως, για τους υποστηρικτές της πρόληψης, το πρόβλημα παύει να είναι αυτό του παθιάσματος με τους νέους ή της προσπάθειας να διορθώσουμε τη συμπεριφορά των γονιών τους, έτσι ώστε να αποφύγουμε την απειλή. Το αντικείμενο τώρα είναι να επαναδημιουργηθεί ο κοινωνικός δεσμός, τόσο μέσα από ότι τον τροφοδοτεί – ο ορισμός για τον καθένα της πιθανής κοινωνικής του χρησιμότητας – όσο και μέσα από ότι τον κάνει να ξεχωρίζει – αναμόρφωση των απαγορεύσεων, και η επαναεπιβεβαίωση ενός νόμου που επιτρέπει κυρώσεις, όχι μόνο για την καταπιεστική λειτουργία τους, αλλά και για την συμμορφωτική. Σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες, οι επαγγελματίες στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας περνούν μια κρίση, μέσα στην οποία οι όροι αυτής της αλλαγής στον ρόλο τους συνεχώς ξαναβγαίνουν στην επιφάνεια, συνοδευόμενοι από ένα φλέγον ερώτημα: πως μπορούν να οικοδομήσουν και να διατηρήσουν μια νέα αντίληψη της αλληλεγγύης, όταν δεν έχουν καμιά απολύτως επίδραση στην πολιτική και οικονομική σειρά της κοινωνίας (Goldberger M-F., 1998). Η σπείρα της κοινωνικής προόδου δεν διατηρείται πια από κανένα κίνημα που να είναι βέβαιο για την ταυτότητα και τους σκοπούς του. Αντίθετα με τις ΗΠΑ, δεν έχει αναστραφεί στο αντίθετό της, μια διαλεκτική ανασφάλειας και απειλής. Μάλλον έχει πάει “πίσω στον πίνακα σχεδιάσεως”.

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ “ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ”: ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η βιομηχανική πόλη καθιερώθηκε βασισμένη σε μια γραμμική ακολουθία από την αστική ανάπτυξη ως το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, μεταβαίνοντας από το ένα στάδιο στο άλλο, με σκοπό την ανοικοδόμηση της μοντέρνας κοινωνίας. Η ανάπτυξη αποτέλεσε το αίτιο που πολλοί άνθρωποι μετακινήθηκαν μαζικά προς τις πόλεις, οι οποίες επέκτειναν τα όριά τους για να αγκαλιάσουν και να “εκπολιτίσουν” τους νέους κατοίκους. Τελικά, η αποδοχή των περιορισμών που συνόδευαν αυτήν την ολοκλήρωση επέφερε στα άτομα που έδωσαν τη συγκατάθεσή τους γι’ αυτήν, την κοινωνική προστασία, σαν ένα είδος ανταμοιβής. Τώρα παρατηρούμε την κατάργηση του συνδέσμου ανάμεσα στις χωρικές ενότητες. Τώρα η ανάπτυξη, αντί της ένωσης προκαλεί τον τεμαχισμό των πόλεων και το ρήγμα της συνοχής τους. Οδηγεί σε μια διαφοροποίηση της κατάστασης ανάμεσα σε περιοχές όπου είναι συγκεντρωμένη όλη η δραστηριότητα και σε άλλες, “αποστερημένες” περιοχές, επονομαζόμενες έτσι λόγω της ερήμωσης που βιώνουν από οικονομική ζωή. Αυτοί που ζουν στις αποστερημένες περιοχές, χάνουν ως εκ τούτου την κοινωνική τους ενσωμάτωση, αλλά παραμένουν, εκ των πραγμάτων, ενσωματωμένοι στην κοινωνική δομή. Αυτή η πρώτη αποτυχία συνδυάζεται και με μια δεύτερη, ανάμεσα στον αστικό τρόπο διαβίωσης και στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, ως αποτέλεσμα της φυγής των πιο ευκατάστατων από τις αστικές περιοχές που ζουν οι άποροι. Οι πλούσιοι γλιτώνουν το κόστος της συντήρησης του φτωχού πληθυσμού, προσθέτοντας κοινωνικές απαγορεύσεις στην οικονομικά δύσκολη κατάσταση των τελευταίων.

Η ύπαρξη ενός πληθυσμού ενσωματωμένου μέσα στην πόλη, αλλά αποστερημένου από τον οικονομικό τους ρόλο, εγείρει το πρόβλημα της κοινωνικής του προστασίας, από τη στιγμή που αυτός, είναι έμμεσα ή άμεσα γενόμενος υπό τους όρους της παραγωγικότητας άλλων. Επινοημένη από τη χρήση τεχνικών ασφάλισης, η κοινωνική προστασία λειτουργεί για τους ανάπηρους και τραυματισμένους. Εγκαθιστά σε επίπεδο εθνών κατηγορίες προνομιάτων. Αλλά το ακριβές πρόβλημα αυτού του πληθυσμού είναι το ότι έχει χάσει τη σχέση του με την παραγωγή – ή για τους νεότερους το ότι ποτέ του δεν κατάφερε να έχει μια τέτοια σχέση (Donzelot J., Jaileet M-C., 1997). Ωστόσο, η σχέση του με την κοινωνία περνά διαμέσου – και μόνο διαμέσου – της αστικής διαβίωσης. Μέλη αυτού του πληθυσμού διεκδικούν προστασία μόνο ως

κάτοικοι της πόλης. Αλλά αυτό από μόνο του δεν είναι ικανό να απονέμει το σχετικό δικαίωμα, τουλάχιστον όχι στη γλώσσα του παραδοσιακού συστήματος κοινωνική πρόνοιας. Για το λόγο αυτό επιβάλλεται η επινόηση του κατάλληλου μηχανισμού. Η κοινωνική πρόνοια πρέπει να συνδεθεί με την αστική διαβίωση και η ανάπτυξη πρέπει να δημιουργηθεί όπου υπάρχει αστική διαβίωση βασισμένη σε κοινωνική πρόνοια. Ανάμεσα στους δυο αυτούς τρόπους – άμεσα και έμμεσα – κοινωνικής πρόνοιας και αστικής διαβίωσης, έχουμε γίνει μάρτυρες της ανάπτυξης μέσα στην τελευταία δεκαετία και επιπλέον, ενός μετώπου πανοπλίας της φόρμουλας αστικής κοινωνικής ανάπτυξης στις Δυτικές δημοκρατίες.

3.2 Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Οι πολιτικές αστικής κοινωνικής ανάπτυξης, θέτουν το περίγραμμα ενός “νέου συστήματος κοινωνικής πρόνοιας”, το οποίο αναπτύσσεται σε άμεση αναλογία με τους περιορισμούς που τίθενται στο παραδοσιακό από την αρχή της λειτουργίας του. Αυτή η αρχή διαμορφώνει τη βάση ενός συστήματος στηριγμένου πρώτον στην παγκοσμιότητα των κατηγοριών των προνομιάχων και δεύτερον στην αυτόματη απόδοση των προνομίων. Είναι ευκολότερο για την περίπτωση ενός συστήματος κοινωνικής πρόνοιας το ότι ξεκινά να αποζημιώνει τους ανάπηρους και το ότι παρέχει ξεκάθαρα προνόμια στη βάση ορισμένων κριτηρίων για εύκολα ταυτοποιημένους προνομιάχους μέσα από μια ολόκληρη χώρα. Ως αποτέλεσμα αυτής της παγκοσμιότητας των κατηγοριών, το παραδοσιακό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας αποτυγχάνει να λάβει υπόψη τη μοναδικότητα των καταστάσεων που δημιουργούνται, όταν οι αποστερημένες αστικές περιοχές μένουν παραμελημένες. Από τη στιγμή που τα προνόμια του απονέμονται αυτόματα, το παραδοσιακό σύστημα δεν προσφέρεται για την λήψη μέτρων που θα προωθούν τη διαδικασία ενσωμάτωσης. Η αποζημίωση είναι πρόπουσα. Δεν επιτρέπει διαφοροποίηση, διαπραγμάτευση ή προσαρμογή σε οποιαδήποτε ατομική περίπτωση. Απονέμει κοινωνική ενσωμάτωση. Δεν μπορεί να χτίσει κοινωνική ολοκλήρωση. Γι’ αυτό το λόγο η ιδέα ενός δικαίου συμβολαίων ταιριάζει περισσότερο με την ιδέα την επανολοκλήρωσης, παρά με αυτό που πετυχαίνει η αποζημίωση. Το νέο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας είναι διαφορετικό γιατί λαμβάνει, υπόψη του, περισσότερο τις περιπτώσεις και όχι τόσο τις κατηγορίες και χρησιμοποιεί τη συνταγή ενός απελευθερωμένου συμβολαίου, παρά αυτή της αυτόματης αποζημίωσης.

Οι πολιτικές αστικής κοινωνικής ανάπτυξης διακόπτουν τη σχέση τους με το παραδοσιακό σύστημα κοινωνική πρόνοιας στο βαθμό που τείνουν να ασχολούνται με περιπτώσεις και όχι με κατηγορίες. Αυτός ο διαχωρισμός δικαιολογείται από την ειδική φύση των καταστάσεων σε αντίθεση με τις κατηγορίες που θέτονται σύμφωνα με

ξεκάθαρα και εμπειριστατωμένα καθορισμένα κριτήρια ανά ολόκληρη τη χώρα. Αλλά τι ακριβώς είναι αυτό που κάνει μια κατάσταση ειδική;

Το να κρίνεις με βάση τον πληθυσμό που κατοικεί τις αποστερημένες αστικές περιοχές, είναι μια περίπτωση όχι απλά συσσώρευσης των αναπήρων, στην τοποθέτηση πλάι-πλάι των ατόμων που είναι άνεργοι, που ανήκουν σε οικογένειες με έναν γονιό, παιδιών που είναι αποτυχημένοι μαθητές, νεαρών εγκληματιών που είναι και χρήστες ναρκωτικών, θυμάτων του AIDS, πόρνων, εμπόρων ναρκωτικών, εκβιαστών, ατόμων που με λίγα λόγια ανήκουν στη λίστα των κατηγοριών που εγγυώνται μια πλήρως καθορισμένη κοινωνική δράση. Αυτό που καθορίζει ακριβώς μια τέτοια περίπτωση είναι μια συγκέντρωση αδυνάτων που έχουν ήδη προσαγορευτεί. Επίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε έναν σημαντικό βαθμό, το γεγονός ότι η μελέτη ανά κατηγορία, ενός πληθυσμού που αντιμετωπίζει μαζικά τους ανάπηρους, δεν είναι αρκετή για να λύσει το πρόβλημα και για να συμβάλει αποτελεσματικά στην καταπολέμηση του προβλήματος από το οποίο αυτός υποφέρει. Από την άλλη μεριά, μια προσέγγιση ανά κατηγορία, εγκαθιστά συνήθως τον πληθυσμό σ' αυτό που πρόκειται να ονομάζουμε πολιτισμό υποστήριξης. Με άλλα λόγια η κατάσταση που προκαλεί το πρόβλημα δεν είναι τόσο η σειρά των αδυνάτων αυτοί καθ' αυτοί, αλλά οι σύνδεσμοι που δημιουργούνται ανάμεσα σ' αυτούς και στην αποτροπή της τάσης τους, προκειμένου να δοθεί έναυσμα για την ύπαρξή τους παρά για την εξαφάνισή τους. Η αντιμετώπιση της κατάστασης τότε σημαίνει προσβολή αυτού του συνδέσμου, μέσω "σφαιρικής" και "ολοκληρωμένης" δράσης, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία των πολιτικών αστικής κοινωνικής ανάπτυξης. Είναι σχεδόν σαν – πάνω από ένα συγκεκριμένο όριο συγκέντρωσης σε μια ομάδα των αναπήρων – το πρόβλημα να μην απευθύνεται πια στον καθένα τους σαν να βρίσκεται σε απομόνωση, αλλά σε όλους μαζί από κοινού, για να μπορούν να ενωθούν και οι δυνάμεις εναντίον των συνθηκών που τους οδηγούν σε αυτή την κατάσταση, και σ' αυτό το σημείο τελικά, να «επαναδημιουργηθεί» κοινωνία με άτομα, καθορισμένα μόνο από την κατηγορία της βοήθειας που λαμβάνει το καθένα (Donzelot J., Jaillet M-C, 1997).

Ωστόσο, το αντικείμενο μιας αστικής κοινωνικής ανάπτυξης, είναι πρώτον να καταπολεμήσει την διάλυση της κοινωνικής συνέχειας και το αίσθημα παραίτησης που καταβάλλει τα άτομα όταν γίνονται απλά, λίγο ως πολύ, μια τυχαία και ποικιλόμορφη συλλογή ανάπηρων ανθρώπων στα μάτια της κοινωνίας. Η κοινοτική μεσολάβηση, η επανίδρυση του κοινωνικού δεσμού σαν πηγή δύναμης, είναι ο σκοπός της σφαιρικής δράσης – σφαιρική γιατί απευθύνεται σε όλα τα προβλήματα, διαμέσου της κινητοποίησης των δυνάμεων και της ενδυνάμωσης του πληθυσμού προκειμένου να τα αντιμετωπίσει.

3.3 ΟΙ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

3.3.1 Η πολιτική στη Γαλλία και στην Ολλανδία

Οι πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις της Γαλλίας και της Ολλανδίας, άνοιξαν το δρόμο για τις στρατηγικές που θα κινητοποιήσουν τις εμπλεκόμενες κοινωνικές δυνάμεις. Στη Γαλλία, οι λειτουργίες σε επίπεδο γειτονιάς πρωτοξεκίνησαν το 1983, με σκοπό να ενώσουν τα κοινωνικά ιδρύματα, τα σχολεία και κολέγια, του οργανισμού κατοικίας, διάφορες ενώσεις, κλπ. σε ένα κοινό σχέδιο (Mansuy M., Marpsat M., 1991). Στην Ολλανδία, η πολιτική πάνω στις Περιοχές Πολλαπλών Προβλημάτων (PCG) πρωτοξεκίνησε το 1985 και συμπεριλάμβανε διεύρυνση των προνομίων για τέτοιες περιοχές και αύξηση των προνομίων για επιμόρφωση, εκπαίδευση, στέγαση και εργασία. Η πολιτική αυτή, που υπήρξε πειραματική ως το 1988, επεκτάθηκε ως “κοινωνική ανανέωση”, της οποίας οι σκοποί περιελάμβαναν επιπλέον σε όσα προαναφέρθηκαν, ασφάλιση και δημιουργία θέσεων εργασίας. Με αυτή τη νέα διαδικασία, οι τοπικές αρχές υποβάλλουν έναν γενικό προϋπολογισμό (τον κανονικό προϋπολογισμό συν αυτό που προβλέπεται για τα προγράμματα αστικής ανανέωσης) στο κράτος, με αντάλλαγμα ένα γενικό πλάνο δημιουργημένο για τις σπουδαιότερες κοινότητες, ειδικά τις κοινότητες μεταναστών (από το Σουρινάμ, τις Δυτικές Ινδίες, την Τουρκία, κλπ.). Το σύστημα εκμεταλλεύεται μια ιδιομορφία της Ολλανδίας, δηλαδή το ότι οι μετανάστες μπορούν να ψηφίσουν και να θέσουν υποψηφιότητα στις εκλογές δημοτικού συμβουλίου. Είναι αυτοί που διαβεβαιώνουν ότι τα προνόμια της “κοινωνικής ανανέωσης” ξοδεύονται για εκεί που προορίζονταν (SI. VOL.IV, 1996).

Μπορούμε να πούμε ότι η ιδιαιτερότητα μιας κατάστασης μπορεί να συνοψιστεί σ’ αυτήν του εξεταζόμενου πολιτισμού; Πίσω από την πολλαπλότητα των προβληματικών ατόμων και των δεσμών που τους συνδέουν, μπορεί να μην υπάρχει ανάμεσά τους ένας απλός σύνδεσμος: η μοιραζόμενη δυσκολία μέσα σε μια κατηγορία πληθυσμού, που ορίζεται από την προέλευσή του, τη φυλή του, την εθνική ομάδα και τη κατωτερότητα κοινωνικής θέσης, για την οποία γίνεται προσπάθεια να απευθυνθεί στην αιτία χωρίς να την ονομάζει, ειδικά σε χώρες που αφομοιώνουν εύκολα, όπως η Γαλλία και που επιθυμούν να αρνηθούν την εθνική πραγματικότητα και την αποφασιστική σημασία του ομολογουμένου ή μη φυλετικού διαχωρισμού μέσα στο θεσμό των υποβαθμισμένων αστικών περιοχών .

3.3.2 Η πολιτική των ΗΠΑ

Σε συσχέτιση με τη δεύτερη υπόθεση, η ιστορία της κοινωνικής πρόνοιας στις ΗΠΑ είναι ειδικά διδακτική. Μετά την αποτυχία του πολέμου ενάντια στη φτώχεια που κηρύχθηκε από τους Κέννεντυ και Τζόνσον στη δεκαετία του ’60, μια νέα πολιτική

πρωτοξεκίνησε τότε, ουσιαστικά εφοδιασμένη για την “εθνική διάσταση” των υποανάπτυκτων πληθυσμών. Αυτή ήταν η Καταφατική Πράξη, θετική διάκριση εφαρμοσμένη στις εθνικές κατηγορίες. Ο σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν να αναγκάσει τα πανεπιστήμια και τις δημόσιες αρχές να ανοίξουν τις πόρτες τους στους μαύρους, με σκοπό να προκαλέσουν μια αλλαγή στην κοινωνικό-οικονομική τους κατάσταση, κάτι που ούτε ο πόλεμος ενάντια στη φτώχεια, ούτε το κίνημα υπεράσπισης πολιτικών δικαιωμάτων κατάφεραν να πετύχουν. Η αρχή των εθνικών αναλογιών, πάνω στην οποία βασιζόταν η πολιτική αυτή, αναμενόταν να διορθώσει αυτή της επιλογής μόνο σύμφωνα με την επιτυχή θέση, μετά από διαγωνισμούς, εισαγωγή στα πανεπιστήμια ή της επαναπρόσληψης στις δημόσιες υπηρεσίες, η οποία χρησιμοποιήθηκε για να δημιουργήσει ένα εμπόδιο στις επιδράσεις της ρατσιστικής συμπεριφοράς και ειδικά της αποτυχίας να λάβει υπόψη τις ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι διαγωνιζόμενοι που προέρχονταν από τις μειονότητες υπό αμφισβήτηση, ανεξάρτητα από τις προσπάθειες που κατέβαλλαν. Η Καταφατική Πράξη, πραγματικά απέδειξε στην αρχή την αποτελεσματικότητά της, με το να επιτρέψει την ανάδυση της μαύρης μεσαίας τάξης: από τη δεκαετία του '70, και περίπου το 30% των μαύρων να πετύχουν ένα επίπεδο διαβίωσης παρόμοιο με αυτό των λευκών ανώτερων και μεσαίων τάξεων (Donzelot J., Jaillet M-C., 1997). Αυτό είναι το πρώτο αξιόλογο αποτέλεσμα στην κοινωνικό-οικονομική αφομοίωση των μαύρων, από το τέλος του φυλετικού διαχωρισμού. Παρ' όλα αυτά, η αρνητική πλευρά της νίκης σύντομα έγινε εμφανής, καθώς μόνο ένα μέρος του μαύρου πληθυσμού μπόρεσε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία που του δόθηκε – το μέρος εκείνο που ήταν σε θέση να ξεφύγει από τα γκέτο – και συνοδεύτηκε από μια σοβαρή επιδείνωση της κατάστασης αυτών που παρέμειναν εκεί. Η Καταφατική Πράξη χρησίμευσε μόνο για την πιο υψηλά μορφωμένη μειοψηφία, αφήνοντας τους εναπομείναντες στερημένους τόσο από τις ελίτ τους, όσο και από οποιαδήποτε αξιόπιστη προοπτική. Για τους εναπομείναντες η μόνη κίνηση που έγινε ήταν από το γκέτο, σαν έννοια του τόπου κατοικίας μιας εθνικής μειονότητας, προς το υπεργκέτο, έναν τόπο απομόνωσης ενός πληθυσμού στερημένου από οποιαδήποτε επίδραση του οικονομικού ιστού. Αυτή η έξοδος των μαύρων ελίτ συνόδευσε την αραίωση των ανειδίκευτων βιομηχανικών εργασιών, καταδικάζοντας τους κατοίκους των υπεργκέτο στο να ζουν μόνο από την παραοικονομία, το έγκλημα και την Πρόνοια .

Εξετάζοντας τις αρνητικές κοινωνικό-χωρικές επιδράσεις της Καταφατικής Πράξης, καταλαβαίνουμε πως για την αντιμετώπιση αναλόγων περιπτώσεων πρέπει να δοθεί μια ιδιαίτερη προσοχή ούτως ώστε, για μια κατάσταση που αποτελεί μια συγκέντρωση προβληματικών ατόμων, δεν πρέπει οι ενέργειες που ακολουθούνται για την επίλυση των προβλημάτων να οδηγούν τελικά σε μια πρόσθετη προβληματική κατάσταση κυρίως όταν μια κοινότητα υποφέρει εξαιτίας των εθνικών ιδιομορφιών της και της φυλής της. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι γίνονται βήματα για την καταπολέμηση της εθνικής διάστασης της αποστέρησης, παραβλέποντας την χωρική διάσταση. Οι

υποβαθμισμένες περιοχές δεν είναι απλώς μια περιστασιακή κατάληψη μιας περιοχής από πληθυσμούς που βρίσκονται σε κίνδυνο. Ο χώρος είναι μια άποψη του ζητήματος τόσο απροσδιόριστη και προβληματική όσο και ο κοινωνικός σύνδεσμος μεταξύ των αναγνωρισμένων δυσκολιών. Ο χώρος δεν είναι απλώς το υπόβαθρο των προβλημάτων. Αποτελεί την πηγή προβλημάτων, μέσω της ικανότητάς του να παγιδεύει αυτούς που έχουν εκδιωχτεί, να τους κρατά μέσα στα όριά του και να αποτρέπει οποιαδήποτε προσπάθεια για ανάπτυξη που αυτός δεν συμπεριλαμβάνει. Οι κατηγορίες προϋποθέτουν ότι μια χώρα είναι ομογενής, αλλά όχι για την περίπτωση όπου υπάρχουν γκέτο, σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα. Η επιφάνεια της χώρας ανοίγει χώρους και απομυζά πληθυσμούς, χωρίς οι ίδιοι να κινούνται. Διασπείρεται με “μαύρες τρύπες” που εκμηδενίζουν τις δυνάμεις και τις οδηγούν σε μια κατιούσα σπείρα (καθοδική τροχιά). Μια επιχείρηση κοινοτικής μεσολάβησης θα έχει μικρή επίδραση αν δεν ενσωματώσει αυτή τη χωρική διάσταση. Το καλύτερο που μπορεί να πετύχει είναι μόνο να ελέγχει τη φθορά και να ζητήσει από τους κατοίκους αυτών των περιοχών να βουλευτούν κάπου αλλού καλύτερα, έτσι ώστε να περάσουν όσο γίνεται πιο απαρατήρητοι από την υπόλοιπη κοινωνία. Δεν αλλάζει την κατάστασή τους. Οι εδαφικοί διαχωρισμοί και όχι μόνο οι φυλετικοί, εθνικοί ή κοινωνικοί, πρέπει γι’ αυτό το λόγο να μπουν στο παιχνίδι, αν πρόκειται αυτές οι τοπικού χαρακτήρα καταπτώσεις να εμποδιστούν. Ο θετικός εδαφικός διαχωρισμός είναι ένα απαραίτητο συστατικό στη κοινοτική μεσολάβηση, σε ότι αφορά το περιεχόμενο μιας πολιτικής αστικής κοινωνικής ανάπτυξης. Το αμερικανικό πρόγραμμα ενδυνάμωσης ζωνών, το αντίστοιχο “zones franches” της Γαλλίας, το πρόγραμμα πρόκλησης της πόλης στο Ηνωμένο Βασίλειο, και σε μεγαλύτερη κλίμακα, η κοινωνικό αστική δράση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από την αρχή της δεκαετίας του ’90, όλα αντανάκλουν αυτό το ενδιαφέρον να υποστηριχτεί η κοινοτική μεσολάβηση διαμέσου του θετικού εδαφικού διαχωρισμού (SI. VOL.III, 1996).

Η ιστορία της διαχείρισης των υποβαθμισμένων περιοχών στις ΗΠΑ από τη δεκαετία του ’60, παρέχει ένα παράδειγμα αυτής της αυξανόμενης τάσης να οικοδομηθούν προγράμματα κοινοτικής μεσολάβησης πάνω στο θετικό εδαφικό διαχωρισμό. Μια συνταγή κοινοτικής μεσολάβησης βρέθηκε στις ΗΠΑ στη δεκαετία του ’60 μέσα στο περιεχόμενο της Πράξης Οικονομικής Ευκαιρίας, το οποίο παρείχε ένα πλαίσιο δράσης για την καταπολέμηση της φτώχειας, που ονομαστικά ήταν οι Οργανισμοί Κοινοτικής Ανάπτυξης (OKA) (SI. VOL.V, 1996). Αυτοί είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που αντιπροσωπεύουν όλους τους κατοίκους μιας γειτονιάς. Ένα συμβούλιο εκλέχθηκε από τα μέλη. Επαγγελματίες πρέπει να δεσμευτούν να αναλάβουν αναπτυξιακές δραστηριότητες προς όφελος της γειτονιάς. Αρχικά, οι Οργανισμοί Κοινοτικής Ανάπτυξης λειτούργησαν στην ουσία με την ενίσχυση ομοσπονδιακών πιστώσεων, και χρησιμοποίησαν τις τελευταίες για να χρηματοδοτήσουν κοινωνικά έργα με την προοπτική να διαχειριστούν την κοινωνική συνοχή της γειτονιάς. Από το 1975, με άλλα λόγια μετά την ανάκληση της Πράξης Οικονομικής Ευκαιρίας, οι OKA

χρηματοδοτούνταν πάνω απ' όλα για δραστηριότητες που αφορούν στον αστικό σχεδιασμό και στους χώρους εργοδότησης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, παρόλες τις περικοπές στον προϋπολογισμό εξαιτίας της πολιτικής των Ρήγκαν και Μπους, οι ΟΚΑ εξακολουθούσαν να πολλαπλασιάζονται, αλλά υπήρξε μια περαιτέρω αλλαγή στις δραστηριότητές τους στην οικονομική ανάπτυξη και στην προώθηση του χώρου ακίνητης περιουσίας (SI.VOL.V., 1996). Εν συντομία, τα οικονομικά υπερίσχυσαν της κοινωνικής πρόνοιας. Οι συνθήκες αποκόμισης ομοσπονδιακών και τοπικών προνομίων (από τις πολιτείες, τις επαρχίες και τις πόλεις) και η ανάγκη για αυτοχρηματοδότηση έλεγχαν τα πάντα. Οι ΟΚΑ ωστόσο, κέρδισαν σε ανταγωνιστικότητα και τεχνική ότι είχαν χάσει κατά καιρούς στο δρόμο του μαχητικού πνεύματος. Αλλά ο λόγος της ύπαρξης και της δύναμής τους παραμένει η επαφή τους με τους κατοίκους. Ικανοποιητικά ώστε τουλάχιστον να υπηρετεί ως μια βάση για το αστικό κέντρο, πρωτοξεκίνησε με την κυβέρνηση Κλίντον το 1993 μια πολιτική αναζωογόνησης. Η ιδέα αυτού του προγράμματος ήταν να παρέχει ουσιαστική βοήθεια – άμεσα ή έμμεσα – σε πάνω από 100 πόλεις, όπου τα τοπικά συμβούλια και οι ΟΚΑ συμφωνούν για ένα πρόγραμμα ανάπτυξης των περιοχών κοινωνικής υποβάθμισης. Ωστόσο μέσω κοινοτικής παρέμβασης, το πρόγραμμα “Ενδυνάμωσης Ζωνών”, επιχειρεί να αναμειξει τους κατοίκους στην ανάπτυξη υποστηριζόμενο από προνομιακή βοήθεια πάνω στη βάση της εδαφικής κατάρρευσης.

Στη Γαλλία, η πολιτική συμβάσεων αναζωογόνησης των πόλεων (1995) προσφέρει μια μάλλον εκλεπτυσμένη ποικιλία ανάμεσα στην ασχολία με τις υποβαθμισμένες περιοχές με μέσα θετικού διαχωρισμού και της κοινοτικής διαμεσολάβησης (Goldberger M-F., 1998). Οι δικαιούχες περιοχές είναι προσεκτικά ταξινομημένες σύμφωνα με τη βαρύτητα των προβλημάτων που παρουσιάζουν, και υπάρχει ένα ανταποκρινόμενο σύστημα φοροαπαλλαγής και εξαίρεσης από το ενδεχόμενο της δημιουργίας εταιριών που στην πραγματικότητα οδηγούν απευθείας στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Ωστόσο ο χάρτης υποβάθμισης αντανάκλα ανησυχίες που συνδυάζουν τις παραμέτρους της αποκοινωνικοποίησης, εκτιμά την απώλεια εισοδήματος της πολιτείας και την επιφερόμενη από αυτή σπατάλη και, πιο ανεπίσημα, το πείσμα της τοπικής κυβέρνησης, που διορθώνεται από τις διαφοροποιήσεις της τοπικής πολιτικής. Σε ότι αφορά την κοινοτική μεσολάβηση, δεν περιγράφεται ως τέτοια. Για λόγους που σχετίζονται με την ταυτόχρονη έλξη και απώθηση του όρου μέσα σε μια χώρα που βασίζει το σύστημα ολοκλήρωσής της στην παράβλεψη των εθνικών ιδιαιτεροτήτων, προτιμούνται οι όροι “κοινωνικός” ή “πολίτης”. Όμως δεν αξίζει τίποτα, το ότι η διάσταση “πολίτης” της μεσολάβησης που πραγματοποιήθηκε από την Αστική Κοινωνική Ανάπτυξη (ΑΚΑ) μοιάζει από κάποιες απόψεις πιο προβληματική από αυτή των ΟΚΑ. Οι ΟΚΑ καθοδηγούνται απ' ευθείας από τους πολίτες, ενώ η ΑΚΑ προέρχεται μόνο από την εξουσία του κράτους και τους εκλεγμένους αντιπροσώπους του. Παρόλο που είναι μαχητικοί επαγγελματίες όπως το προσωπικό των ΟΚΑ, οι εργαζόμενοι της ΑΚΑ βιώνουν μεγαλύτερη δυσκολία στο να ελκύσουν νομιμότητα από τη γειτονιά. Η

νομιμότητά τους δεν είναι άμεση, ώστε να παρέχουν ένα ίδρυμα, αλλά δευτερεύουσα. Έχουν να κινητοποιήσουν ανθρώπους από τους οποίους δεν αντλούν δύναμη. Δεν προσωποποιούν μια εξουσία – αυτή της γειτονιάς – καθώς αποτελούν αντίβαρο σ’ αυτή των δημοτικών συμβούλων. Διορίζονται από τους δεύτερους και αναζητούν, καμιά φορά απεγνωσμένα, να αποχωριστούν από αυτούς και να δώσουν ουσία μόνο στην έννοια της “γειτονιάς”.

3.3.3 Η πολιτική της Βρετανίας

Πάνω στο αντικείμενο των πολιτικών δικαιωμάτων, τα Βρετανικά προγράμματα που σχετίζονται με τις υποβαθμισμένες αστικές περιοχές είναι ειδικά δύσκολα στο να ερμηνευτούν. Ως το τέλος της δεκαετίας του ’70, τέτοιες περιοχές διαχειρίστηκαν απ’ ευθείας από τις τοπικές αρχές. Αυτές οι αρχές ασκούσαν ουσιαστική ισχύ και λειτουργούσαν όπως το εργατικό σωματείο των προβληματικών πληθυσμιακών ομάδων, απαιτούσαν και έπαιρναν κοινωνική υποστήριξη και δημόσια συμμετοχή, την οποία καθοδηγούσαν αυτοί άμεσα και την οποία χρησιμοποιούσαν για να αυξήσουν τη δύναμή τους (SI. VOL. II., 1996). Αυτή η αντίληψη των τοπικών πολιτικών δικαιωμάτων ήταν επιπλέον, ο πρωτεύων στόχος της κυβέρνησης Θάτσερ στη δεκαετία του ’80. Η κοινωνική σπατάλη και ο δημοτικός έλεγχος της χαμηλού κόστους στέγασης έγιναν τότε αφορμή μελέτης των αιτιών κατάρρευσης των παλιών αστικών κέντρων. Όταν η κυβέρνηση Θάτσερ άρχισε την καμπάνια της στις ενδότερες πόλεις της, είχε την πρόθεση όχι να χτίσει πάνω στα τοπικά πολιτικά δικαιώματα, αλλά να τα καταστρέψει, να αντιμετωπίσει τις τοπικές αρχές με αγοραστικές δυνάμεις και επιχειρησιακό πνεύμα, να παίξει το χαρτί της πρόσβασης στην ιδιοκτησία ενάντια στην κοινωνική στήριξη, αυτή του καταναλωτή ενάντια σ’ αυτή του πολίτη. Το πρόγραμμα της Εταιρίας Αστικής Ανάπτυξης συνίσταται στο να χρηματοδοτεί μια τοπική αντιπροσωπεία η οποία θα μπορούσε να αναλάβει την αστική και οικονομική εκ νέου ανάπτυξης των συνοικιών χωρίς να αναφέρεται στις τοπικές αρχές ή στις διάφορες ενώσεις των κατοίκων (SI Vol. II, 1996). Η “σκληρή” άποψη αυτής της ανάπτυξης εξασθένησε τα τέλη της δεκαετίας του ’80. Το κεντρικό εθελοντικό σύστημα, επιλέγοντας και διαλέγοντας που και πως θα δράσει, με άλλα λόγια η εφαρμογή θετικού διαχωρισμού μη σχετικού με οποιοδήποτε είδος κοινοτικής μεσολάβησης, έχει φτάσει στο τέλος του. Το ακολούθησε το πρόγραμμα Διεκδίκηση της Πόλης, το οποίο προσπάθησε να συνδέσει την διαχωριστική δικαστική απόφαση και την τοπική μεσολάβηση. Η υιοθέτηση αυτής της φόρμας δείχνει καθαρά τη θέληση να ληφθεί υπόψη ο πληθυσμός των αποστερημένων περιοχών και να αναμειχθεί αυτός και οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι του στη συνειδητοποίηση μιας στρατηγικής ανάπτυξης. Μέχρι στιγμής η μορφή του αποκαλύπτει επιφυλάξεις που αφορούν τη φύση της ανησυχίας που υπάρχει γι’ αυτές τις γειτονιές. Η Διεκδίκηση της πόλης περιλαμβάνει αμειβόμενα προγράμματα ανάπτυξης, σχεδιασμένα από έναν μεγάλο αριθμό δημόσιων και ιδιωτικών σωματείων,

με εκλεγμένους αντιπροσώπους και διάφορες ενώσεις. Τα προγράμματα πρέπει να διαγωνιστούν, και μόνο τα καλύτερα δικαιούνται ενίσχυσης, που είναι ένας τρόπος για να τονιστεί πως η βαρύτητα των προβλημάτων έχει μικρότερη σημασία από την ικανότητα των ανθρώπων να τις αντιμετωπίσουν και ότι η ολοκλήρωση των κατοίκων και των συμβούλων τους είναι ανούσια, εκτός εάν εισέλθουν στη διαμάχη του γεννημένου από την οικονομική παγκοσμιοποίηση ανταγωνισμού ανάμεσα στις πόλεις. Παιρητήθηκαν οι δομές από το δημοκρατικό πρόγραμμα η Διεκδίκηση της Πόλης; Η ανησυχία για υπερίσχυση φαίνεται ότι έπρεπε να είναι μάλλον το πώς θα είναι πιο αποτελεσματικές. Οπότε κανείς μπορεί να είναι “άξιος” πολίτης μόνο όταν αποδέχεται αυτόν τον κανόνα του παιχνιδιού προκαταβολικά.

Αυτοί οι Γαλλικοί και Βρετανικοί τρόποι συνδυασμού θετικού διαχωρισμού και κοινοτικής μεσολάβησης, δεν αντιπροσωπεύουν το όλο φάσμα των μορφών της αστικής κοινωνικής ανάπτυξης στην Ευρώπη. Μάλλον επισημαίνουν τις ακρότητες ενός ευρέως φάσματος από ποικιλίες, το οποίο παρ’ όλα αυτά τείνει να στενεύει υπό την επίδραση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

3.4 ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ

Οι πολιτικές κοινοτικής μεσολάβησης καταπολεμούν τις επιδράσεις της κοινωνικής αποσύνθεσης που αντιμετωπίζουν οι πληθυσμοί που είναι ενσωματωμένοι στην αστική ζωή, αλλά διατηρημένοι στην κόψη ενός αυξανόμενα πολωμένου οικονομικού συστήματος, που πλέον δεν παρέχει σε όλους ένα μέρος μέσα σε μια οργανική ολότητα. Κινητοποιούν τα κοινωνικά οφέλη για να πολεμήσουν το πεδίο των ειδικών καταστάσεων και παραβιάζουν την αρχή της παγκοσμιοποίησης στην κοινωνική προστασία για κατηγορίες προνομιούχων ατόμων, κατηγορίες που ορίζονται από λεπτομερή κριτήρια, ισχύοντα σε ολόκληρη τη χώρα. Η πρώτη παραβίαση της λογικής της παραδοσιακής κοινωνικής πρόνοιας από την αστική κοινωνική ανάπτυξη, συνδυάζεται με μια άλλη, παραγόμενη από πολιτικές “ολοκλήρωσης”, που θέτουν υπό αμφισβήτηση την άλλη αρχή της κοινωνικής προστασίας, κυρίως αυτή της αυτόματης εκδίκασης των προνομίων. Το βασικό χαρακτηριστικό της παραδοσιακής κοινωνικής πρόνοιας είναι ότι ορίζει συμβόλαια, και συνεπώς καθορισμένα πρόσωπα και δικαιούχους που το μόνο που έχουν να επιδείξουν ώστε να λάβουν τα επιδόματά τους είναι ότι πληρούν τα σχετικά με το “συμβόλαιο” κριτήρια. Αυτή η μονόπλευρη άποψη της κοινωνικής προστασίας καταρρέει και αντικαθίσταται από την ιδέα μιας ανταλλαγής – ενός πάρε-δώσε – ανάμεσα στο προστατεύον σωματείο και τον προνομιούχο. Εξαρτάται από τον δεύτερο να επιδείξει τη θέλησή του να ενοποιηθεί, και από την κοινωνία να τον βοηθήσει ανάλογα. Δεν υπάρχει πια, ή τουλάχιστον όχι μόνο, η κατάσταση της ανάγκης που δικαιώνει το επίδομα, αλλά η επίδειξη από τον διεκδικούντα της αφοσίωσης του σε μια διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η

κοινωνική προστασία δεν είναι πια ενιαία και ίση. Δεν είναι πια αυτόματη, σαν κάτι οφειλόμενο υπό το κοινωνικό ημι-συμβόλαιο. Βοηθά στην παραγωγή ενός εθελοντικού κοινωνικού συμβολαίου και της αφοσίωσης στην κοινωνία.

Ωστόσο από την πλευρά των δικαιούχων, οι συμβατικές πολιτικές ολοκλήρωσης, μπορεί να παρέχουν εν μέρει το κλειδί για την ολοκλήρωση, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι τις εμπιστεύονται απόλυτα. Η αρχική αμφιβολία αυτών των πολιτικών εξηγείται από τη φύση της κατάρρευσης της αλληλεγγύης που επηρέασε τις δυτικές κοινωνίες. Υπάρχουν δυο πλευρές αυτής της κατάρρευσης, μια ενεργητική και μια παθητική, και συμβάλλουν και οι δυο στην αμφισβήτηση των παραδοσιακών Συστημάτων Κοινωνικής Πρόνοιας. Στην ενεργή πλευρά, η κατάρρευση από μόνη της επιδεικνύει τις ποικίλες μορφές κοινωνικής απόσχισης με τη σειρά που περιλαμβάνονται στις νέες μορφές ανάπτυξης, σε σχέση με αυτούς που έμειναν παραμελημένοι από τη διαδικασία. Αυτή η αποστασιοποίηση δηλώνει άρνηση να δοθούν χρήματα γι' άλλους, για εκείνους που η κοινωνική τους χρησιμότητα μοιάζει περιορισμένη, τόσο περιορισμένη ώστε να γεννά υποψίες είτε για μια σιωπηλή άρνηση να ξεπεραστούν οι μορφές οργανισμού απονομής προστασίας που παρέχουν αυτές οι μορφές, εις βάρος μιας επικίνδυνης αύξησης του κόστους τους. Στην παθητική πλευρά, το γεγονός μπορεί να εξηγηθεί από τον περιορισμό του κόστους υποστήριξης των ανέργων και εκφράζεται με το αίσθημα της άδικης απαγόρευσης την οποία βιώνουν οι άνεργοι. Έχουν παίξει το παιχνίδι της παραγωγικής κοινωνίας, έχουν θυσιάσει την ύπαρξή τους γι' αυτήν με αντάλλαγμα μια προστασία που λιγότευε προστά στα μάτια τους. Δεν έχουν εγκαταλείψει τον κόσμο της εργασίας, αλλά έχουν αποχωριστεί από αυτόν, δόλια ή ξαφνικά, χωρίς εξήγηση και συχνά παρά τις υποσχέσεις για το αντίθετο. Το πρόβλημα δεν είναι απλά η ανάγκη για οικονομική βοήθεια. Είναι επίσης το να βρεθεί ένας καινούργιος τόπος στην κοινωνία και μια ευκαιρία να επιδείξουν τη χρησιμότητά τους. Εν ολίγοις, για τη "βιβλική" απλότητα της κοινωνικής προστασίας, το να παρέχεται βοήθεια, η οποία παντού στη Δύση αναμενόταν να απορροφήσει το πρόβλημα της ένδειας απλά μέσω της εξάπλωσής της, αφήνοντας μόνο μερικά οριακά προβλήματα έξω από τη σκοπιά της, η κατάσταση της νέας κοινωνικής προστασίας, γνωστής ως "απαγόρευση", έχει αντικαταστήσει ένα πολύπλοκο ζήτημα που επεδίωκε την αναμόρφωση του κοινωνικού συμβολαίου (Donzelot J., Jaillet M-C., 1997).

Οι νέοι όροι γύρω από τους οποίους αναζητείται η αναμόρφωση του κοινωνικού συμβολαίου, είναι το ίδιο το συμβόλαιο ως η ικανότητα να περιορίσει το άτομο, και δεύτερον ως το καθήκον της κοινωνίας για αφοσίωση. Η ολοκλήρωση ενσωματώνει αυτό το καθήκον της κοινωνίας, αλλά επίσης και ένα κατηγορηματικό πρόσταγμα για το άτομο. Η αρχή αυτής της ανταλλαγής είναι μεν ξεκάθαρη, αλλά οι συνθήκες που καθορίζουν την καθιέρωσή της αναπόφευκτα ποικίλουν σύμφωνα με το αν είναι ο πρώτος ή δεύτερος όρος αυτός με το μεγαλύτερο βάρος. Υπό αυτή την έννοια, μπορεί να καθιερωθεί μια διαβάθμιση, για να εκφραστεί ο συμβατικός κοινωνικός περιορισμός, σε σχέση με την ενεργή ή παθητική κατάρρευση εκδηλώσεων

αλληλεγγύης, που προέρχονται από τον περιορισμό της παραδοσιακής κοινωνικής προστασίας διαμέσου της μείωσης των αποθεμάτων της σ' αυτές τις χώρες, όπου το κόστος υποστήριξης των ανέργων αυξάνει το κόστος εργασίας.

Ορίζεται έτσι μια κλίμακα αυτών των διαφοροποιήσεων, με βάση το σχετικό βάρος των δύο όρων αυτής της νέας τοποθέτησης – σύμβαση και ενοποίηση – με μια ενεργό κατάρρευση της αλληλεγγύης ώστε να υπερισχύει μιας ακραίας και παθητικής κατάρρευσης.

Κατά το ένα άκρο, οι ΗΠΑ συμβολίζουν την πιο περιοριστική μορφή συμβατικότητας. Η ενεργός κατάρρευση της αλληλεγγύης αντανακλάται μέσα από την κριτική της εξάρτησης, ισχυριζόμενη αυταρέσκεια αυτών από την πλευρά της Πρόνοιας. Ο αριθμός και το κόστος των προνομιούχων της Πρόνοιας, η οποία ουσιαστικά αποτελείται από τη Διανομή στις Οικογένειες με Εξαρτημένα Παιδιά (ΔΟΕΠ), έχουν αυξηθεί σημαντικά από τη δημιουργία του, και το οποίο αρχικά προοριζόταν να υποστηρίξει χήρες πολέμου, μια κατηγορία που στη θεωρία προοριζόταν σταδιακά να εξαφανιστεί (Donzelot J., Jaillet M-C., 1997). Στην πραγματικότητα, υπήρχαν στην Πρόνοια ένα εκατομμύριο άνθρωποι το 1960, δυο εκατομμύρια το 1970 και πάνω από 13 εκατομμύρια το 1990. Αυτή η επέκταση του ΔΟΕΠ δημιούργησε μια μεγάλη υποψία: έχει γίνει στην Πρόνοια, παρόλο που ξεκίνησε σύμφωνα με ξεκάθαρα ορισμένα κριτήρια, κατάχρηση από έναν πληθυσμό που είναι αποφασισμένος να συμμορφωθεί σύμφωνα με τις αρχικές του προσδοκίες και ως εκ τούτου να λάβει τα ανάλογα επιδόματα χωρίς να εργάζεται. Ως αποτέλεσμα, ισχυρίζεται, τα ζευγάρια δεν παντρεύονται, οι πατέρες δεν αναγνωρίζουν τα παιδιά τους και μια νοοτροπία βοήθειας εκτοπίζει αυτή την αυτονομία μέσω της εργασίας. Οι ΗΠΑ έχουν θεσμοθετήσει μια άμυνα ενάντια σ' αυτό το δικαίωμα για υποστήριξη, δηλαδή ένα συμβόλαιο όπου η βοήθεια λαμβάνεται ως αντάλλαγμα της εργασίας που γίνεται, συγκεκριμένα για μια εργασία ορισμένων ωρών – υπολογιζόμενων σύμφωνα με την ελάχιστη αμοιβή και το ισοδύναμο στην ποσότητα του επιδόματος – που πραγματοποιείται στα πλαίσια δημόσιας υπηρεσίας. Αυτή η πρόσφατη έκδοση της Εργασιακής Πρόνοιας (Εργασία ως αντάλλαγμα της Πρόνοιας) χρονολογείται από την αρχή της δεκαετίας του '70 και παραμένει εντοπισμένη στην Καλιφόρνια του Ρήγκαν, με τις αυστηρά συντηρητικές συνεκδοχές της (SI. VOL. V., 1996). Μέχρι στιγμής η αρχή της Εργασιακής Πρόνοιας εξαπλώθηκε ευρέως και βρήκε υποστήριξη από τους προοδευτικούς κύκλους στο τέλος της δεκαετίας του '80 με την Πράξη Υποστήριξης Οικογένειας, η οποία αποτέλεσε μια προσπάθεια απογύμνωσης του δικαιώματος για βοήθεια και αντικατάστασής του από μια σειρά μέτρων που προωθούν την αυτονομία (μέσω πρόνοιας για τους ανηλίκους κατά τη διάρκεια της εργασίας ή της εκπαίδευσης), σύμφωνα με την οποία το επίδομα ήταν υπό όρους. Είναι το ίδιο το δικαίωμα για οικονομική υποστήριξη που προκαλεί την εξάρτηση από αυτό. Με το να μετατρέπει την υποστήριξη σε ένα μέσο ανταλλαγής συμβατικοποιώντας το, κανείς το καθιστά αποτελεσματικό.

Στο άλλο άκρο της κλίμακας διαφοροποίησης των σχετικών βαρών της σύμβασης και της ενοποίησης, πρέπει να τοποθετήσουμε αυτές τις ευρωπαϊκές χώρες που έχουν εγκαθιδρύσει ένα ελάχιστο εισόδημα ενοποίησης, ονομαστικά τη Γαλλία, την Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Δανία. Σ' αυτές τις χώρες η κατάρρευση της αλληλεγγύης είναι πιο πολύ παθητική παρά ενεργητική, παρόλο που η τελευταία άποψη δεν είναι αμελητέα. Η κατάρρευση αποδεικνύει από μόνη της μια μείωση στη διάρκεια και την ποσότητα των επιδομάτων ανεργίας. Το να είναι κανείς άνεργος και να πλησιάζει στο τέλος της δικαιοδοσίας του, κάτι που συνήθως αποτελούσε εξαίρεση, έγινε τώρα ένα συχνό φαινόμενο, συνώνυμο με τον τερματισμό της συμμετοχής στην κοινωνία σ' αυτά τα κράτη με συστήματα Κοινωνικής πρόνοιας τόσο υψηλά ανεπτυγμένα που, μερικές δεκαετίες πριν, έμοιαζαν να βρίσκονται στο δρόμο της καθοδήγησης της ζωής των μελών αυτών των εθνών. Αυτή η ανάδυση από την προστατευτική σκιά του κράτους, δημιουργεί αναπόφευκτα ένα αίσθημα απόρριψης, κοινωνικής απαγόρευσης. Η εγκαθίδρυση ενός ελάχιστου εισοδήματος κατά το τέλος της δεκαετίας του '80, συνετέλεσε στη δημιουργία ενός δικαιώματος γι' αυτούς που δεν είχαν πια δικαιώματα, ιδρύοντας ένα "κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας" όπως αποκαλείται συχνά. Βέβαια το δικαίωμα μόνο για ένα εισόδημα δεν μπορούσε να ικανοποιήσει περισσότερο τους προνομιούχους του, απ' ότι μπορούσε να ικανοποιήσει τους αποσπώντες αυτού, με άλλα λόγια αυτούς που είχαν φοβηθεί, από το ξεκίνημα της βιομηχανοποίησης, ότι η νομοθετημένη βοήθεια μόνο θα ενθάρρυνε ανθρώπους ικανούς να δουλέψουν στο να παραμείνουν άνεργοι, παρά να υποβληθούν στους περιορισμούς της χαμηλόμισθης εργασίας. Αυτή που λαμβάνουν αυτό το ελάχιστο εισόδημα δεν θέλουν ελεημοσύνη, ούτε καν νομοθετημένη ελεημοσύνη. Βρίσκουν τους εαυτούς τους εξαιρεμένους από το δεσμό μεταξύ του προστατευτικού νόμου και της εργασίας και καταζητούμενους να επιστρέψουν σ' αυτόν, από τη στιγμή που η συμμετοχή στην κοινωνία εξαρτιόταν από αυτό. Ή καλύτερα, ότι ο νόμος προοριζόταν να υπηρετήσει την κοινωνική τους επανενοποίηση, παρά να τους εντάξει στην εξάρτηση από οικονομική υποστήριξη υπό κάποιο άλλο όνομα. Η ενοποίηση είναι το σημείο όπου οι συνήγοροι του ελάχιστου εισοδήματος ως δικαίωμα, συναντούν, ή καλύτερα συγκρούονται με αυτούς που επιθυμούν να το θέσουν υπό όρους, σύμφωνα με κάποιο αντάλλαγμα από τους προνομιούχους. Δεν υπάρχει αμφισβήτηση εδώ για την επιβεβλημένη εργασία ότι, αρχικά τουλάχιστον, συνδέθηκε με την Εργασιακή πρόνοια στις ΗΠΑ. Η απαιτούμενη εργασία του δικαιούχου είναι μια προσπάθεια για ενοποίηση που ξεκίνησε πάνω στη βάση ενός σχεδίου που αυτός οργανώνει ως αυτό το σημείο, και της υποστήριξης που παρέχει σε αντάλλαγμα η κοινωνία. Μέχρι στιγμής για όλ' αυτά, υπάρχει μια σύμβαση, από τη στιγμή που η άρνηση να αφοσιωθεί κανείς στη διαδικασία ενοποίησης μπορεί να κυρωθεί με απώλεια του δικαιώματος για ελάχιστο εισόδημα. Βλέπει κανείς τη διαφορά από το αμερικανικό σχέδιο. Το τελευταίο περιλαμβάνει πρώτα και πάνω απ' όλα ένα δικαίωμα για βοήθεια και υποστήριξη. Είναι αυτό το δικαίωμα που έχει μετατραπεί σε ένα συμβόλαιο ως το βαθμό που η βοήθεια καταγγέλλεται ότι γεννά στους αποδέκτες

της μια συμπεριφορά ασύμβατη με την εισαγωγή και /ή την επιστροφή στην αγορά εργασίας. Το Ευρωπαϊκό σχέδιο είναι αρχικά ένα δικαίωμα για ένα εισόδημα, όχι για υποστήριξη. Αυτό το δικαίωμα λειτουργεί ως ένα ίδρυμα για τις ενοποιητικές κινήσεις που συνδέουν τόσο τον προνομιούχο όσο και την κοινωνία. Το συμβόλαιο δεν οδηγεί στην καταγγελία του εισοδήματος γενικά, εντελώς το αντίθετο. Πετυχαίνει, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να καταστήσει ικανό το επίδομα να αφαιρεθεί όταν ο προνομιούχος αρνηθεί να βάλει το μερίδιό του στην απαιτούμενη προσπάθεια για την επίτευξη της ενοποίησής του.

Πρέπει να γίνει συνειδητό ότι η διάκριση ανάμεσα στους σκληρούς – αμερικανικοί – και στους ήπιους – γαλλικούς, ολλανδικούς, δανικούς ή βελγικούς – τρόπους ξεκινήματος συμβατικής ενοποίησης είναι τελικά μόνο σχετική. Η πρόσφατη καταγγελία από τη Γαλλική κυβέρνηση, για την αδικαιολόγητη γενναιοδωρία απέναντι σ' αυτούς που λαμβάνουν το ελάχιστο εισόδημα ενοποίησης, δείχνει καθαρά το εύθραυστο της “γενναιοδωρης” κατανόησης της συμβατικής ενοποίησης. Ανάμεσα σ' αυτά τα δύο σχετικά άκρα, μπορεί να προσδιοριστεί όλο το φάσμα των διαφορετικών μορφών ανάπτυξης από τις διάφορες χώρες. Στενεύοντας σταδιακά την κλίμακα, κοντά στο αμερικανικό σύστημα θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε το Βρετανικό σύστημα που αποτελείται από ένα πολύ χαμηλό ελάχιστο εισόδημα στενά συνδεδεμένο με τα μέτρα ενοποίησης και, στο τέλος του γαλλικού, το γερμανικό σύστημα, που βασίζεται σε μια νομική διάκριση η οποία προβλέπει την υποστήριξη με μια σχετικά γενναιοδωρη κοινωνική παροχή προσφερόμενη από τις τοπικές αρχές (πάνω στη βάση της ομοσπονδιακής Πράξης Κοινωνικής Υποστήριξης που χρονολογείται από το 1960) και αποτελεί μια τακτική αντίθετη σε ένα υπόβαθρο κοινωνικού ελέγχου και χρησιμοποίησής του με την προοπτική της επίτευξης ενοποίησης. Κάπου ενδιάμεσα, θα βρίσκαμε τα λιγότερο προβλεπόμενα νοτιότερα ευρωπαϊκά συστήματα (όπως τα ιταλικά, ισπανικά, πορτογαλικά και ελληνικά συστήματα), τα οποία κυμαίνονται ανάμεσα σε ένα ελάχιστο εισόδημα που ποικίλει από περιοχή σε περιοχή και στην παραδοσιακή κοινωνική στήριξη, παρόλο που επεξεργάζονται από τα ευρωπαϊκά προγράμματα κοινωνικής χρηματοδότησης με την προοπτική της επίτευξης ενοποίησης.

Η συμβατική ενοποίηση δεν είναι πια πιο μονολιθική από την αστική κοινωνική ανάπτυξη. Μαζί, αυτές οι δυο συνταγές θεσμοθετούν δυο τρόπους μεταμόρφωσης της παραδοσιακής κοινωνικής πρόνοιας, οι οποίοι μπορούν να ερμηνευτούν υπό το φως των αλλαγών στη σχέση μεταξύ ανάπτυξης και αστικής διαβίωσης. Το σημαντικό δεν είναι τόσο οι διαφορές τους, αλλά οι ομοιότητές τους, η επίδραση της αμοιβαίας ισχύος που συνοδεύει την ανάπτυξη του μετώπου τους, διαγράφοντας το περίγραμμα ενός νέου συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, αντίθετο με το παλιό. Γιατί η κοινοτική μεσολάβηση (υποστηριγμένης σε ποικίλους βαθμούς από θετικές επιχειρήσεις διαχωρισμού) αποτελείται από τη συμμετοχή του ατόμου στη διαδικασία της ανοικοδόμησής μιας αποσυντεθημένης κοινότητας, κατεστραμμένης από την ερήμωση

των μεσαίων τάξεων που είχαν κατακλύσει τις υποβαθμισμένες περιοχές και απομόνωσαν τους εαυτούς τους από την κοινωνία καταδικαζόμενοι να παραμείνουν σ' αυτές τις περιοχές, ενώ από την άλλη, στην περίπτωση της συμβατικής ενοποίησης η αξία του ατόμου αναβαθμίζεται από την κοινότητα, διαμέσου κοινωνικής κινητικότητας που προσπαθεί να αναπτύξει την αυτονομία της. Μεταξύ αποκατάστασης του κοινωνικού δεσμού ατόμου σε σχέση με άλλα μέσω μιας συνταγής και της συντήρησης της αυτονομίας του, μπορούμε καθαρά να δούμε ότι: όσο πιο αυτόνομο γίνεται το άτομο, τόσο πιο ικανό γίνεται να αναμιχθεί στην κοινωνία και αντίστροφα (Stewart, 1994). Το περίγραμμα αυτού του νέου συστήματος κοινωνικής πρόνοιας δεν είναι ένα αυθαίρετο συμπέρασμα. Μπορεί να ειπωθεί σε επιχειρήσεις παντού στις Δυτικές χώρες, σε αναλογία με τα αναγνωρισμένα προβλήματα της παραδοσιακής κοινωνικής πρόνοιας. Μένει να δούμε πως αυτός ο πληρεξούσιος διακανονισμός του νέου συστήματος κοινωνικής πρόνοιας ποικίλει ώστε να επικυρώσει διαφορετικές στρατηγικές σύμφωνα με τις κοινωνικοπολιτικές παραδόσεις.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΑΝΑΛΟΓΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπάρχουν μια σειρά από κοινωνικά φαινόμενα στον ελληνικό χώρο που οδηγούν στο προβληματισμό για την εμφάνιση ενός ανάλογου φαινομένου και στη χώρα μας. Τα σημαντικότερα από αυτά τα φαινόμενα είναι η εμφάνιση του κοινωνικού αποκλεισμού, η ανεργία, οι τάσεις μετανάστευσης προς την Ελλάδα, η οικονομική και βιομηχανική αποδιάρθρωση.

Η αποβιομηχάνιση που συντελέστηκε στον Ελληνικό χώρο, και που κυρίως έπληξε τα αστικά κέντρα της χώρας (Αθήνα, Πάτρα, Βόλος, κτλ.), είχε σαν αποτέλεσμα να παρουσιαστούν στις θιγόμενες αστικές περιοχές μια σειρά από κοινωνικά προβλήματα όπως η ανεργία και η εμφάνιση έντονων προβλημάτων κοινωνικού αποκλεισμού για επαγγελματικές και κοινωνικές ομάδες (Πετράκος, Μαλούτας, Οικονόμου, 1993). Οι κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες που πλήττονται περισσότερο από μια τέτοια κατάσταση είναι οι εργάτες που αποτελούν μια ιδιαίτερα ευαίσθητη επαγγελματική ομάδα με δυσκολίες στην εξεύρεση νέων θέσεων απασχόλησης, οι νέοι που αποτελούν την κοινωνική ομάδα που πλήττεται από την ανεργία περισσότερο, και οι γυναίκες.

Η μετανάστευση είναι μια διαδικασία που έχει σηματοδύσει την ελληνική κοινωνία τα τελευταία χρόνια. Η ραγδαία αύξηση της μετανάστευσης συνδέεται με τις γεωπολιτικές εξελίξεις στον χώρο των Βαλκανίων. Τα μεγάλα κύματα μετανάστευσης που δέχεται η Ελλάδα αποτελούνται από παλιννοστούντες και από άτομα χωρίς ελληνική καταγωγή, που είναι πρόσφυγες και ελληνικοί μετανάστες. Κατά κανόνα οι μετανάστες προέρχονται από χώρες με χαμηλότερα βιοτικά επίπεδα από εκείνα της Ελλάδας.

Είναι όμως πιθανή η δημιουργία ενός ανάλογου φαινομένου στην Ελλάδα ακόμα και αν στην χώρα μας φαινόμενα όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός, η ανεργία, η εμφάνιση ενός αυξημένου αριθμού μεταναστών και φαινόμενα ανεργίας γίνονται ορατά;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα πρέπει να δούμε ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του φαινομένου, ποιοι οι μηχανισμοί του και αν έχουν εμφανιστεί στην Ελλάδα. Αυτό που κυρίως διακρίνει τις αποστερημένες αστικές περιοχές είναι η αντίθεση μεταξύ της αστικής ενσωμάτωσης και της έλλειψης της κοινωνικής ενσωμάτωσης, καθώς και της

έλλειψης επιρροών από την επικρατούσα οικονομική οργάνωση της πόλης. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που αφορά κυρίως τον πληθυσμό των αποστερημένων περιοχών είναι η εξάλειψη του συνδετικού κρίκου με την περιοχή της καταγωγής ή προέλευσης του ατόμου, που δυσχεραίνει την απόφαση για κινητικότητα από την πλευρά του κατοίκου μιας αποστερημένης περιοχής. Είναι προφανές πως μπορεί σε μια περιοχή να υπάρχουν προβλήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης, αλλά εφόσον διατηρούνται οι σχέσεις με τις περιοχές προέλευσης των ατόμων που κατοικούν στην περιοχή είναι δυνατή η κινητικότητα τους προς αυτές.

Στην Ευρώπη, είναι φανερό πως η διαδικασία για τη δημιουργία του κοινωνικού προβλήματος ήταν διαδικασία πολλών χρόνων και συντελέστηκε τόσο μέσα από τις αλλαγές μέσα στον κυρίαρχο οικονομικό χώρο, όσο και μέσα από την ανάμειξη διαφορετικών εθνοτήτων αλλά και της διαμόρφωσης του αστικού χώρου. Είναι κατανοητό πως τα κοινωνικά προβλήματα γενικότερα είναι αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων. Αυτό σημαίνει πως δεν αρκεί ένα οικονομικό πρόβλημα ή η ύπαρξη κοινωνικού αποκλεισμού για να εμφανιστεί ένα ανάλογο κοινωνικοχωρικό πρόβλημα στον ελληνικό χώρο. Άλλωστε όπως έχει ήδη αναφερθεί στο 1^ο Κεφάλαιο, η ύπαρξη του κοινωνικού αποκλεισμού δεν οδηγεί απαραίτητα στην δημιουργία αποστερημένων περιοχών. Είναι θέμα τόσο ποικίλων παραγόντων αλλά και ζήτημα ιστορικών συγκυριών που μπορούν να οδηγήσουν στη διαμόρφωση ή όχι κάποιων κοινωνικών προβλημάτων.

Στην παρούσα εργασία δεν θα αναφερθούμε στην εθνικές μειονότητες που υπάρχουν στην Ελλάδα και στους τσιγγάνους. Οι μεν τσιγγάνοι δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι είναι αστικά ενσωματωμένοι οπότε το βασικό γνώρισμα των αποστερημένων αστικών περιοχών (αστική ενσωμάτωση έλλειψη κοινωνικής ενσωμάτωσης) δεν υφίσταται. Όσον αφορά στις εθνικές μειονότητες, όπως π.χ. η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, πρέπει να σημειωθεί πως η απόσταση από τον κοινωνικό περίγυρο της περιοχής στην οποία είναι εγκατεστημένοι πολλές φορές είναι εκούσια. Η προσπάθεια που γίνεται από την πλευρά τους για να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα, τους οδηγεί πολλές φορές στην απομόνωσή τους. Πρόκειται για ομάδες που προσκολλούνται στα ήθη και στα έθιμα της φυλής τους και η κοινωνική τους απομόνωση είναι, σύμφωνα με τις αντιλήψεις τους, η ασπίδα για την υπεράσπιση της διαφορετικότητάς τους.

4.2 Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ο Burgel όταν περιέγραφε την Αθήνα, στο ομότιτλο βιβλίο του (1976), είχε πει πως «όταν το αστικό και το βιομηχανικό φαινόμενο συναντιούνται, δημιουργείται ένα σώμα ασυνήθιστων διαστάσεων, μια μεγάλη κατοικημένη περιοχή και μια μεγάλη οικονομική

μητρόπολη». Αν υποθέσουμε πως η Αθήνα συγκεντρώνει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που πρέπει να συγκεντρώνει μια αστική περιοχή για να αποκαλείται μητρόπολη, τότε είναι σίγουρο πως μπορούμε να μιλάμε για μια πολύ διαφορετική μητροπολιτική περιοχή, τόσο ως προς την συσχέτισή της με τις Δυτικές Ευρωπαϊκές μητροπόλεις όσο ακόμα και με τις μεσογειακές μητροπόλεις που γενικά τείνουμε να τις προσομοιάζουμε ως προς τον τρόπο της ανάπτυξης τους αλλά και ως προς τον λειτουργικό, επιτελικό τους χαρακτήρα. Ο χαρακτηρισμός της Αθήνας ως μητρόπολη γίνεται βάση του γεγονότος ότι η Αθήνα πολύ περισσότερο από βιομηχανική μητρόπολη είναι ένα κέντρο υπηρεσιών που λειτουργεί προς όφελος όχι μόνο των κατοίκων της αλλά και όλης της Ελλάδας, καθώς και του πλήθους των τουριστών που επισκέπτονται την χώρα.

Θεωρούμε βασικό πριν αρχίσουμε να αναλύουμε την αναπτυξιακή ελληνική δομή, να αναφέρουμε κάποια χαρακτηριστικά ως προς τη σχέση ανάμεσα στον κρατικό μηχανισμό και την κοινωνία των πολιτών. Κατά τον Miliband η αναγκαιότητα της σχετικής αυτονομίας του καπιταλιστικού κράτους απορρέει από τον ίδιο τον ταξικό χαρακτήρα του θεσμού: το κράτος πρέπει να παρουσιάζει ένα υψηλό βαθμό αυτονομίας και ανεξαρτησίας εφόσον λειτουργεί σαν ταξικό κράτος και πραγματοποιεί την πολιτική ηγεμονία της αστικής τάξης. Με άλλα λόγια θα πρέπει να λειτουργεί σαν «εξωτερικός» θεσμός. Η εγκαθίδρυση του θεσμού του αστικο-δημοκρατικού κράτους στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα όπου επικρατούσαν προκαπιταλιστικές συνθήκες, ενώ συγχρόνως απουσίαζε μια οικονομικά ισχυρή παραδοσιακή άρχουσα τάξη, οδήγησε στη διαμόρφωση μιας σχέσης ανάμεσα στον κρατικό μηχανισμό και την κοινωνία των πολιτών που έχει διαφορετικό χαρακτήρα από τη σχέση που ισχύει στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Στην ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα, η πολιτική εξουσία δεν απορρέει από την οικονομική ισχύ των αρχόντων κοινωνικών ομάδων (Πετμεζίδου Τσουλουβή, 1987). Το κράτος δεν ήταν απλό όργανο ή εκφραστής μιας κυρίαρχης παγιωμένης συστηματοποίησης των ταξικών σχέσεων. Αντίθετα υπήρξε παράγοντας αποφασιστικός στην άμεση δημιουργία και στην περαιτέρω δόμηση των σχέσεων αυτών (Τσουκαλάς, 1986β).

4.2.1 Η διαδικασία της βιομηχανοποίησης

Είδαμε πως το φαινόμενο των αποστερημένων αστικών περιοχών δημιουργήθηκε σε μεγάλο βαθμό από το πέρασμα της βιομηχανικής πόλης στην αποβιομηχάνιση, και ήταν το αποτέλεσμα της αδυναμίας αντικατάστασης στην διάθρωση της βιομηχανικής παραγωγής. Η εξέταση στην εξέλιξη της δημιουργίας στην βιομηχανία στη χώρα μας, θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τις διαφορές της Ελλάδας από τις άλλες χώρες και πως αυτές αποτρέπουν στο να δημιουργηθεί ένα ανάλογο φαινόμενο. Στην Ελλάδα δεν θα βρούμε ούτε σαφή «βιομηχανική επανάσταση» ούτε καμία εμφανή διαδικασία υποκατάστασης των εισαγωγών, που για τις περιφερειακές χώρες αποτελεί έναν βασικό

μοχλό εκβιομηχάνισης. Η ψήφιση του πρώτου νόμου για την «ενθάρρυνση» της εθνικής βιομηχανίας το 1837 και η συνακόλουθη σύσταση της Επιτροπής για τη Βιομηχανική Πολιτική, δεν αποτελεί την έναρξη για τον μετασχηματισμό των παραγωγικών σχέσεων, την «απογείωση» και την επικράτηση του καπιταλισμού (Λεοντίδου, 1989). Στις πρώτες ελληνικές βιομηχανίες συγκαταλέγονται τα ναυπηγεία των ελληνικών νησιών, τα μεταλλεία και μερικές καταναλωτικά προσανατολισμένες δραστηριότητες, όπως η τυπογραφία και η μεταξοβιομηχανία. Ολόκληρο το δέκατο ένατο αιώνα και στις αρχές του εικοστού, αναπτύσσονται λίγες εγχώριες βιοτεχνίες καταναλωτικών αγαθών, ενώ το ξένο κεφάλαιο στρέφεται προς την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου, με επίκεντρο το Λαύριο.

Η αιτία της βιομηχανικής στασιμότητας είναι η στενότητα του κεφαλαίου και του εργατικού δυναμικού. Το ιδεολογικό ρεύμα για την εκβιομηχάνιση κυριαρχεί σταδιακά στην Ελλάδα γύρω στη δεκαετία του 1870, όπου ο όρος βιομηχανία, ενώ συγγεόταν με κάθε οικονομική δραστηριότητα, τώρα υποδηλώνει την κεφαλαιακή επένδυση, την τεχνολογία και την μισθωτή εργασία. Παρ' όλα αυτά η βιομηχανία δεν κυριαρχεί ακόμα στην Ελλάδα. Επίσης η διαδικασία της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα δεν ξεκινά από τις αγροτικές περιοχές όπως στην Δυτική Ευρώπη, αλλά ακολουθεί τις πόλεις. Και μάλιστα τις πόλεις λιμάνια αφού μέχρι τότε δεν έχουν αναπτυχθεί οι χερσαίες συγκοινωνίες.

Κατά τη δεκαετία του 1910 αρχίζει η εκβιομηχάνιση των ελληνικών πόλεων-λιμανιών. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι τονώνουν την αναπτυξιακή διαδικασία. Από τη μια πλευρά, διευρύνουν τα σύνορα της χώρας, και επομένως την εσωτερική αγορά και το παραγωγικό δυναμικό. Η Θεσσαλονίκη είναι ήδη βιομηχανική πόλη καθώς ενσωματώνεται στην Ελλάδα. Η διαδικασία υποκατάστασης των εισαγωγών, βασικός μοχλός για την εκβιομηχάνιση των περιφερειακών χωρών, εμφανίζεται στην Ελλάδα βραχυχρόνια και αποσπασματική (Παυλίδη, 1987). Η βιομηχανία ακόμα και αυτήν την περίοδο όμως παραμένει καθυστερημένη και υποτελής στο εμπόριο και τις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, ενώ η γεωργία απασχολεί περισσότερο από το μισό οικονομικά πληθυσμό. Υπερισχύει η ελαφριά βιομηχανία, προσανατολισμένη στην κατανάλωση και τις επισκευές. Ο κατατεμαχισμός του βιομηχανικού τομέα σε μικρές επιχειρήσεις τονίζει την καθυστέρηση της πρωτοεμφανιζόμενης βιομηχανίας. Σύμφωνα με την απογραφή του 1920, τρεις κλάδοι διακρίνονται για τις μεγάλες μονάδες τους, που σημαίνουν και υψηλά ποσοστά συγκέντρωσης εργατικού δυναμικού: η υφαντουργία, η βιομηχανία καπνού και η ενέργεια.

Στις αρχές του εικοστού αιώνα η ελληνική βιομηχανία επιφέρει κάποιες αλλαγές στην Αθήνα τον Πειραιά και τα περίχωρα τους. Οι εργαζόμενοι στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία αρχίζουν να καταλαμβάνουν ένα σημαντικό τμήμα της ταξικής δομής ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα. Έτσι από το 1889 και έπειτα αρχίζει μια αντιστροφή στη σχέση παραγωγικού-μη παραγωγικού πληθυσμού με αποτέλεσμα το 1920 ο

πληθυσμός που απασχολείται στη βιομηχανία και τις μεταφορές να ανέρχεται στο 56% του ενεργού πληθυσμού των πόλεων (Λεοντίδου, 1989).

Αυτή η απόλυτη κυριαρχία της πρωτεύουσας στη γεωγραφική κατανομή της ελληνικής βιομηχανίας, σε αντίθεση με τη γενική διασπορά στην επαρχία, δεν αντισταθμίζεται πραγματικά από μια συγκεντροποίηση σε ορισμένα προνομιούχα κέντρα και επί πλέον ενισχύεται από την συγκεντροποίηση σε οικονομικό επίπεδο των επιχειρήσεων αφού το 40% των βιομηχανικών εταιρειών της Αθήνας είναι ανώνυμες. Παρόλα αυτά η Αθήνα είναι επικεφαλής λόγω του αριθμού των επιχειρήσεων της, είναι πρώτη στις διαστάσεις των μονάδων και συγκεντρώνει τις πιο σύνθετες βιομηχανίες με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα (Burgel, 1976). Χαρακτηριστικό του αθηναϊκού πόλου είναι ο δυναμισμός των μικρών επιχειρήσεων που δημιουργεί ένα ορισμένο κατακερματισμό της βιομηχανικής δομής, με την αύξηση πολύ περισσότερο των επιχειρήσεων παρά των ατόμων που απασχολούνται. Οι επιχειρήσεις στην Αθήνα είναι μεγάλου μεγέθους μόνο για τα ελληνικά δεδομένα.

Η αναδυόμενη βιομηχανία προκαλεί τη διαδικασία προλεταριοποίησης του ελληνικού πληθυσμού περισσότερο από κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα, αφού το εργατικό δυναμικό του δευτερογενούς τομέα αποτελείται λιγότερο από «ανεξάρτητους» επιχειρηματίες ή «εργοδότες» και περισσότερο από εργάτες, μισθωτούς, ημερομισθίους ή αμειβόμενους κατ' αποκοπή. Στην πραγματικότητα όμως ο εκάστοτε ενεργός εργατικός πληθυσμός όσο και ο δυνητικός, παράγοντες της εκβιομηχάνισης, αντιστάθηκαν επιτυχώς στην προλεταριοποίηση τους και δεν εντάχθηκαν στις εξαρτημένες σχέσεις εργασίας στον κλάδο της βιομηχανίας (Πιζανιάς, 1993). Έτσι ο παραδοσιακός καταμερισμός πρωτογενούς οργάνωσης της κοινωνίας δεν ανατράπηκε. Έτσι το νέο σύστημα των κοινωνικών σχέσεων, που απαιτούσε και ενδεχομένως θα επέβαλλε η κοινωνική διεύρυνση της εκβιομηχάνισης, και παρότι στη συγκυρία του μεσοπολέμου αυτή η προοπτική έτεινε προς στιγμήν να επικρατήσει, παγιώθηκε σε περιορισμένη έκταση (Πιζανιάς, 1993).

Το εργατικό κίνημα αρχίζει να διαμορφώνεται στις αρχές του εικοστού αιώνα. Οι περισσότερες αναλύσεις του ελληνικού εργατικού κινήματος τονίζουν την πολιτισμική ηγεμονία της ευρωπαϊκής παράδοσης σε συνδυασμό με την ελληνική δημοκρατική παράδοση, που ανάγεται στον πόλεμο της ανεξαρτησίας και τα επακόλουθα του. Οι κυρίαρχες τάξεις επηρεασμένες από τις εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο, ήταν μάλλον αποτελεσματικές στην ενσωμάτωση του εργατικού κινήματος. Φοβούμενοι εξελίξεις ανάλογες εκείνων των ευρωπαϊκών κινημάτων, προσπάθησαν να περιορίσουν την οργάνωση του προλεταριάτου. Άλλο μέσο του εργατικού κινήματος αποτέλεσαν οι οργανωτικές δομές που προωθήθηκαν από τις κυρίαρχες τάξεις. Αντίθετα με ότι συνέβαινε στην Ευρώπη, το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα είχε μάλλον τοπικό παρά εθνικό χαρακτήρα, τον οποίο διατήρησε και μετά την ίδρυση της ΓΣΕΕ. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του ελληνικού εργατικού δυναμικού αφορά στην εξειδίκευση του: το ελληνικό εργατικό δυναμικό αποτελείται κυρίως από ανειδίκευτους εργάτες.

Αλλά αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς το θέμα που εξετάζουμε είναι η εξάρτηση των εργατών από την ελληνική ύπαιθρο. Η συνεχής κίνηση, η προσπάθεια για κοινωνική κινητικότητα, το αίσθημα της προσωρινότητας που χαρακτηρίζει τον εργατικό πληθυσμό περιορίζει την ταξική οργάνωση και ενισχύει τους δεσμούς του με την τοποθεσία/χωριό προέλευσης. Ο μοναδικός μόνιμος δεσμός είναι η οικογένεια και η ιδιαίτερη πατρίδα. Η δύναμη της περιφερειακής ταυτότητας και της τοπικής συνείδησης διαπερνάει πολλές σφαίρες της ζωής, ακόμα και τη διάρθρωση του χώρου μέσα στην πόλη. Οι εργάτες εξαρτώνται από την ύπαιθρο, από την πολλαπλή απασχόληση και την εργασία πολλών μελών της οικογένειας ενώ δεν είναι λίγοι αυτοί που πηγαionoέρχονται μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου. Ακριβώς αυτές οι συνθήκες, ο χαρακτηρισμός του εργάτη ως περαστικού από την πόλη δεν βοηθούν στη διαμόρφωση μιας συλλογικής δράσης στο χώρο της πόλης ή στη οργάνωση αγώνων για την βελτίωση της τοπικής ζωής και των οικιστικών συνθηκών. Είδαμε πως στην Δυτική Ευρώπη η εργατική παρουσία ήταν τόσο έντονη που τελικά οδήγησε στη παραχώρηση κάποιων παραχωρήσεων για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής αλλά και την αναγνώριση κάποιων δικαιωμάτων. Στην Ελλάδα όμως κάτι τέτοιο δεν έγινε.

Η δεκαετία του 1920 σηματοδοτείται από την άφιξη των προσφύγων της Μικράς Ασίας οι οποίοι κατακλύζουν κυρίως την πρωτεύουσα. Οι πρόσφυγες ήταν ένας δημιουργικός και δραστήριος πληθυσμός που κατάφεραν να επιζήσουν σε μια περίοδο οικονομικής ύφεσης και έδωσαν πνοή στην ελληνική κοινωνία και οικονομία. Ένα σημαντικό ποσοστό του βαθμού ενσωμάτωσης τους στην Ελλάδα οφείλεται στην ανάπτυξη της άτυπης οικονομίας (Λεοντίδου, 1989). Η διόγκωση της άτυπης οικονομίας στην Αθήνα και τον Πειραιά δεν οφειλόταν αποκλειστικά σε οικονομικούς μηχανισμούς στα πλαίσια της «ελεύθερης» αγοράς: ξεκίνησε και από κρατική πολιτική. Επικρατεί η γνώμη ότι η άτυπη οικονομία παραμελείται από το κράτος ιδιαίτερα όσον αφορά τη χρηματοδότηση της. Στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, η άτυπη οικονομία συρρικνώθηκε, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι μικροκαπιταλιστές συντρίβησαν, οι μικροεπιχειρηματίες προλεταριοποιήθηκαν και απορροφήθηκαν από τον επίσημο κεφαλαιοκρατικό τομέα. Αντίθετα στην Ελλάδα, η κυβέρνηση και η Εθνική Τράπεζα όχι μόνο αναγνώριζαν αλλά και υποστήριζαν άμεσα και έμπρακτα την άτυπη οικονομία. Οι τρόποι που επέλεξαν οι αρχές για να συνδράμουν στους πρόσφυγες συντέλεσαν στην ταχύτατη ανάπτυξη μικρών επιχειρήσεων, ανεξάρτητων βιοτεχνών και μικροεπαγγελματιών. Η αναπαραγωγή της άτυπης οικονομίας στην Ελλάδα, δεν ήταν βέβαια, νέο φαινόμενο. Υπήρχε πληθώρα εργαστηρίων, περιστασιακών προλεταρίων, πλανόδιων πωλητών και εργατών στις μικροϋπηρεσίες. Τον 19ο αιώνα και πιθανώς τις δυο πρώτες δεκαετίες του εικοστού, η επιμονή της άτυπης οικονομίας μπορούσε να αποδοθεί σε ελλιπή ενσωμάτωση ορισμένων παραδοσιακών κλάδων στον αναδυόμενο καπιταλισμό. Μετά το 1922 όμως, δεν πρόκειται για εμμονή παραδοσιακών κλάδων, αλλά για ταχύρυθμη αναπαραγωγή μιας νέας μορφής άτυπης οικονομίας, που μπορεί να αποδοθεί σε μια σειρά

διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του ελληνικού μοντέλου καπιταλιστικής ανάπτυξης. Μέσω της άτυπης οικονομίας και για μικρή χρονική περίοδο έστω κατάφεραν να διατηρήσουν το επίπεδο της ανεργίας σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο από το αναμενόμενο, δεδομένης της έλευσης των προσφύγων. Η άτυπη οικονομία λειτούργησε τόσο σαν «μαξιλάρι» σε περιόδους οικονομικών κρίσεων όσο και σαν διάυλος κοινωνικής ενσωμάτωσης σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης.

Κατά την περίοδο 1960-1980 η ελληνική βιομηχανία αρχίζει να αναπτύσσεται και να παρουσιάζει σχετικά ψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Οι ρυθμοί αυτοί μπορούν να χαρακτηριστούν υψηλοί μόνο για τα ελληνικά δεδομένα και μόνο για ορισμένους κλάδους της ελληνικής βιομηχανίας. Ο κλάδος της «βαριάς βιομηχανίας» καθώς και ο κλάδος της παραγωγής κεφαλαιουχικών και ενδιάμεσων προϊόντων, εμφανίζονται ελαφρά ενισχυμένοι κατά την περίοδο 1962-1973, ενώ ο μοναδικός κλάδος της ελληνικής βιομηχανίας που έχει ένα σταθερό ρυθμό ανάπτυξης είναι αυτός της υφαντουργίας (Μηλιός, 1988). Η δεκαετία του '80 σημαδεύει την ύφεση και τη στασιμότητα της ελληνικής βιομηχανίας, με την χαρακτηριστική έλλειψη τάσεων αναδιάρθρωσης.

4.2.2 Η διαμόρφωση του αστικού χώρου

Η πολεοδομική ανάπτυξη της Αθήνας, που έχει άμεση σχέση με την ποιότητα του αστικού χώρου, παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις από την ανάπτυξη που ακολουθήθηκε στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες τόσο όσον αφορά στη χρονική υστέρηση της αλλά και στις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για την οργάνωση του αστικού ιστού. Η παρακάτω ανάλυση θα μας βοηθήσει να δούμε πως η αστική ενσωμάτωση αποτέλεσε πρωτοβουλία των ίδιων των πολιτών, με την ανοχή του κράτους σε «παρατυπίες». Στη συνοπτική εξέλιξη της Αθήνας κατά τις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ως προς την πολεοδομική της έκφραση, τονίζεται η σαφής υστέρηση που διαπιστώνεται ως προς τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Οι ποικίλες αναπτυξιακές σκέψεις και πρωτοβουλίες πληθαίνουν την εποχή εκείνη αλλά παραμένουν χωρίς πραγματικό αντίκρισμα, ενώ η ιδιωτική δομική πρωτοβουλία δημιούργησε μη εύκολα αναστρέψιμες καταστάσεις (Μιχαήλ, 1994).

Κατά την περίοδο 1945-67 η πληθυσμιακή αύξηση στο Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πρωτεύουσας μετά τον πόλεμο από 22,6% την περίοδο 1940-51 αυξήθηκε περισσότερο από το μισό και έφτασε στο 34,4% την περίοδο 1951-61 και 31,7% την περίοδο 1961-71, που αποτελεί τη μεγαλύτερη αύξηση της μετεμφυλιακής περιόδου (Μαρμαράς, Τσιλένης, 1994). Ο διπλασιασμός της έκτασης του εγκεκριμένου σχεδίου της πόλης σε όλο το λεκανοπέδιο ήταν το επακόλουθο της πληθυσμιακής αύξησης. Η επέκταση όμως που πραγματοποιήθηκε κάτω από ανεπαρκές νομοθετικό πλαίσιο, οδήγησε στην ανάπτυξη των μηχανισμών της «παρα-πολεοδόμησης». Η στρεβλή αυτή πολεοδομική ανάπτυξη οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αδυναμία συμμετοχής και ενεργούς

παρέμβασης από την πλευρά της πολιτείας στην αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος. Η αύξηση της ζήτησης γης σε οικόπεδα και η απουσία στοιχειώδους εκπεφρασμένης πολεοδομικής πολιτικής μετέβαλλε κατά τη δεκαετία του '60, σε αντικείμενο «οικοπεδικής κατάτμησης» και οικοπεδεμπορίου, οδήγησε στον χαρακτηρισμό της εφαρμοζόμενης πολεοδομικής πρακτικής ως «παρα-πολεοδομία». Η οικιστική ανάπτυξη πολλών περιοχών της Αθήνας έγινε μέσω του συστήματος της «αυτοστέγασης». Οι απόψεις που διατυπώθηκαν από τους πολεοδόμους, τους αρχιτέκτονες και τους διάφορους επίσημους φορείς δεν αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα στην παραπάνω στρεβλή διαδικασία. Κύριος λόγος για την συνεχιζόμενη αδιαφορία από την πλευρά του κρατικού μηχανισμού για αποτελεσματική πολεοδομική παρέμβαση, ήταν η αδυναμία καταβολής πόρων από την πλευρά του. Τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα αναφέρονται στη δεκαετία του '80 αλλά για την περίπτωση της Ελλάδας είναι η κατάληξη διαδικασιών που ανάγονται στη πρώτη μεταπολεμική δεκαετία και πιο συγκεκριμένα στην δεκαετία 1950-1960 όπου τα χαρακτηριστικά της στεγαστικής κατασκευαστικής δραστηριότητας παραμένουν σταθερά και προσδιορίζουν τις συνθήκες που επικρατούν στη περίοδο 1950-1980 (Γετίμης, Οικονόμου, 1994).

Πίνακας 1 Δείκτες στεγαστικών συνθηκών

	Ελλάδα	Ευρωπαϊκή Ένωση	Ευρώπη, Μ. Ανατολή, Β. Αφρική
Κατοικίες/1000κατοίκους	408	373	280
% ιδιοκατοίκησης	70%	62%	45%
% ενοικιαζόμενης κατοικίας	0	13%	15%

Πηγή: Οικονόμου, 1994

Τα κύρια χαρακτηριστικά της κρατικής αντιμετώπισης για την παραγωγή της κατοικίας συνοψίζονται ως εξής: το κράτος δεν αντιμετώπισε τη στέγαση ως βασικό πεδίο κοινωνικής πολιτικής όπως συνέβη στις χώρες με αναπτυγμένο κράτος πρόνοιας. Αυτό οφείλεται και στη γενικότερη υπανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, και στη κάλυψη των σχετικών αναγκών της στέγασης από τον ιδιωτικό τομέα. Η ιδιαιτερότητα αυτή της Ελληνικής κρατικής παρέμβασης δεν τη διαφοροποιεί μόνο από τις ανεπτυγμένες χώρες αλλά και από πολλές χώρες με χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης από τους ελληνικούς. Η παρέμβαση του κράτους σε στέγαση περιορίζεται με την υποστήριξη του στην ανάπτυξη της ιδιωτικής οικοδόμησης. Το κράτος συνέβαλε τόσο στην στήριξη της ζήτησης όσο και στην καθήλωση του κόστους κατασκευής. Η φορολογική πολιτική, η πολιτική ενοικίων, η πολιτική γης, και η ανοχή της δωρεάν ιδιοποίησης κοινωνικών και περιβαλλοντικών πόρων συνετέλεσε στην ανάπτυξη και διατήρηση της ιδιωτικής οικοδόμησης (Γετίμης, 1989). Η χρηματοδότηση της

κατασκευής των κατοικιών βασίστηκε στα ιδιωτικά διαθέσιμα και στον τελικό καταναλωτή. Κύριοι υποστηρικτικοί παράγοντες ήταν οι εισρέοντες από το εξωτερικό πόροι, η ρευστοποίηση των οικογενειακών διαθεσίμων και η πληθώρα μικρών και μεσαίων κεφαλαίων που αναδύθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40, ενώ παράλληλα η οικοδομική δραστηριότητα αυτοχρηματοδοτήθηκε γιατί υπήρξε η ίδια εστία δημιουργίας εισοδημάτων για ένα ευρύ κύκλο ομάδων του πληθυσμού. Αποτέλεσμα ήταν ότι η στεγαστική οικοδομική δραστηριότητα αποδεσμεύτηκε από το πιστωτικό σύστημα και μάλιστα χωρίς να συναντήσει δυσκολίες χρηματοδότησης (Γετίμης, Οικονόμου, 1994). Ο συνδυασμός της προσφοράς κατοικιών και της κάλυψης των στεγαστικών αναγκών χωρίς δημοσιονομικό κόστος δημιούργησε ένα προνομιακό χώρο αναπαραγωγής του μικρού κεφαλαίου και των διαφόρων πολυπληθών στρωμάτων.

Στη δεκαετία του 1950, στην αρχή με βραδείς ρυθμούς αλλά στη συνέχεια με ταχύτητα χιονοστιβάδας, αρχίζει η περίοδος της ανακατασκευής της Αθήνας με το σύστημα της αντιπαροχής. Η αναδόμηση των κεντρικών περιοχών κατοικίας με τα εγγενή τους μειονεκτήματα, τα οποία σήμερα μετά από περίπου σαράντα χρόνια τις καθιστούν ώριμες για επεμβάσεις αναπλάσεως: «γηρασμένες» περιοχές μιας «νέας πόλης». Το βασικό μειονέκτημα της όλης εξέλιξης παραμένει η χρόνια υστέρηση του πολεοδομικού σχεδιασμού και η εξίσου σοβαρή έλλειψη διαρθρωτικής και συνοδευτικής τεχνικής και κοινωνικής υποδομής (Μιχαήλ, 1994).

4.2.3 Ο ρόλος του κράτους ως προς τις τάσεις ανάπτυξης της επαγγελματικής δομής στην Ελλάδα.

Στις αναπτυγμένες χώρες το κεφάλαιο προσπαθεί να βρει τρόπους να αυξήσει την υπεραξία μέσα από την αύξηση της αποδοτικότητας της εργασίας, τη συνεχή βελτίωση της τεχνολογίας και τη συγκέντρωση της εργασίας σε μεγαλύτερες μονάδες. Ο καπιταλισμός έχει την τάση να κινείται προς μια διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Στις περιφερειακές χώρες ο καπιταλισμός λειτουργεί στη βάση μιας πρωτογενούς συσσώρευσης, δηλαδή μιας ασταμάτητης μεταφοράς πλεονάσματος από τους μη καπιταλιστικούς στους καπιταλιστικούς μηχανισμούς της εργασίας (Μουζέλης, 1978).

Η ανθεκτικότητα των μη καπιταλιστικών δομών στο πλαίσιο των οποίων η πρόσβαση στην πολιτική εξουσία αποτελεί πρωταρχικό μέσο για την κατανομή των πόρων επηρεάζει και τις τάσεις ανάπτυξης της επαγγελματικής δομής. Βασικό γνώρισμα της επαγγελματικής δομής της ελληνικής κοινωνίας είναι η διατήρηση και αναπαραγωγή ενός πλατιού στρώματος αυτοαπασχολούμενων και μεγάλου αριθμού οικογενειακών επιχειρήσεων: φαινόμενα που οφείλονται στον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτού που θεωρείται στην κοινωνία «νόμιμος τρόπος» ανάπτυξης οικονομικής και επαγγελματικής

δραστηριότητας. Ολόκληρο το οικονομικό σύστημα λειτουργεί στη βάση μικρο-πολιτικών χειρισμών από τη μεριά των κοινωνικών και οικονομικών φορέων δράσης με στόχο την εξασφάλιση κάθε είδους ευνοϊκών παραχωρήσεων (χαρισματικές παροχές από το κράτος, ανοχή του κράτους σε διάφορες μορφές αυθαιρεσίας) που θωρακίζουν μια επαγγελματική δραστηριότητα από τις πιέσεις της αγοράς, διαδικασίες που θα ωθούσαν έξω από την αγορά τις αναποτελεσματικές και παρασιτικές επιχειρήσεις (ή επαγγέλματα) είναι μάλλον αδύναμες, και έτσι δεν μπορούν να αντενεργήσουν.

Ένα κεντρικό γνώρισμα της επαγγελματικής δομής στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1951-1971 (που αποτελεί την περίοδο της καπιταλιστικής διεύρυνσης μέχρι το 1965) είναι η σταθερότητα της αναλογίας των αυτοαπασχολουμένων προς τους μισθωτούς, σε όλους τους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας. Σε συνολικά οικονομικά ενεργό πληθυσμό η παραπάνω αναλογία είναι αρκετά υψηλή όχι μόνο σε σύγκριση με τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες αλλά και με πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Οι κοινωνικό-επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσιάζουν έντονες τάσεις διεύρυνσης είναι: η κατηγορία των επιστημονικών και ελεύθερων επαγγελμάτων, των διοικητικών και διευθυντικών στελεχών και των υπαλλήλων γραφείου. Παρά τους υψηλούς ρυθμούς διεύρυνσης των επαγγελματικών αυτών κατηγοριών, το μέγεθος τους ως ποσοστό του συνολικού ενεργού πληθυσμού εξακολουθεί να είναι μικρό, σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ποσοστά σε άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Πίνακας 2 Ποσοστά των επαγγελματικών κατηγοριών στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού τις δεκαετίες 1951, 1961, 1971

		Ελεύθεροι Επαγγελματίες	Μισθωτοί	Μη Αμειβόμενα Μέλη
1951	Πρωτογενής	59%	9%	32%
	Δευτερογενής	27%	70%	3%
	Τριτογενής	31%	66%	3%
1961	Πρωτογενής	41%	9%	50%
	Δευτερογενής	27%	70%	3%
	Τριτογενής	33%	64%	3%
1971	Πρωτογενής	53%	5%	42%
	Δευτερογενής	25%	73%	2%
	Τριτογενής	34%	63%	3%

Πηγή: Πετμεζίδου Τσουλουβή (1987)

Αυτό το χαρακτηριστικό, σε σχέση με τη σχεδόν σταθερή (και αρκετά υψηλή) αναλογία των αυτοαπασχολουμένων και εργοδοτών προς τους μισθωτούς, δηλώνουν τον αργό ρυθμό σχηματισμού στην ελληνική κοινωνία μιας μεσαίας νέας τάξης, αποτελούμενης

από επιστήμονες και διευθυντικά και διοικητικά στελέχη, που χαρακτηρίζει τον μονοπωλιακό καπιταλισμό.

Η αυξημένη σημασία του παράγοντα πρόσβασης στο κράτος και τα κέντρα πολιτικής εξουσίας ως μέσου για τον προσπορισμό εισοδήματος έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί δομικό παράγοντα στη διαμόρφωση των σχέσεων παραγωγής στη σύγχρονη Ελλάδα κατά την μεταπελευθερωτική περίοδο. Η παρέμβαση του πολιτικού στοιχείου στην οικονομία συχνά θεωρείται κατάλοιπο μιας παραδοσιακής νοοτροπίας, όχι ορισμένη με σαφή τρόπο. Ο δημόσιος τομέας χαρακτηρίζεται από χαμηλή παραγωγικότητα, από την απουσία κοινωνικών υπηρεσιών, την υποτυπώδη ανάπτυξη προγραμματισμού και την περιορισμένη αντίληψη επενδυτικών δραστηριοτήτων, που φανερώνουν την έλλειψη ενός «ορθολογικού» προσανατολισμού των δραστηριοτήτων του κράτους. Η τάση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να αποδυναμώνει κάθε κίνητρο για επενδύσεις παρά να το ενισχύει.

Η αδράνεια της επαγγελματικής δομής στην Ελλάδα οφείλεται στους αργούς ρυθμούς των διαδικασιών συγκέντρωσης του κεφαλαίου και της εργασίας. Κατά την περίοδο 1951-1971 στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας που συγκεντρώνει μεγάλο μέρος των βιομηχανικών επιχειρήσεων, ο ρυθμός αύξησης των αυτοαπασχολουμένων και εργοδοτών ακόμη και στο δευτερογενή τομέα ήταν μεγαλύτερος από το ρυθμό αύξησης των μισθωτών (111% και 65% αντίστοιχα). Την ίδια περίοδο ο ρυθμός αύξησης των μισθωτών στον τριτογενή τομέα (43%) ήταν χαμηλότερος και από το ρυθμό αύξησης του συνολικά οικονομικά ενεργού πληθυσμού (49%).

Ο χαρακτήρας των κυρίαρχων προτύπων της οικονομικής και επαγγελματικής συμπεριφοράς, όπου κυριαρχούν οι μικρο-πολιτικοί χειρισμοί με στόχο την αύξηση της πρόσβασης του ατόμου στα κέντρα πολιτικής εξουσίας, έχει ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό και την αναπαραγωγή των ενός τύπου κοινωνικής δράσης που έχει ατομικιστικό χαρακτήρα και δεν ευνοεί την ανάπτυξη ταξικής συνείδησης από τις κοινωνικές ομάδες που υφίστανται εκμετάλλευση. Η εκδήλωση κάποιας συλλογικής δράσης σπάνια αποκτά μαζικό χαρακτήρα. Αυτό που συνήθως εκφράζεται μέσω της συλλογικής δράσης είναι τα αιτήματα και συμφέροντα μικρών τμημάτων μιας επαγγελματικής κατηγορίας.

Στην Ελλάδα η διαδικασία της διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου, που οριστικοποιήθηκε ως κυρίαρχη τάση στη μεταπολεμική περίοδο, συνδυάστηκε με τη διεύρυνση της μικροεμπορευματικής παραγωγής στον αστικό χώρο, δηλαδή την διεύρυνση των μικροαστικών στρωμάτων. Στην Ελλάδα, οι μικρομεσαίοι επιχειρηματίες, είτε πρόκειται για επαγγελματίες, είτε για βιοτέχνη, είτε για έμπορο, μαζί με τον αγροτικό πληθυσμό αποτελούν ουσιαστικά την σπονδυλική στήλη του ελληνικού οικονομικού συστήματος, ή με άλλα λόγια είναι οι εκφραστές της ελληνικής οικονομίας. Με την άποψη αυτή, υπογραμμίζεται η πολιτική βαρύτητα και σημασία των μικροαστικών στρωμάτων λόγω του μεγέθους τους, και η συνακόλουθη αναγκαστική συμμετοχή και καθοριστική συμβολή των μικρών και μεσαίων

επιχειρηματιών σε κάθε προσπάθεια κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Στην Ελλάδα υπάρχει μια μεγάλη συγκέντρωση κεφαλαίου και ένας μεγάλος αριθμός από μικρές βιοτεχνίες και από μικρομεσαίους οι οποίοι δεν είναι οργανικά συνδεδεμένοι με τη μεγάλη βιομηχανία, και η μεγάλη βιομηχανία στη χώρα μας δεν είναι οργανικά συνδεδεμένη με την ελληνική γεωργία, την αγροτική οικονομία (Μοσχονάς, 1986).

4.2.4 Το κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα οι κρατικές πολιτικές ήταν πολύ λιγότερο έντονες και αποτελεσματικές σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη. Η περιορισμένη ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας περιόρισε και τη σημασία της σχέσης μεταξύ συλλογικής κατανάλωσης και αστικού χώρου. Αν και πρόκειται για ένα λειτουργικά ενιαίο φαινόμενο, η υλοποίηση του δεν μπορούσε να είναι ανεξάρτητη από την κοινωνική και πολιτική φυσιογνωμία της κάθε χώρας. Τα αρκετά κοινά χαρακτηριστικά του κράτους πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη δεν είναι ανεξάρτητα από τις καταστροφές και τη γενικότερη εμπειρία του Β' παγκοσμίου πολέμου και τη στροφή, στις συνθήκες αυτές, σε μια προσπάθεια αύξησης της κοινωνικής πρόνοιας (Μαλούτας, Οικονόμου, 1988). Στις ΗΠΑ η φυσιογνωμία του κράτους πρόνοιας συσχετίζεται με την εκτατική καπιταλιστική ανάπτυξη και τον διεθνή καταμερισμό του κράτους εργασίας (γενικότερα επηρεάζεται από την κουλτούρα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας).

Το κύριο χαρακτηριστικό του Ελληνικού κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος είναι ότι παρ' όλες τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού του, παρέμεινε εξαιρετικά πολύπλοκο και κατακερματισμένο σε μια πληθώρα φορέων κύριας και επικουρικής ασφάλισης, πρόνοιας, ασθένειας και αλληλοβοήθειας. Αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό του εμπόδισε στην απουσία πνεύματος κοινής ασφαλιστικής αντίληψης (Ζυγογιάννης, Λέανδρος, 1994).

Αντιστάθμισμα στην ελλιπή κοινωνική κρατική παροχή είναι η ανάπτυξη οικογενειακών κυκλωμάτων αλληλοβοήθειας. Γενικότερα ο Ευρωπαϊκός Νότος στηρίζει τον ελλιπή σχεδιασμό της κρατικής πρόνοιας στην προνοητικότητα του οικογενειακού προγραμματισμού. Η οικογένεια εκεί παίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της κοινωνικής ενσωμάτωσης και λειτουργεί ως δικλίδα ασφαλείας απέναντι στην περιθωριοποίηση και επομένως στην κοινωνική αντιπαράθεση (Esping-Andersen, 1996). Το δυσμενές αποτέλεσμα που δημιουργείται από την προστατευτική οικογενειακή ασπίδα των νότιων ευρωπαϊκών χωρών είναι πως το μοντέλο αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη λογική της μεταβιομηχανικής κοινωνίας γιατί δυσκολεύει την επαγγελματική εξέλιξη, κυρίως των γυναικών.

4.3 ΑΝΑΣΤΑΛΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΑΝΑΛΟΓΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.3.1 Ο αγροτικός χώρος

Είναι φανερό πως ο παραγωγικός τομέας που επηρεάστηκε περισσότερο κατά την διάρκεια του μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας είναι ο πρωτογενής. Η αγροτική κοινωνία κατά την δεκαετία του εξήντα και εβδομήντα έχασε ένα σημαντικό αριθμό εργατικού δυναμικού. Αρχικά, η ανάπτυξη της βιομηχανίας, κυρίως στην πρωτεύουσα, συντέλεσε τόσο στο να μετακινηθεί ένας σημαντικός αριθμός ατόμων από την παραγωγή του πρωτογενή στο δευτερογενή τομέα, όσο και στην μετανάστευση, τόσο εσωτερική αλλά και εξωτερική από τις παραδοσιακές αγροτικές περιοχές.

Στον ελλαδικό όμως χώρο, αυτή η μετανάστευση δεν μπορεί να εξισωθεί με την μετανάστευση που πραγματοποιήθηκε στις Δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες από την αγροτική περιφέρεια στην πόλη. Εκεί ήταν φανερή η διακοπή του πληθυσμού με την περιοχή την οποία εγκατέλειπαν. Η έξοδος από την περιφέρεια δεν σήμαινε μονάχα την αλλαγή των εργασιακών δεδομένων. Ήταν κάτι παραπάνω, αφού με την είσοδο τους στην πόλη κοβόταν ο δεσμός τους με την αγροτική περιοχή.

Στην Ελλάδα, πρακτικά, η αγροτική έξοδος ή η μετανάστευση σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί την απαρχή του τέλους στην σχέση του ατόμου με την αγροτική κοινωνία και την αγροτική παραγωγή. Αντίθετα πολλές φορές αποτέλεσε την αφορμή για την υποστήριξη προς την αγροτική οικογένεια. Με την αύξηση των ελλειμμάτων των αγροτικών ισοζυγίων, με την κατάρρευση πολλών παραδοσιακών συμπληρωματικών αγροτικών ισοζυγίων εξαιτίας της βιομηχανικής ανάπτυξης που λάμβανε χώρα στις πόλεις, η μετανάστευση εμφανίστηκε ως μια εξαιρετική πηγή συμπληρωματικού εισοδήματος ως προς την αγροτική οικογένεια (Βεργόπουλος, 1975). Έτσι η αγροτική έξοδος και η μετανάστευση μπορεί να έπλητταν κατά ένα ποσοστό την παραγωγικότητα των μεγάλων αγροτικών εκμεταλλεύσεων αλλά ταυτόχρονα αποτελούσαν και εξασφάλιζαν την σταθεροποίηση της οικογενειακής αγροτικής οικονομίας. Με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζει ο Βεργόπουλος, η ελληνική ύπαιθρος απολάμβανε συνήθως το 40% των μεταναστευτικών εμβασμάτων του εξωτερικού, αριθμός που αντιστοιχούσε με τα 10% περίπου της αξίας της ακαθάριστης ετήσιας αγροτικής παραγωγής.

Αυτό που παίζει σημαντικό ρόλο είναι πως το άτομο που εγκαταλείπει τον αγροτικό χώρο δεν εγκαταλείπει τους δεσμούς που τον συνδέουν με αυτόν, αντίθετα τις περισσότερες φορές φροντίζει να τους ενισχύει παρέχοντας βοήθεια και συμβάλλοντας στην διατήρηση της αγροτικής κοινότητας.

Οι αγρότες κινητοποιημένοι από το εργοστάσιο μετακινούνται για τους δικούς τους λόγους και σκοπούς. Η αναζήτηση απασχόλησης στη βιομηχανία δεν συνδέεται με την αναζήτηση απλά και μόνο μιας απασχόλησης ως μέσου ζωής, ούτε πολύ περισσότερο

με ένα επαγγελματικό σχέδιο στη βιομηχανία. Η προσέλευση των αγροτών στο εργοστάσιο γίνεται με τη στρατηγική πρόθεση να οργανωθεί το σχέδιο-δυνατότητα της επιστροφής τους και της διατήρησης τους στον αγροτικό παραγωγικό τομέα και στη γενική αποδοχή αυτής της παραγωγής (Πετράκη, 1994). Την είσοδο τους στη βιομηχανία την αντιλαμβάνονται ως το οικονομικό εργαλείο που θα τους επιτρέψει να πραγματοποιήσουν το σχέδιο της επιστροφής. Η περίοδος της εργασίας στη βιομηχανία είναι συνήθως προσδιορισμένη από την αρχή. Αυτές οι ενέργειες εκφράζουν την αντίσταση τους ενάντια στην οριστική τους έξοδο από τον τόπο καταγωγής τους και στην οριστική τους απορρόφηση από την βιομηχανία. Μέσω της αποταμίευσης των μισθών τους θα προσπαθήσουν να χρηματοδοτήσουν την παραμονή τους στο τόπο καταγωγής τους. Αυτό ακριβώς έχει το εξής διαφορετικό αποτέλεσμα από την διεθνή εμπειρία : ο «ξένος» χώρος είναι το εργοστάσιο και όχι οι τόποι υποδοχής οι οποίοι από την πλευρά των προσωρινά εργαζόμενων στα εργοστάσια αποτελούν τόπους ηθελημένου καταναγκασμού. Το εργοστάσιο απλά αποτελεί ένα εργαλείο για την υλοποίηση των σχεδίων τους και στο ίδιο πλαίσιο αναφοράς και η πόλη αποτελεί ένα εργαλείο για αυτούς, χωρίς να προσπαθούν να ενσωματωθούν κοινωνικά ή οικονομικά από αυτή αλλά απλά να επωφεληθούν των ευκαιριών που τους προσφέρονται. Αποδίδουν ένα δευτερεύοντα ρόλο τόσο στο εργοστάσιο όσο και στην πόλη που αναλαμβάνει να παίξει το ρόλο της υποδοχής τους.

Δεν θα υποστηρίξουμε σε καμία περίπτωση πως ήταν αρκετές και οι περιπτώσεις όπου οι Έλληνες αγρότες επιθυμούσαν την έξοδο τους από την αγροτική περιφέρεια. Οι λόγοι αφορούσαν τόσο σε θέματα εργασίας και κέρδους αλλά και σε πρόσβαση σε καλύτερες συνθήκες ζωής τόσο για τους ίδιους όσο και για τις οικογένειες τους. Προσδοκούσαν πρόσβαση σε μέσα συλλογικής κατανάλωσης π.χ. εκπαίδευση, που στο στενό κύκλο του χωριού ή της κωμόπολης δεν ήταν τις περισσότερες φορές εύκολο να προσφέρουν στα παιδιά τους. Αυτό όμως που σίγουρα δεν χαρακτηρίζει την έξοδό τους από την αγροτική περιφέρεια, είναι η διακοπή των κάθε μορφής σχέσεων με τον τόπο της καταγωγής τους. Φροντίζουν, πάντοτε στο μέτρο του δυνατού, να μην τερματίζουν ούτε τους οικονομικούς τους δεσμούς αλλά ούτε τους κοινωνικούς τους δεσμούς, γνωρίζοντας ή έχοντας την πεποίθηση πως αν τα πράγματα δεν γίνουν όπως τα φαντάζονται ή τα έχουν προγραμματίσει θα επιστρέψουν για να συνεχίσουν. Αυτό δηλαδή που χαρακτηρίζει την αγροτική έξοδο στην Ελλάδα και που την διαφοροποιεί σε σχέση με τις άλλες χώρες είναι η ύπαρξη των ριζών για όσους την επιχειρούν. Ριζών τόσο οικονομικών όσο και κοινωνικών.

4.3.2 Ο Κοινωνικός διαχωρισμός

Ο κοινωνικός διαχωρισμός αποτελεί ένα πολιτισμικό φαινόμενο που αναφέρεται στην κοινωνική απόσταση ως πολυδιάστατη διαφοροποίηση των τρόπων κοινωνικής

ύπαρξης (Μαλούτας, 1989) . Η απόσταση, με την χωρική έννοια, αποτελεί μορφή του διαχωρισμού που μπορεί να εκλάβει η κοινωνική απόσταση.

Ο πολιτιστικός χαρακτήρας του κοινωνικού διαχωρισμού δεν αναιρεί το ενδεχόμενο οι αιτιακοί προσδιορισμοί του να προέρχονται, σε μεγάλο βαθμό, από το χώρο της οικονομίας ή της πολιτικής με τη μορφή, για παράδειγμα, επιπτώσεων από τους μηχανισμούς της αγοράς ή την κρατική πολιτική.

Η εξέλιξη του κοινωνικού διαχωρισμού είναι αποτέλεσμα των ιστορικών εξελίξεων και της κοινωνικής δομής του χώρου που εξετάζεται. Η λογική του κοινωνικού διαχωρισμού σχετίζεται με τη δομή του κοινωνικού συστήματος και με την ταυτότητα της ιστορικής περιόδου και του τόπου όπου παράγεται, με την έννοια ότι αποτελεί επίπτωση της λειτουργίας συγκεκριμένου κοινωνικού σχήματος σε συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία και γεωγραφικό πλαίσιο. Οι βασικές πηγές κοινωνικής πόλωσης και κοινωνικού διαχωρισμού μπορούν να συνοψιστούν σε εκείνες που οδηγούν στην εισοδηματική πόλωση (Μαλούτας, Οικονόμου, 1992).

1. Η βιομηχανική κρίση που εν μέρει τουλάχιστον μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα των κεντρικών βιομηχανικών αναδιαρθρώσεων και των νέων συνθηκών ανταγωνισμού. Οι σημερινές κρίσεις θεωρούνται περισσότερο προβληματικές καθώς παρουσιάζεται παρατεταμένη απουσία νέων σημαντικών επενδύσεων.
2. Ο περιορισμένος αριθμός νέων θέσεων εργασίας εκτός βιομηχανίας, οι οποίες θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν τις προαναφερθείσες απώλειες.
3. Η αποδυνάμωση των προστατευτικών πολιτικών.
4. Η αυξανόμενη εισροή φτώχειας με την μορφή οικονομικών μεταναστών.

Δυνάμεις και μηχανισμοί που εμποδίζουν την ανάπτυξη της κοινωνικής πόλωσης και του κοινωνικού διαχωρισμού

1. Η αντοχή της μικροεπιχειρηματικής δραστηριότητας και της αυτοαπασχόλησης.
2. Οι πολιτικές κοινωνικής αναπαραγωγής (πχ στεγαστική πολιτική)
3. Τα δίκτυα οικογενειακής αλληλοβοήθειας.
4. Οι στεγαστικοί μηχανισμοί.

Η ένταση του κοινωνικού διαχωρισμού και της περιθωριοποίησης στις μεγάλες πόλεις του Ευρώπης αποτελεί σε μεγάλο βαθμό συνέπεια της οικονομικής αναδιάρθρωσης. Η κρίση των φορντιστικών βιομηχανικών δομών και η αναζήτηση πιο επικερδών (ευέλικτων) μορφών επένδυσης προκάλεσε σοβαρά προβλήματα ανεργίας, ιδιαίτερα στις περιοχές όπου οι δομές αυτές ήταν πιο αναπτυγμένες. Παράλληλα το προστατευτικό δίκτυο του κράτους πρόνοιας αποδιαρθρώθηκε μερικώς, οδηγώντας σημαντικά τμήματα της εργατικής τάξης σε συνθήκες φτώχειας. Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις υψηλής απόδοσης στις υπηρεσίες αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη για τη γέννηση νέων ιεραρχιών μεταξύ των πόλεων και την ένταση της κοινωνικής πόλωσης και του διαχωρισμού στο εσωτερικό τους. Οι νέες ιεραρχίες των πόλεων δημιουργούνται καθώς οι υψηλού επιπέδου βιομηχανίες υπηρεσιών αναζητούν την

κεντρικότητα, όχι για να βρίσκονται κοντά στους πελάτες τους, αλλά για να μοιράζονται ένα περιβάλλον συγκέντρωσης υπηρεσιών, απαραίτητο για την παραγωγή τους. Οι κεντρικές επιχειρηματικές περιοχές των οικουμενικών πόλεων συνιστούν ιδεώδεις τόπους για την παραγωγή αυτών των υψηλού επιπέδου υπηρεσιών (Sassen, 1996). Η συγκέντρωση των “βιομηχανιών” παραγωγής υπηρεσιών στις οικουμενικές πόλεις και στα κέντρα των ευρύτερων περιφερειών συναρτάται με τον κοινωνικό διαχωρισμό και την πόλωση, αφού οι βιομηχανίες αυτές χρειάζονται ταυτόχρονα προσωπικό μεγάλης εξειδίκευσης και υψηλών αποδοχών (νομικούς, λογιστές, αναλυτές) καθώς και προσωπικό μικρής εξειδίκευσης και χαμηλών αποδοχών, για την εκτέλεση βοηθητικών εργασιών (δακτυλογράφοι, μεταφορείς, καθαριστές, φύλακες κλπ.). Αυτές οι βοηθητικές εργασίες εκτελούνται πολλές φορές υπεργολαβικά από επιχειρήσεις οι οποίες συχνά λειτουργούν στον αδιαφανή χώρο των άτυπων οικονομικών διαδικασιών και της μαύρης εργασίας. Αποτέλεσμα αυτής της κοινωνικής πόλωσης, που παρουσιάζεται στην επαγγελματική δομή των Ευρωπαϊκών πόλεων, είναι να δημιουργείται κοινωνικός διαχωρισμός που αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς και τα αποτελέσματα του οποίου οδηγούν σε δημιουργία αποστερημένων αστικών περιοχών και γκετοποίηση.

Σε λίγες ευρωπαϊκές πόλεις (Παρίσι, Λονδίνο και μερικές ακόμη) ο κοινωνικός διαχωρισμός είναι αποτέλεσμα της συγκέντρωσης της βιομηχανίας υψηλού επιπέδου υπηρεσιών (Sassen, 1996). Σε αρκετές, που υποφέρουν κυρίως από βιομηχανική παρακμή, ο κοινωνικός διαχωρισμός μορφοποιείται διαφορετικά όσον αφορά τους κοινωνικούς ρόλους, αλλά και τις χωρικές μορφές. Ιδιαίτερα στις πόλεις μεσαίου μεγέθους ο κοινωνικός διαχωρισμός αναπτύσσεται ως έμμεσο σύμπτωμα των συνολικών οικονομικών αλλαγών, που τις αγγίζει μέσω των μεταβαλλόμενων συνθηκών στις διεθνείς αγορές.

Στην Ελλάδα, οι κοινωνικές δομές που αναπτύχθηκαν άτυπα αλλά ευρύτατα, και η στήριξη των οποίων βρίσκεται μέσα στα πλαίσια του οικογενειακού μοντέλου αναπαραγωγής, δεν επέτρεψαν στον κοινωνικό διαχωρισμό και την κοινωνική πόλωση να αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό όπως στις υπόλοιπες Δυτικές Ευρωπαϊκές πόλεις. Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας με τη συμπαγή οικογενειακή δομή και τις άτυπες μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής έχει αμβλύνει τις επιδράσεις των μηχανισμών του παραγωγικού συστήματος όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις και το νόημα της κατοχής των μέσων παραγωγής. Από τις μεταβολές που βλέπουμε στην επαγγελματική δομή, με βάση τα στατιστικά δεδομένα, διαπιστώνουμε πως τα υψηλά και τα μεσαία επαγγέλματα αυξάνονται ενώ τα χαμηλά συρρικνώνονται (Μαλούτας, 1998). Επίσης βλέπουμε πως στα χαμηλά επαγγέλματα το ποσοστό μειώνεται και πως στα μεσαία επαγγέλματα αυξάνεται. Οι διαφορές αυτές δείχνουν πως η Ελλάδα δεν ακολουθεί τις ευρωπαϊκές τάσεις του κοινωνικού διαχωρισμού.

Πίνακας 3: Σύνθεση του ενεργού πληθυσμού στη Αθήνα μεταξύ 1981 και 1991 κατά επαγγελματικές κατηγορίες

	1981	1991
Επιστήμονες και Ελεύθεροι επαγγελματίες	15%	20%
Στελέχη διοίκησης	3,3%	3%
Υπάλληλοι γραφείου	16,8%	19,5%
Έμποροι	12%	15,6%
Τεχνίτες	38%	30,4%

Πηγή: Μαλούτας (1998)

Πίνακας 4 Σύνθεση του ενεργού πληθυσμού κατά επαγγελματικές κατηγορίες

	1981	1991
Υψηλά επαγγέλματα (επιστήμονες και ελεύθεροι επαγγελματίες, στελέχη διοίκησης)	19,4%	23,4%
Μεσαία επαγγέλματα (υπάλληλοι γραφείου και μη αμειβόμενα μέλη στο εμπόριο και στην παροχή υπηρεσιών)	27%	31,3%
Χαμηλά επαγγέλματα (τεχνίτες, αμειβόμενοι από εμπόριο και από παροχή υπηρεσιών)	53,6%	45,3%

Πηγή: Μαλούτας (1998)

Αν θέλαμε να συγκρίνουμε την κατάσταση που επικρατεί στον αστικό χώρο μεταξύ της Ελλάδας και των αναπτυγμένων χωρών της Δύσης, όσον αφορά στα φαινόμενα κοινωνικού διαχωρισμού και πόλωσης θα διαπιστώναμε πως στην Ελλάδα ανάλογα φαινόμενα δεν διέπονται από την ανάλογη υψηλή ένταση και δεν εντοπίζονται ποσοτικά και ποιοτικά σε επίπεδα μικρής κλίμακας (συνοικίες, γειτονιές). Άλλωστε στην Ελλάδα προβλήματα που έχουμε συνηθίσει να συνδέουμε με τον κοινωνικό διαχωρισμό και τα οποία συνδέονται με την ποιότητα μιας αστικής περιοχής όπως η περιβαλλοντική υποβάθμιση, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, η έλλειψη των δημόσιων χώρων και το χαμηλό ποσοστό ύπαρξης υπηρεσιών αρμόδιων για την παροχή μέσων συλλογικής κατανάλωσης (πρόνοια, περίθαλψη, εκπαίδευση, αθλητισμός, κ.τ.λ.), χαρακτηρίζουν σχεδόν το σύνολο των αστικών περιοχών των ελληνικών πόλεων.

Συγκεκριμένα στον ελληνικό χώρο, και ιδιαίτερα στην Αθήνα, οι σημαντικότεροι παράγοντες που αναστέλλουν την ανάπτυξη του κοινωνικού διαχωρισμού μπορούν να συνοψισθούν στα εξής:

1. Στην έλλειψη μεγάλων ταξικών αντιθέσεων: αυτή αποτελεί την αιτία για τη σχετικά περιορισμένη κοινωνική πόλωση η οποία με τη σειρά της αποτελεί και τη βασική γενεσιουργό αιτία του κοινωνικού διαχωρισμού (Μαλούτας, Οικονόμου, 1992): Είναι γνωστή η μεσοστρωματική διόγκωση της κοινωνικής κλίμακας στην Ελλάδα, η οποία εκφράζεται αφ' ενός με το χαμηλό βαθμό και ρυθμό μισθωτοποίησης του ενεργού πληθυσμού και αφ' ετέρου με τη διατήρηση, αντίστοιχα, υψηλών ποσοστών αυτοαπασχολουμένων και μικροεργοδοτών. Σημαντική εισροή για τη συντήρηση της μεσοστρωματικής αυτής διόγκωσης αποτελεί και το υψηλό ποσοστό των δημοσίων υπαλλήλων
2. Στη μορφή ανάπτυξης της βιομηχανίας-βιοτεχνίας, που μονάχα ως μικρομεσαία μπορεί να χαρακτηριστεί (Μαλούτας, Οικονόμου, 1992): Οι μικρές μονάδες, που αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα του δευτερογενή τομέα διαχύθηκαν στον αστικό ιστό και ιδιαίτερα στις περιοχές όπου υπήρχαν οι λίγες μεγάλες βιομηχανίες στα περίχωρα του Πειραιά και στα δυτικά προάστια της Αθήνας. Μεγάλο ρόλο στην συνύπαρξη κατοικιών και βιομηχανικών ή βιοτεχνικών μονάδων, αποτέλεσε η ανυπαρξία της οργάνωσης της απαραίτητης υποδομής αλλά και ο ανύπαρκτος πολεοδομικός και χωροταξικός σχεδιασμός. Το μικρό μέγεθος των μονάδων, δεν θεωρήθηκε ότι επέφερε αρνητικές και αναστρέψιμες συνέπειες στον ευρύτερο αστικό περιβάλλον, αλλά ότι μάλλον θα προσέφερε κάποιες υποδομές που ήταν απαραίτητες για την ανάπτυξη των περιοχών. Η γειτνίαση της κατοικίας του εργοδότη και του εργαζομένου αποτελεί την κύρια αιτία απότρευσης του κοινωνικού διαχωρισμού σε μικροκλίμακα και επιταχύνει την κοινωνική ενσωμάτωση. Αυτή η μορφή της βιομηχανίας - βιοτεχνίας απέτρεψε την ανάπτυξη άμεσα διακριτού ταξικού διαχωρισμού - με βάση δηλαδή τη θέση στις σχέσεις παραγωγής. Οδήγησε όμως στη διχοτόμηση του Αθηναϊκού χώρου ανάλογα με την απασχόληση στον δευτερογενή ή τον τριτογενή τομέα, μια διχοτόμηση που διατηρείται ακόμα, αποτελώντας τον μεγαλύτερης κλίμακας διαχωρισμό στον Αθηναϊκό χώρο, η οποία όμως δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι για τα ελληνικά δεδομένα μπορεί να αποτελέσει αιτία για ενδυνάμωση κοινωνικού διαχωρισμού .
3. Στη μεγάλη ανάπτυξη της ιδιοκατοίκησης ειδικά των λαϊκών στρωμάτων τα αποτελούν και τα συνήθη "θύματα" του κοινωνικού διαχωρισμού (Μαλούτας, Οικονόμου, 1992): Στην Αθήνα διαμορφώθηκε ιστορικά μεγαλύτερη αυτονομία της κατοικίας από την παραγωγή και την εργασία γενικότερα, σε σχέση με τις μεγάλες πόλεις των αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών. Οι μορφές ανάπτυξης της λαϊκής ιδιοκατοίκησης, με την αυτονομία που προσέφεραν στους οικιστές μέσω του ελέγχου τους σε σημαντικό τμήμα του οικοδομήσιμου εδάφους της πόλης, δημιούργησαν παγιωμένες οικογενειακές και κατ'επέκτασιν κοινωνικές

εγκαταστάσεις, οι οποίες αποδείχθηκαν ιδιαίτερα ανθεκτικές απέναντι στις διαχωριστικές πιέσεις της αγοράς γης και κατοικίας. Εξάλλου, οι διαδικασίες απόκτησης κατοικίας κατά την περίοδο 1925-65 τουλάχιστον (κατάτμηση γης, αυτοστέγαση) περιόρισαν σημαντικά τις κοινωνικά διαχωριστικές επιπτώσεις της αγοράς κατοικίας. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό που ενδιέφερε δεν ήταν η απόκτηση μιας εργασιακής σχέσης αλλά η απόκτηση της κατοικίας. Έτσι στις περισσότερες των περιπτώσεων η κατοικία, η εξασφάλιση της στέγης, ήταν ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες και για την περιοχή που θα έψαχναν για εργασία και όχι το αντίστροφο. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την σταθερότητα ως προς την περιοχή κατοικίας και την κινητικότητα να υπάρχει μονάχα στον τομέα της εργασίας.

4. Στις άτυπες διαδικασίες στο χώρο της οικονομία και της αναπαραγωγής, που αναπτύχθηκαν ως στρατηγικές επιβίωσης στο πλαίσιο μιας ατελώς συγκροτημένης καπιταλιστικής οικονομίας και μιας πολύ περιορισμένης ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας -όπως φαινόταν τουλάχιστον απέναντι στο φορντιστικό μοντέλο (Μαλούτας, Οικονόμου, 1992): Οι συνθήκες ανάπτυξης των διαδικασιών αυτών επέτρεψαν την μεγάλη και κοινωνικά ισότροπη διάδοσή τους. Δύο είναι οι βασικοί τρόποι με τους οποίους οι άτυπες οικονομικές και αναπαραγωγικές διαδικασίες εμπόδισαν τον κοινωνικό διαχωρισμό: Αφ' ενός, λειτούργησαν εξισορροπητικά ως εισοδηματοφόρες πηγές και αφ' ετέρου ως δίκτυα αλληλοβοήθειας δημιούργησαν τοπικές αναπαραγωγικές δομές οι οποίες, σε συνδυασμό και με την ευρεία ιδιοκατοίκηση, παγίωσαν τις τοπικές κοινωνικές φυσιογνωμίες. Στις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες, οι άτυπες οικονομικές και αναπαραγωγικές πρακτικές εντείνουν την κοινωνική ανισότητα και τον κοινωνικό διαχωρισμό. Στην Ελλάδα, οι διαφορετικές συνθήκες συγκρότησης τους διαφοροποιούσαν, μέχρι πρόσφατα, τις επιπτώσεις τους και στα δύο προαναφερόμενα επίπεδα. Ωστόσο, ο σταδιακός εκσυγχρονισμός της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, οι δημογραφικές διαφοροποιήσεις -ιδιαίτερα όσον αφορά τη δομή του νοικοκυριού- έχουν επιφέρει πλήγματα στην κοινωνική ισότροπη διάχυση των άτυπων πρακτικών, διαφοροποιώντας, συνεπώς, και τις επιπτώσεις τους ως προς τον κοινωνικό διαχωρισμό.
5. Στο κυρίαρχο πρότυπο κοινωνικής αναπαραγωγής που παραμένει το ίδιο είτε αναφερόμαστε στις λαϊκές είτε στις ανώτερες τάξεις. Η ανυπαρξία μιας "άρχουσας" κοινωνικής τάξης στην Ελλάδα κατά την άποψη του Τσουκαλά που να αντλεί εξ ολοκλήρου την εξουσία της μέσα από την παγιωμένη οικονομική κυριαρχία, ή η απουσία μιας γνήσιας αστικής τάξης κατά τον Φίλια, οδήγησε στην αδυναμία της ελληνικής αστικής τάξης να αποτελέσει έναν ανεξάρτητο φορέα μετασηματισμού μιας κοινωνικό-οικονομικής τάξης (ανάλογα με την διαδικασία που συντελέστηκε στην Δυτική Ευρώπη). Η συνέπεια αυτής της κατάστασης έχει ως αποτέλεσμα την στήριξη της εξουσίας σε ένα πλέγμα διαπροσωπικών σχέσεων, σε μια διαπλοκή πολιτικής και οικονομίας, που αναφέρεται και χρησιμοποιείται από όλα τα

στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Άμεση συνέπεια αυτού του γεγονότος είναι η έλλειψη εργασιακής πειθαρχίας και ήθους που μειώνει την σημασία των διαφοροποιήσεων. Έτσι μπορούμε να καταλάβουμε και την διαμόρφωση μιας έντονης μεσοστρωματικής διάρθρωσης της ελληνικής κοινωνίας και μιας ιδιαίτερης ανάπτυξης του δημοσίου τομέα.

4.3.3 Ο δημόσιος τομέας

Η διαδικασία της κατασκευής του ευρύτατου και υπερτροφικού δημόσιου τομέα στον ελλαδικό χώρο, υπήρξε αποφασιστικής σημασίας στη διαδικασία κατασκευής της πρόσφατης νεοελληνικής κοινωνικής διάρθρωσης. Ανεξάρτητα από πρόβλημα κοινωνικής και πολιτικής σημασίας της προέλευσης των πόρων που αναδιανέμονται μέσω του κρατικού μηχανισμού με των κάθε είδους εσόδων – γεγονός που εκφράζεται με την οξύτατη δημοσιονομική κρίση του Κράτους – είναι γεγονός πως η αύξουσα κοινωνική βαρύτητα της δημόσιας εργοδοσίας αποτελεί κοινωνικό γεγονός με τεράστια (κυρίως θετική) κοινωνική προέκταση. Αν αναλογιστούμε πως ένα πολύ σημαντικό ποσοστό του ενεργού ελληνικού πληθυσμού απασχολείται κατά κύριο λόγο στον δημόσιο τομέα και πως η σύμβαση εργασίας αυτού του απασχολούμενου πληθυσμού είναι εφ' όρου ζωής, καταλαβαίνουμε πως στην Ελλάδα ένα σημαντικό ποσοστό απασχολούμενων δεν θα αντιμετωπίσει προβλήματα οικονομικής φύσης, δηλαδή δεν θα χαθεί η σχέση του με την οικονομική παραγωγή επομένως ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων δεν θα έχει ποτέ το πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο πληθυσμός των αποστερημένων αστικών περιοχών.

Ο κρατικός μηχανισμός αρθρώνεται με την υπόλοιπη κοινωνία με τη διπλή ιδιότητα του εξ ορισμού “εξωτερικού” ως προς την κοινωνία ρυθμιστή, διαιτητή, προγραμματιστή ή ενσαρκωτή του εμφανιζόμενου ως συλλογικού συμφέροντος και του εξ ορισμού “εσωτερικού” και εντασσόμενου στην κοινωνία καταναλωτή, εργοδότη και επιμεριστή συγκεκριμένων πόρων σε συγκεκριμένους ανθρώπους.

Με άλλα λόγια, το καπιταλιστικό Κράτος, ενώ από τη μια μεριά εγγυάται, ρυθμίζει και προγραμματίζει την καθολική αναπαραγωγή των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων και των κυρίαρχων μορφών απόσπασης και διανομής του πλεονάσματος που υλοποιούνται στη σφαίρα της αγοράς, από την άλλη μεριά, και ακριβώς στο πλαίσιο αυτής του της λειτουργίας, αποσπά και επιμερίζει ευθέως και ιδίω ονόματι ένα μέρος από το πλεόνασμα αυτό, απονέμοντας το σε συγκεκριμένους κοινωνικούς φορείς που λειτουργούν άμεσα ή έμμεσα υπό την αιγίδα του ή υπό την προστασία του (Τσουκαλάς, 1983).

Η αντίφαση ανάμεσα στους δύο ρόλους του Κράτους υπήρξε ιδιαίτερα ευκρινής στις χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας από ότι στις αναπτυγμένες χώρες της Δυτικής

Ευρώπης με προχωρημένο καπιταλισμό. Στις αναπτυγμένες χώρες η αυτόνομη ανάπτυξη των παραγωγικών σχέσεων σε συνδυασμό με την ορθολογιστική λειτουργία των κρατικών μηχανισμών, καθιστούσε δυνατή την επιβίωση μίας πλασματικής θεώρησης της κοινωνίας και του κράτους ως δύο (Τσουκαλάς, 1983).

Το Ελληνικό Κράτος χαρακτηρίζεται από μια πρώιμη και ευρεία “υπερτροφία” με εξαιρετικά σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις. Μια από τις σημαντικότερες ιδιοτυπίες του ελληνικού Κράτους στο 19^ο αιώνα, που το διαφοροποιεί από τα περισσότερα άλλα κράτη, συνίσταται στο σημαντικό οικονομικό του ρόλο. Για πολλές δεκαετίες, το κρατικό σύστημα ήταν ο σημαντικότερος πάγιος κοινωνικός μηχανισμός άντλησης του οικονομικού πλεονάσματος. Αυτό το έθετε συνεπώς, ο κυριότερος μηχανισμός που έλεγχε την ανακατανομή του. Στην Ελλάδα, σε διάκριση με τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες, το κράτος αρχίζει να εκπληρώνει οικονομικές λειτουργίες, κυρίως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οπότε και διαμορφώνεται τελικά το κρατικομονοπωλιακό σύστημα και στον κρίκο αυτό του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, με κάποιες ιδιαιτερότητες. Στην Ελλάδα το πέραςμα του καπιταλισμού στο μονοπωλιακό του στάδιο συντελείται πιο αργά, όταν στη Δύση έχει ωριμάσει, και ο μετασχηματισμός του σε κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό πραγματοποιείται σε μια περίοδο που στη Δύση έχει πλέον λήξει.

Η γενικότερη επέκταση της εργοδοτικής σημασίας του Κράτους και των οργανισμών, που ελέγχονται απ’ αυτό, είναι κοινά αποδεκτό. Ανεξάρτητα από αίτια, είναι γεγονός ότι στην Ελλάδα γενικότερα, αλλά και στην περιοχή της πρωτεύουσας ειδικότερα, η δημόσια απασχόληση είναι θεμελιακής κοινωνικής σημασίας. Το μέγεθος της δημοσιούπαλληλίας σημειώνει συνεχή αύξηση, η οποία προσλαμβάνει ραγδαίους ρυθμούς κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Έτσι ενώ ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων ανερχόταν το 1940 στο ύψος των 54.909, 12 μόλις χρόνια αργότερα το 1952 είχε σημειώσει μέση ετήσια αύξηση 4,7% και ανερχόταν στο ύψος των 72.671 υπαλλήλων. Την περίοδο που ακολούθησε 1956-61 η αύξηση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων ανήλθε σε ποσοστό 13,6% (μέση ετήσια αύξηση 2,72%), και κατά την περίοδο 1961-65 η αύξηση έφθασε στο ύψος του 21% (μέση ετήσια αύξηση 5,25%) (Μακρυδημήτρης, 1994). Οι απασχολούμενοι στις κυβερνητικές και κοινωνικές υπηρεσίες, που είναι 15,4% του ενεργού πληθυσμού το 1951, 14,2% το 1961 και 14,4% το 1971, αυξάνονται αλματωδώς τα τελευταία χρόνια για να φτάσουν το 21,3% το 1983. Αν προσθέσουμε και εκείνους που εξαρτώνται έμμεσα από το δημόσιο, τράπεζες, ενέργεια, επικοινωνίες κλπ, κλάδους που διογκώνονται και αυτοί γοργά, η δημόσια απασχόληση στην πρωτεύουσα ξεπερνάει σήμερα το 30% του ενεργού πληθυσμού (Τσουκαλά, 1986a).

Η σύμβαση εργασίας με το Δημόσιο αντιπαρατίθεται από πολλές απόψεις με την τυπικά ομόνυμη σύμβαση εργασίας, που συνάπτεται στην ιδιωτική καπιταλιστική αγορά εργασίας. Η “κοινή” ιδιωτική σύμβαση εργασίας είναι εξ ορισμού “προσωρινή”. Ούτε ο εργοδότης αλλά ούτε ο εργαζόμενος είναι ποτέ δυνατόν να δεσμευτούν επ’ άπειρον,

αφού αντικείμενο της σύμβασης είναι μια ορισμένη ποσότητα εργασιακής δύναμης που “δεσμεύεται” για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Ο εργοδότης δικαιούται πάντοτε να λύσει τη σύμβαση, δηλαδή να απολύσει τον εργαζόμενο, έστω και έναντι αποζημιώσεως αν συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις. Εάν ο εργαζόμενος είχε τη νομική δυνατότητα να εξακολουθήσει τη μισθωτή εργασία του χωρίς τη θέληση του εργοδότη, θα αποκτούσε ένα είδος ελέγχου στη διαδικασία της δικής του παραγωγικής δραστηριότητας. Υπό το κράτος όμως του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ένας τέτοιος έλεγχος είναι αδύνατος :η οποιαδήποτε προστασία της εργασίας είτε είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη είτε όχι δεν μπορεί παρά να παραμένει αφηρημένη, μετουσιωμένη δηλαδή σε απλό δικαίωμα αποζημίωσης (από τον εργοδότη, από το κράτος) αν ο εργαζόμενος χάσει την απασχόληση του ή δεν μπορεί να βρει άλλη. Το “δικαίωμα” στην εργασία είναι λοιπόν απλό “δικαίωμα” στην αφηρημένη μισθωτή απασχόληση” και ποτέ δικαίωμα στην συγκεκριμένη εργασία. Με την έννοια αυτή μια “κανονική” ρύθμιση καπιταλιστικών εργασιακών σχέσεων δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εξουδετερώσει την ειδοποιό προλεταριακή ανασφάλεια που χαρακτηρίζει τους κοινωνικούς φορείς, οι οποίοι έχουν αποξενωθεί από την ιδιοκτησία των παραγωγικών μέσων. Είτε απασχολείται είτε όχι ο μισθωτός αντιμετωπίζει εξ ορισμού το ενδεχόμενο της απώλειας της μισθωτής του εργασίας και επομένως το ενδεχόμενο της ανεργίας. Αυτό και μόνο εξάλλου καθιστά δυνατή την διαιώνιση της καθαρά οικονομικής βίας, που είναι αναγκαίο δομικό χαρακτηριστικό των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής (Τσουκαλάς, 1983).

Σε πλήρη αντιδιαστολή, η πρόσληψη στο δημόσιο και η σύμβαση εργασίας, που συνεπάγεται στο πλαίσιο της δημόσιας απασχόλησης, έχει εντελώς διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά όσον αφορά στις προεκτάσεις της στον εργαζόμενο (Τσουκαλάς, 1982β). Στην τυπική της μορφή, η δημόσια απασχόληση μολονότι δεν συγκροτεί θεσμοθετημένο δικαίωμα του εργαζομένου σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα, οδηγεί σε δικαίωμα του υπαλλήλου για μόνιμη απασχόληση, σε “πλήρη” δηλαδή και οριστική εργασιακή και βιοτική εξασφάλιση, συνεπώς σε “απελευθέρωση” του από την ανασφάλεια στην οποία υπόκεινται όλοι οι άλλοι μισθωτοί.

Η πρόσληψη στον δημόσιο τομέα ισοδυναμεί ουσιαστικά με “αποπρολεταριοποίηση”, αφού στην τυπική της μορφή η εφάπαξ σύναψη της σύμβασης εργασίας καταλύει οριστικά τους μηχανισμούς οικονομικής βίας και οδηγεί τον υπάλληλο σε οριστική έξοδο από την καπιταλιστική αγορά εργασίας.

Ο μισθωτός δημόσιος υπάλληλος είναι υποχρεωμένος να τηρεί τους κανόνες της δημοσιοϋπαλληλικής συμπεριφοράς, οι οποίοι όμως κατ’ ουσία δεν έχουν καμία σχέση με την παραγωγικότητα του αλλά απλά απαιτούν μια τυπική συμπεριφορά από την πλευρά του υπαλλήλου, αλλά μπορεί να απολαμβάνει εφ’ όρου ζωής μια σειρά από κάποια ειδικά “δημοσιοϋπαλληλικά” πλεονεκτήματα. Η υποχρέωση για πειθαρχία είναι από τις λίγες υποχωρήσεις που είναι υποχρεωμένος να υποστεί, για να μπορεί να

απολαμβάνει εφ' όρου ζωής τα σπάνια δικαιώματα του δημόσιου εργασιακού τομέα. Έτσι όχι μόνο είναι θεσμικά αμετακίνητος, αλλά και δικαιούται μιας προδιαγεγραμμένης μισθολογικής και βαθμολογικής ανέλιξης, δηλαδή μιας σταδιοδρομίας που οδηγεί σε μια εξασφαλισμένη συνταξιοδότηση. Όλες οι νομοθεσίες ρυθμίζουν κατά κάποιο τρόπο εξονυχιστικό τις μορφές της ανέλιξης αυτής, που είναι προσωποπαγής και ουσιαστικά αναφαίρετη. Η οριστική απόλυση, έσχατη ποινή των δημοσιοϋπαλληλικών κωδικών, επιβάλλεται σπανιότατα.

Η επιβίωση του δημοσίου υπαλλήλου ορίζεται εξωαγοραία και δεν προκύπτει από σχέσεις ανταλλαγής ανάμεσα στην “εισροή” της εργασιακής δύναμης και την “εισροή” της αξίας της. Ουσιαστικά είναι ένα προνόμιο που εξασφαλίζει, σε χαμηλά έστω επίπεδα, την επιβίωση των μισθοδοτούμενων υπό τον όρο της τήρησης ορισμένων κανόνων που όσο και αν είναι ενδεχομένως καταπιεστικοί και δεσμευτικοί του χρόνου και της ενέργειας των εργαζομένων, είναι σε τελική ανάλυση τελετουργικοί (Τσουκαλάς, 1986β). Μόνη εργασιακή παροχή του δημόσιου υπαλλήλου είναι η αποδοχή του συστήματος της ιεραρχημένης ένταξης στην υπαλληλική λογική, που, ανεξάρτητα από κάθε τυχόν έργο, συνοψίζεται περίπου στη σωματική και συμβολική του παρουσία.

Κοινός παρονομαστής ανάμεσα στις δύο μορφές εργασίας την δημόσια και την ιδιωτική, δηλαδή όλων των μορφών της εξαρτημένης απασχόλησης, ανεξαρτήτως των κοινωνικών προϋποθέσεων που οριοθετούν τις πραγματικές συνθήκες που διέπουν την εργασιακή σχέση, είναι ο μισθός. Ο μισθός έχει μια σήμερα μια σημειολογική προέκταση την οποία δεν είχε στο παρελθόν. Το σύστημα των κοινωνικών παραστάσεων που συγκροτήθηκαν από την καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας στηρίζεται στην ανάγκη της αναζήτησης της εξαρτημένης εργασίας και συνεπώς της αναζήτησης ενός μισθού, και αποσκοπεί στην καταπολέμηση της ανασφάλειας. Με την λογική της καπιταλιστικής οργάνωσης της αγοράς η αβεβαιότητα για την ανθρώπινη κατάσταση μετατίθεται στην αβεβαιότητα για αγορά εργασίας. Η επιτυχία ενός ενεργού μισθού δεν είναι παρά αναστολή της ανασφάλειας. Οι σχέσεις του ανθρώπου με τον κόσμο σηματοδοτούνται από μια αναγκαία κοινωνική αβεβαιότητα για τη διάρκεια των προϋποθέσεων επιβίωσης. Ο δημόσιος υπάλληλος αποτελεί μια μορφή εργαζομένου ο οποίος εκφράζει μια δομή στατική και καθηλωτική με θεσμοθετημένη διάρκεια μια εξαίρεση από την γενικότερη αβεβαιότητα που επικρατεί στην αγορά εργασίας με τους νόμους και τους κινδύνους της και συνεπώς μια αποδέσμευση από την κοινωνική ανασφάλεια και τις συνέπειες αυτής.

4.3.4 Η οικογένεια

Ως κοινωνικός θεσμός η οικογένεια έχει κοινωνικά σημαντικούς σκοπούς που συνοψίζονται στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας και που αναλύονται στη

μεταβίβαση από τη μια γενιά στην άλλη του πολιτισμού ως τρόπου ζωής και τρόπου ύπαρξης, των υλικών πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων (Μουσούρου, 1989). Η ελληνική οικογένεια διατηρεί συγκριτικά εντονότερους εσωτερικούς δεσμούς που αντιστοιχούν και στη διατήρηση ευρύτερων λειτουργιών στο πλαίσιο της κοινωνικής αναπαραγωγής, πράγμα που χαρακτηρίζει το σύνολο του κοινωνικού φάσματος (Μαλούτας, 1990). Ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για την διατήρηση των έντονων οικογενειακών δεσμών αποδίδεται στην αγροτική καταγωγή των περισσότερων ελληνικών οικογενειών αλλά και στην μορφή της που αποκλίνει από το μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας που επικρατεί στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής.

Στην Ελλάδα, και ιδιαίτερα στην πρωτεύουσα, η οικογενειακή κινητικότητα εμφανίζεται, σε όλες σχεδόν τις κοινωνικές κατηγορίες, ως διαρκές στοιχείο του δυναμικού τους ορίζοντα. Άσχετα από τις αντικειμενικές δομικές τους προδιαγραφές, οι κινητικές βλέψεις εκφράζονται με ένα σύμπλεγμα στάσεων, οραμάτων και προσδοκιών που κρυσταλλώνονται σε μια σειρά τρεχουσών κοινωνικών πρακτικών. Οι πρακτικές αυτές, η ιδιαιτερότητα των οποίων δεν έχει διερευνηθεί ποτέ συστηματικά, συμπυκνώνουν ένα κινητικό δυναμισμό διάχυτο στην ελληνική κοινωνία και υλοποιούνται, ανάμεσα στα άλλα, μέσα από τη συστηματική επενδυτική (με την ευρεία έννοια) διοχέτευση σημαντικού μέρους των συλλογικών οικογενειακών πόρων προς την κατεύθυνση της υλοποίησης ρητών “ανελικτικών” στόχων. Αντίθετα από ότι συμβαίνει στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες, οι ελληνικές οικογένειες δεν “ελπίζουν” απλώς στην κοινωνική άνοδο των παιδιών τους, αλλά, όπως είδαμε, πιστεύουν σ’ αυτή και συνεπώς κάνουν ότι είναι δυνατόν να την προγραμματίσουν. Και σε έναν βαθμό φαίνεται να το επιτυγχάνουν. (Τσουκαλάς, 1986).

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να ερμηνευτούν δυο φαινόμενα που χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία και που την αντιδιαστέλλουν προς όλες τις άλλες χώρες. Από τη μια πλευρά η πρωτοφανής σε διεθνή κλίμακα αποδοχή από την οικογένεια οποιωνδήποτε στερήσεων για τη θεωρούμενη ως αναγκαία διάθεση πόρων για τις σπουδές των παιδιών τους. Με άλλα λόγια η γενικευμένη πρακτική οικογενειακής εκπαιδευτικής επένδυσης, ένα φαινόμενο που επισημαίνεται από όλους τους ερευνητές. Από την άλλη μεριά, η καθυστέρηση ενεργοποίησης των νέων, δείχνει ότι η οικογένεια αναλαμβάνει την διατροφή των νέων ως πολύ αργά (ανάμεσα στα 20 και 24 δεν εμφανίζονται ως ενεργοί, και πολύ περισσότερο από τους μισούς δεν ανήκουν στην ομάδα φοιτητών ή σπουδαστών). Η γενικευμένη συναίνεση της οικογένειας στην καθυστέρηση της εργασιακής ενσωμάτωσης πρέπει να συνδέεται με την οικογενειακά προγραμματιζόμενη προσδοκία εξεύρεσης “καλύτερης” και οπωσδήποτε μη χειρωνακτικής εργασίας, διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας η αποδοχή μιας οποιασδήποτε “κατώτερης” προσωρινής δουλειάς μπορεί να θεωρείται ως δύναμη καθηλωτική ή και συμβολικά επιζήμια: η δεδηλωμένη αεργία φαίνεται πολύ πιο αποδεκτή από την υποτιμητική εργασία.

Η τάση στην Ελλάδα για απόκτηση ιδιωτικής οικογενειακής στέγης είναι ιδιαίτερα έντονη. Η εξασφάλιση ιδιωτικής στέγης και γενικότερα η επένδυση σε ακίνητα, αποτελεί γενικό μέλημα όλων των κοινωνικών κατηγοριών. Η βαθμιαία υποχώρηση του ποσοστού ιδιοκατοικήσεων στην πρωτεύουσα είναι βέβαια γεγονός που συνδέεται τόσο με τη γενική προώθηση της συγκέντρωσης κεφαλαίου όσο και την ειδικότερη άνθηση των οικοδομικών επιχειρήσεων με το θεσμό της αντιπαροχής. Σημαντικό είναι όμως να τονιστεί ότι η εσωτερική μετανάστευση προς την Αθήνα των κατώτερων κυρίως οικονομικών κοινωνικών κατηγοριών συνοδεύτηκε από μια γενικευμένη στρατηγική απόκτησης ιδιωτικής στέγης. Η οικοδόμηση των αυθαιρέτων όπου υπολογίστηκε ότι στεγάστηκαν ανάμεσα στα 1945 και στα 1972 πάνω από 550.000 πρόσωπα, που αντιστοιχούν στο 40% της αύξησης του πληθυσμού, στις περιοχές μάλιστα όπου και το ποσοστό ενοικιαζόμενων κατοικιών είναι και το ελάχιστο, γίνεται μετά από κανονική αγορά των οικοπέδων (Τσουκαλάς, 1986α). Σημαντική διαφοροποίηση των ελληνικών συνθηκών στην απόκτηση της κατοικίας σε σχέση με εκείνες της Δυτικής Ευρώπης αφορούν τόσο στην προσφορά όσο και στη ζήτηση της κατοικίας της οποίας η απόκτηση πολύ λίγο έχει να κάνει με τα επίπεδα του μισθού (Μαλούτας, 1990). Η αυτοστέγαση αποτέλεσε στα ελληνικά δεδομένα ένα τρόπο απόκτησης κατοικίας για τα περισσότερα κοινωνικά στρώματα με έντονο το στοιχείο της προσωπικής εργασίας, κατά τη διαδικασία της κατασκευής, από τα μεσαία και χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Σημαντικό ρόλο για την εκτεταμένη ιδιοκατοίκηση στον ελλαδικό χώρο αποτέλεσε το κύκλωμα καταπάτησης, κατάτμησης και πώλησης αγροτεμαχίων που οικοδομήθηκαν και στην συνέχεια μετατράπηκαν σε αστικά οικόπεδα με τη νομιμοποίηση των κτισμάτων και την ενσωμάτωση των σχετικών περιοχών στο σχέδιο πόλης (Μαλούτας, 1990). Η προίκα και οι οικογενειακές μεταβιβάσεις αποτελούν μια ακόμα εκτεταμένη μορφή εξασφάλισης της κατοικίας για τις επόμενες, νεότερες γενιές αρκετά διαδεδομένη και ενδεικτική της ελληνικής οικογενειακής πρακτικής, που συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην διασφάλιση της κοινωνικής ενσωμάτωσης και αναπαραγωγής. Οι μορφές ανάπτυξης της ιδιοκατοίκησης, μεταξύ των λαϊκών στρωμάτων κυρίως επέτρεψαν σε ένα σημαντικό τμήμα των λαϊκών και μεσαίων στρωμάτων να ελέγξουν σε μεγάλο βαθμό τον οικοδομήσιμο χώρο και να αναπτυχθούν οικογενειακά δίκτυα και δίκτυα με βάση τον κοινό τόπο καταγωγής (Leontidou, 1990).

Οι μηχανισμοί αυτοί προσφέρουν σε ένα μεγάλο ποσοστό οικογενειών δυνατότητες προώθησης και υλοποίησης ενός διάχυτου αυτασφαλιστικού μελήματος που δεν υποκαθιστά μόνο τις ελλείψεις και καθυστερήσεις του νεοελληνικού κοινωνικού κράτους αλλά επιπλέον πιθανότατα λειτουργεί προς την κατεύθυνση της υπόσκαψης των σαθρών θεμελίων του μέσα από την κυριαρχία των ατομοκεντρικών προσδοκιών και μεθοδεύσεων. (Τσουκαλάς, 1986).

Είναι σύνηθες να αντιμετωπίζουμε το θέμα της απασχόλησης σε ατομικό και όχι συλλογικό πλαίσιο αναφοράς. Δεν πρέπει όμως να υποβαθμίζεται ο ρόλος της

οικογένειας που αποτελεί τον κύριο προσδιοριστικό παράγοντα συγκρότησης των όρων κοινωνικής δράσης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η οικογένεια είναι ο βασικός πυρήνας, στους κόλπους του οποίου πραγματοποιείται η κατανάλωση και διατίθεται το διαθέσιμο (συλλογικό) οικογενειακό εισόδημα. (Τσουκαλάς, 1986γ). Η οικογένεια είναι επίσης ο πυρήνας όπου θα οργανώνεται και η μεγιστοποίηση της απόδοσης των διαθέσιμων οικογενειακών πόρων, που προέρχεται είτε από περιουσία είτε από την εργασιακή δυνατότητα των μελών της.

Υπό το κράτος του σημερινού παρεμβατικού συστήματος, η επίσημη, διακανονιζόμενη και εποπτευόμενη αγορά καλύπτει μόνο μέρος των εισοδηματοφόρων πρακτικών. Έτσι, από τη μια μεριά εκκολάπτεται, κάτω από τη σκιά της επίσημης αγοράς, μια άλλη κρυφή, πραγματικά «ελεύθερη» αγορά όπου ο κοινός παρονομαστής των οικονομικών συμπεριφορών είναι ακριβώς η αποφυγή του κρατικού ελέγχου και που όμως αρθρώνεται στενότερα με την επίσημη αγορά. Η περίφημη παραοικονομία προϋποθέτει τόσο το κράτος όσο και την επίσημη οικονομία και την ελεγχόμενη αγορά, όπως αντίθετα η κρατικά οριοθετούμενη και αυστηρά ρυθμιζόμενη επίσημη οικονομία είναι ακριβώς εκείνη που γεννά την παραοικονομία. Υπάρχει μια σειρά από ενδείξεις ότι η κοινωνική δυναμική στην Ελλάδα, και ειδικότερα στην πρωτεύουσα, κατατείνει προς τον πολλαπλασιασμό των οικογενειακών μονάδων για τις οποίες τα εισοδήματα από την επίσημη εργασία του αρχηγού της οικογένειας συνιστούν ποσοστό του οικογενειακού εισοδήματος που θα τείνει να μικραίνει (Τσουκαλάς, 1986γ).

Εντελώς ενδεικτικά θα μπορούσε κανείς να διακρίνει ανάμεσα :

Α) Σε πολλαπλότητα δραστηριοτήτων του ίδιου τύπου, όπως π.χ. περισσότερες από μια απασχολήσεις με παρόμοιο ή περίπου παρόμοιο ή περίπου παρόμοιο περιεχόμενο αλλά με διαφορετικούς εργοδότες ή «πελάτες».

Β) Σε πολλαπλότητα σε σχέση με το κριτήριο της θέσης στο επάγγελμα. Ο μισθωτός γιατρός που δέχεται και ιδιωτική πελατεία (νόμιμα ή παράνομα), ο εκπαιδευτικός που παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα, ο συνταξιούχος δικηγόρος που δίνει νομικές συμβουλές, ο φοροτεχνικός υπάλληλος που συντάσσει φορολογικές δηλώσεις, ο υπάλληλος της ΔΕΗ ή του ΟΤΕ που αναλαμβάνει ως αυτόνομος τεχνίτης επισκευαστικές ή και κατασκευαστικές εργασίες αποτελούν παραδείγματα καθημερινών πρακτικών εξαιρετικά δύσκολα στο α εντοπιστούν.

Γ) Σε πολλαπλότητα σε σχέση με το κριτήριο των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Τυπικό παράδειγμα αποτελούν οι δευτερεύουσες ευκαιριακές ή εποχικές δραστηριότητες στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Άτομα που απασχολούνται σε αγροτικές ασχολίες χωρίς να δηλώνουν αγρότες και αγρότες που δραστηριοποιούνται σε μεταποιητικές εργασίες ή υπηρεσίες άλλου είδους π.χ με τον τουρισμό.

Δ) Τέλος και ίσως σημαντικότερο από τα παραπάνω αποτελεί ο συνδυασμός τους .

Η δομή της οικογένειας έχει καταφέρει να αντισταθεί σε πολλές κοινωνικές προβληματικές καταστάσεις. Λειτουργεί ανασταλτικά ως προς την ανάπτυξη του

κοινωνικού διαχωρισμού, συντηρεί τα νέα μέλη της και τα υποστηρίζει οικονομικά για εκπαιδευτικούς σκοπούς, καταφέρνει να καλύπτει τα κενά που παρουσιάζονται από το «ανύπαρκτο» κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα και γενικά μπορούμε να πούμε πως είναι για την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική ενσωμάτωση ότι και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις για την οικονομική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στα ελληνικά δεδομένα. Με λίγα λόγια όπως οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις χαρακτηρίστηκαν ως ραχοκοκαλιά της ελληνικής οικονομίας μπορεί να χαρακτηριστεί και η οικογένεια ως η ραχοκοκαλιά της κοινωνικής συνοχής και σταθερότητας.

Πολλοί όμως είναι αυτοί που υποστηρίζουν πως αυτή η ελληνική οικογενειακή δομή αρχίζει να κλονίζεται. Η άποψη τους δεν στηρίζεται σε συγκεκριμένα επιχειρήματα αλλά δεδομένου ότι η ελληνική κοινωνία αρχίζει να ακολουθεί τα διεθνή πρότυπα, δεδομένου ότι οι νέες γενιές έχουν μια τάση να παρακολουθούν και να υιοθετούν συνήθειες δυτικοευρωπαϊκές θεωρείται ότι είναι σχεδόν αδύνατο να μην επηρεαστεί και η δομή και η συνοχή της ελληνικής οικογένειας.

Οι δημογραφικές τάσεις για αύξηση οικογενειών πυρηνικού τύπου, μπορεί φαινομενικά να αποτελεί ένα στοιχείο που να υποστηρίζει το παραπάνω επιχείρημα. Αυτό όμως που ενδιαφέρει είναι το κατά πόσο αλλάζει η συνοχή της οικογένειας τόσο στο εσωτερικό της αλλά και στην σχέση της με τις άλλες οικογένειες, κατά πόσο δηλαδή επηρεάζεται η κοινωνική συνοχή που υποστηρίζεται από την οικογένεια. Ο λόγος της στροφής προς λιγότερα παιδιά δεν είναι μια τάση που ακολουθήθηκε για να συμβαδίσει η ελληνική οικογένεια με τους δημογραφικούς δείκτες των ξένων χωρών. Δεδομένων των οικονομικών προβλημάτων έγινε μια προσπάθεια για να μπορέσει η οικογένεια να δώσει ότι καλύτερο και να βοηθήσει περισσότερο τα μέλη της. Η συνοχή και η υποστήριξη προς τα μέλη της θεωρείται πρωταρχικός στόχος και η συνοχή της είναι το ίδιο ισχυρή με πριν. Αυτό που αλλάζει είναι ο αριθμός των μελών, που φθίνει. Όσον αφορά στη συνοχή μεταξύ των οικογενειών, αυτό είναι κάτι που στην Ελλάδα δεν έχει χαλαρώσει σε τέτοιο βαθμό που να αποτελεί ανησυχητικό παράγοντα. Δεν θα υποστηρίξουμε πως η συνδυαστική κρίση της κάθε οικογένειας με όλες τις άλλες είναι η ίδια που ίσχυε πριν από δεκαετίες. Αλλά κανείς δεν μπορεί να πείσει ότι έχει χαλαρώσει σε τέτοιο σημείο που να μοιάζει η δομή της ελληνικής οικογένειας με την αντίστοιχη των Ευρωπαϊκών χωρών. Η πιθανότητα να συμβεί κάτι ανάλογο δεν είναι άμεση στο μακρύ μέλλον.

4.3.5 Η αστική ανάπτυξη και το καθεστώς γαιοκτησίας

Το ελληνικό καθεστώς γαιοκτησίας, διαφέρει σημαντικά από τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες. Αναπτύχθηκε στη βάση ενός «κοινωνικού» χαρακτήρα, με την έννοια ότι η ιδιοκτησία της γης κατανέμεται σε όλα και κυρίως τα χαμηλότερα στρώματα του πληθυσμού: - αγρότες, μικροαστούς και μεσαία στρώματα. Ο «κοινωνικός» του χαρακτήρας δεν αναφέρεται μονάχα στη αυτοστέγαση των χαμηλά εισοδηματικών

στρωμάτων αλλά επεκτείνεται δίνοντας τη δυνατότητα ο μικροϊδιοκτήτης να εκμεταλλευτεί τη γη και από μικροϊδιοκτήτης να γίνει μικροεισοδηματίας. Η στέγαση των χαμηλών εισοδηματικά στρωμάτων σε πολύ μεγάλο ποσοστό, όπως έχει ήδη αναφερθεί και στην παράγραφο 4.2, αποτελεί ένα ισχυρό ανασταλτικό παράγοντα στη δημιουργία των αποστερημένων αστικών περιοχών. Αξίζει να δούμε πως αναπτύχθηκε αυτό το καθεστώς και ποιες δυνατότητες έδωσε στους κατοίκους, πέραν αυτής της κατοικίας.

Την οικοδομή στην Ελλάδα τη χαρακτηρίζει όντως ένα εξαιρετικά ιδιόμορφο σύστημα παραγωγής. Τα χαρακτηριστικά αυτού του συστήματος είναι η ιδιόμορφη σύμπραξη της γης μέσω της αντιπαροχής, ο χαμηλός βαθμός μηχανοποίησης και η εκτεταμένη εφαρμογή τεχνικών έντασης εργασίας, ο συνακόλουθος βιοτεχνικός χαρακτήρας και η μικρή μονάδα παραγωγής (Γετίμης, 1989). Το σύστημα χαρακτηρίζεται παράλληλα από την πλήρη απουσία μεγάλων εταιριών και συγκέντρωσης κεφαλαίου. Το κεφάλαιο που εμπλέκεται στην παραγωγή της κατοικίας και γενικότερα στον οικοδομικό τομέα στην Ελλάδα, είναι τόσο μικρό που δύσκολα μπορεί να χαρακτηριστεί κεφάλαιο με την ακριβή έννοια του όρου. Τα χαρακτηριστικά αυτά προσδιορίζουν ένα σύστημα που προσομοιάζει στη μικρή εμπορευματική παραγωγή μάλλον, παρά την καπιταλιστική παραγωγή κάθε εαυτή. Έχουμε να κάνουμε με ένα σύστημα παραγωγής που αναπτύχθηκε τη μεταπολεμική περίοδο, για την ακρίβεια διευρύνθηκε, χωρίς αυτή η διεύρυνση να οδηγεί σε συσσώρευση και συγκέντρωση κεφαλαίου. Αν και η διευρυμένη αναπαραγωγή του καπιταλισμού είναι πάντοτε σύμφυτη με τη συσσώρευση και τη συγκέντρωση κεφαλαίου, το συγκεκριμένο σύστημα παραγωγής δεν υπακούει στους νόμους της καπιταλιστικής οργάνωσης.

Στην Ελλάδα ο αγροτικός τομέας υποχώρησε σε σημασία χωρίς να υποστεί κανένα σημαντικό εσωτερικό μετασχηματισμό, τουλάχιστον όσον αφορά τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής. Ο τρόπος παραγωγής διατήρησε τον παραδοσιακό του χαρακτήρα της μικρής εμπορευματικής παραγωγής, βασισμένης στην οικογενειακή αγροτική καλλιέργεια. Σύμφυτο με τη μικρή εμπορευματική παραγωγή είναι το καθεστώς γαιοκτησίας στην Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται από τον κατακερματισμό της γης και την μικρή ατομική ιδιοκτησία.

Ο αμιγής χαρακτήρας της μικρής εμπορευματικής παραγωγής στον αγροτικό τομέα και το καθεστώς γαιοκτησίας μπορεί κανείς να πει ότι αποτελεί ελληνική ιστορική ιδιομορφία, τόσο σε σύγκριση με τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, όπου ιστορικά κυριάρχησε ο φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής και η μεγάλη συγκέντρωση της γης, όσο και με τις χώρες της περιφέρειας, όπου η μεγάλη συγκέντρωση της γης και το «φέουδο» συνυπήρχαν δίπλα στη μικρή εμπορευματική παραγωγή (Μιχαήλ, 1995).

Η μικρή ιδιοκτησία της γης επικράτησε στην Αθήνα και τα άλλα αστικά κέντρα. Τη μεταπολεμική περίοδο ειδικότερα, τα αστικά κέντρα γνώρισαν μια άνευ προηγουμένου επέκταση, ως συνέπεια της αγροτικής εξόδου. Καθώς τα αστικά κέντρα επεκτείνονται ενσωματώνοντας την αγροτική γη, οι συνθήκες γαιοκτησίας που επικράτησαν ιστορικά

στη γεωργία, μεταδόθηκαν με τον ένα ή άλλο τρόπο σ' αυτά. Με τον τρόπο αυτό, μεγάλες εκτάσεις αγροτικής γης μετασχηματίστηκαν ταχύτατα σε αστική γη που για να ικανοποιήσει τις ανάγκες της αστικής πληθυσμιακής συσσώρευσης κατακερματίστηκε. Έτσι τα αστικά οικόπεδα στην Ελλάδα έχουν στην κυριολεξία «νανώδες» μέγεθος.

Στατιστική ανάλυση του μεγέθους των οικοπέδων στην Αθήνα δίνει τα παρακάτω αποτελέσματα : το μέσο μέγεθος των οικοπέδων είναι 180 τ.μ., ενώ το συχνότερο μέγεθος οικοπέδου είναι μεταξύ 50 και 150 τ.μ.. Τα οικόπεδα αυτού του μεγέθους αποτελούν το 62% του συνολικού αριθμού των οικοπέδων, ενώ το 89% των οικοπέδων έχουν έκταση μικρότερη από 300 τ.μ. (Οικονόμου, 1994).

Οι συνθήκες γαιοκτησίας στην Ελλάδα λειτούργησαν ως ένα «ιστορικό» εμπόδιο για τη διείσδυση μεγάλων ή έστω κάποιων διαστάσεων κεφαλαίου στον οικοδομικό τομέα, συντηρώντας ταυτόχρονα το βιοτεχνικό χαρακτήρα της παραγωγής. Ο βιοτεχνικός χαρακτήρας της οικοδομικής παραγωγής μεταδόθηκε τουλάχιστον εν μέρει, και στο ευρύτερο κύκλωμα παραγωγής οικοδομικών υλικών και στοιχείων. Το ότι η οικοδομική παραγωγή στην Ελλάδα διέφυγε την καπιταλιστική διείσδυση φαίνεται και από το γεγονός ότι παρέκαμψε σε σημαντικό βαθμό το τραπεζικό σύστημα, αναπτύσσοντας ένα ιδιόμορφο σύστημα «αυτοχρηματοδότησης» που συνεπαγόταν την απευθείας διοχέτευση αποταμιεύσεων των χαμηλότερων και μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού στον οικισμό. Από την πλευρά του κεφαλαίου, τα στοιχεία που οδήγησαν σε αποδοχή της διαμορφωμένης κατάστασης στο ζήτημα της κατοικίας, χωρίς προσπάθεια άμεσης παρέμβασης ή ανάπτυξης της κρατικής παρέμβασης μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω:

- 1) η σχετικά περιορισμένη ανάπτυξη του επιπέδου της παραγωγικής διαδικασίας δεν δημιούργησε για το κεφάλαιο ιδιαίτερες απαιτήσεις ως προς την ποιότητα και την ποσότητα της εργατικής δύναμης που χρησιμοποιεί και συνεπώς και ως προς την αναπαραγωγή της. Από την πλευρά του κεφαλαίου δεν υπήρξαν οι συνθήκες που θα δημιουργούσαν απαίτηση μαζικού εκσυγχρονισμού των συνθηκών κατοικίας της εργατικής δύναμης και οργάνωσης χωροθέτησης της (Κοτζαμάνης, Μαλούτας, 1985).
- 2) Οι περιπτώσεις όπου το κεφάλαιο χρειάστηκε να στεγάσει την εργατική του δύναμη δεν ήταν πολυάριθμες και αφορούσαν αποκλειστικά σε βιομηχανίες που τοποθετήθηκαν αναγκαστικά μακριά από συγκεντρωμένη εργατική δύναμη (π.χ. Pechiney, Λάρκο). Στο σύνολο των περιπτώσεων αυτών πρόκειται για μεγάλες επιχειρήσεις, που είχαν τη δυνατότητα να πιέζουν για τη δημιουργία, μέσω κρατική παρέμβασης / χρηματοδότησης, υποδομής που να τις εξυπηρετεί αποκλειστικά, υποστηρίζοντας παράλληλα την εξοικονόμηση των πόρων που αναλώνονται για υποδομή απευθυνόμενη στο σύνολο του κεφαλαίου με στόχο τη διεύρυνση των περιθωρίων εξυπηρέτησης της δικής τους μονοπωλιακής συσσώρευσης (Κοτζαμάνης, Μαλούτας, 1985).

Η μεγάλη όμως μάζα των ελλήνων εργοδοτών συγκαταλέγεται στην κατηγορία των μικρομεσαίων και δεν διανοείται την απαίτηση αποκλειστικών μέσων κατανάλωσης για τη δική της εργατική δύναμη.

Η ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα έλαβε χώρα στο πλαίσιο του παραπάνω παραγωγικού κύκλωματος. Η όλη διαδικασία λειτούργησε ως ένας μηχανισμός κατανομής εισοδημάτων προς όφελος των χαμηλότερων και μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού. Ο παραγόμενος πλούτος της οικοδομικής δραστηριότητας δεν συγκεντρωνόταν στα χέρια των λίγων μεγάλων εταιριών αλλά διανεμόταν σε πλήθος ατόμων που εμπλέκονται στο αντίστοιχο κύκλωμα παραγωγής (Αντωνοπούλου, 1994).

Ειδικότερα σε ότι αφορά στο μικροϊδιοκτήτη γης με το σύστημα της αντιπαροχής αποκτάει την οικογενειακή του στέγη και επιπλέον ένα ή δυο διαμερίσματα τα οποία στη συνέχεια διαθέτει για ενοικίαση. Ο τρόπος αυτός τον μετασχηματίζει από απλό μικροϊδιοκτήτη σε μικρό εισοδηματία. Τη μεταπολεμική περίοδο μέσω ακριβώς αυτής της οικονομικής διαδικασίας αναπτύχθηκε μια πολυάριθμη τάξη μικροεισοδηματιών στα αστικά κέντρα.

Κοινωνικο-οικονομικές συνέπειες του καθεστώτος γαιοκτησίας

Το καθεστώς γαιοκτησίας είναι καθοριστικής σημασίας για την κοινωνικο-οικονομική συγκρότηση της κάθε χώρας. Μια από τις κεφαλαιώδεις διεργασίες που συντελεί ο καπιταλισμός στους κοινωνικούς σχηματισμούς όπου διεισδύει είναι και η συγκέντρωση και υπαγωγή της γης υπό τον έλεγχο του κεφαλαίου, ο μετασχηματισμός της γης από θεμελιώδες φυσικό μέσο παραγωγής σε κεφάλαιο.

Η αγροτική οικογένεια απέκτησε σταδιακά περισσότερες από μια πηγές εισοδήματος: καλλιέργεια της γης, τουρισμός, εισόδημα των μελών που μετανάστευσαν στην πόλη ή το εξωτερικό, διαθέτοντας παράλληλα μια αυξανόμενης αξίας ακίνητη περιουσία, στο βαθμό που δεν είχε πουλήσει τη γη που της ανήκε. Αντίστοιχο φαινόμενο περισσότερης της μιας πηγής εισοδήματος παρατηρείται την υπό εξέταση περίοδο για τα χαμηλότερα και μεσαία στρώματα του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, καθώς στην πλειονότητα τους είναι μικροϊδιοκτήτες γης αφενός και αφετέρου διατηρούν πολυποίκιλους δεσμούς με την ύπαιθρο χώρα.

Έχουμε να κάνουμε κατά συνέπεια με περισσότερους του ενός οικονομικούς μηχανισμούς κατανομής εισοδημάτων προς όφελος των χαμηλότερων και μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού, μηχανισμούς που σε τελευταία ανάλυση θεμελιώνονται στο καθεστώς γαιοκτησίας της χώρας μας. Οι μηχανισμοί αυτοί συνοπτικά είναι: 1) μικρή εμπορευματική παραγωγή στη γεωργία, 2) σύστημα που προσομοιάζει στη μικρή εμπορευματική παραγωγή στον οικοδομικό τομέα, ο οποίος αναδείχθηκε σε έναν από τους κύριους τομείς της οικονομίας κατά την μεταπολεμική περίοδο και το ευρύτερο κύκλωμα του οποίου λειτούργησε ως ένας μηχανισμός των εισοδημάτων προς όφελος

των χαμηλότερων και μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού, 3) τουρισμός, 4) θεαματική αύξηση της αξίας της αστικής, περιαστικής και αγροτικής γης.

Παρά την αγροτική έξοδο και τη μαζική φτώχεια που βίωσε η χώρα τη δεκαετία του 50 και του 60, μια αξιόλογη άνοδος του βιοτικού επιπέδου του ελληνικού λαού παρατηρήθηκε τα μετέπειτα χρόνια. Στην Ελλάδα δεν συναντάει κανείς κραυγαλέες κοινωνικές ανισότητες, ούτε την αθλιότητα που χαρακτηρίζει άλλες περιφερειακές χώρες, ή ακόμα τα εξαθλιωμένα αστικά γκέτο πολλών αναπτυγμένων χωρών.

Αυτό που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία είναι το γεγονός ότι τα ταξικά όρια μεταξύ αγροτών, εργατών και μικροαστών δεν είναι σαφώς διαγραμμαμένα. Υπάρχει μεγάλη ταξική κινητικότητα και η άνοδος από μια ταξική κατηγορία σε μια ανώτερη είναι σχετικά εύκολη. Ο χτεσινός αγρότης είναι σημερινός εργάτης στα αστικά κέντρα ή στο εξωτερικό, αλλά εξακολουθεί να είναι μικροϊδιοκτήτης γης ή άλλης μορφής ακινήτου. Ο χτεσινός εργάτης μπορεί να είναι σήμερα αυτοαπασχολούμενος με διάφορους τρόπους. Έτσι το ίδιο άτομο συχνά συνδυάζει περισσότερα από ένα ταξικά χαρακτηριστικά, όπως μικροϊδιοκτήτης γης ή γενικότερα ακινήτου, μικροεισοδηματίας, ημερομίσθιος εργάτης, ή υπάλληλος του δημοσίου τομέα. Το γεγονός ότι οι εργάτες είναι σχεδόν κατά κανόνα πρώτης ή δεύτερης γενιάς πρώην αγρότες και άρα μικροϊδιοκτήτες, σημαίνει ότι στην Ελλάδα προλετάριοι με την ακριβή έννοια του όρου δεν υπάρχουν παρά μόνο σχεδόν κατ' εξαίρεση (Αντωνοπούλου, 1994). Αυτή η διαπίστωση, που όπως είδαμε οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στο "ιδιαίτερο" καθεστώς γαιοκτησίας δείχνει πως τα χαμηλά στρώματα, που κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν στη θέση του πληθυσμού των αποστερημένων περιοχών, μπορούν να αντισταθούν γιατί καταφέρνουν να πληρούν δυο προϋποθέσεις: την ύπαρξη δεσμών με την περιοχή προέλευσης και επιρροών από την επικρατούσα οικονομική οργάνωση.

Αυτό το ταξικό χαρακτηριστικό αποτελεί σαφώς ελληνική κοινωνική ιδιομορφία που, όπως είδαμε, ερμηνεύεται από τον «κοινωνικό» χαρακτήρα του καθεστώτος γαιοκτησίας στη χώρα μας. Στην Ελλάδα ένας από τους θεμελιώδεις συντελεστές της παραγωγής, η γη, είναι στην ουσία «κοινωνικοποιημένος». Χαρακτηριστικό αυτής της ταξικής δομής είναι το γεγονός ότι τα παιδιά τόσο του αγρότη κυρίως αλλά και του εργάτη μπορεί να είναι μηχανικοί, γιατροί, δικηγόροι. Στην Ελλάδα η ταξική κινητικότητα, η άνοδος από μια ταξική κατηγορία στην ανώτερη είναι μονιμότερο χαρακτηριστικό της ταξικής δομής της χώρας και η ασάφεια των ταξικών ορίων μεταξύ των χαμηλότερων και μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού, χαρακτηριστικό της ταξικής διαστρωμάτωσης (Αντωνοπούλου, 1995).

4.3.6 Οι μετανάστες

Η χώρα μας, που μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 υπήρξε από τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου αποστολής μεταναστών προς την αναπτυσσόμενη βιομηχανική Ευρώπη και τις υπεραντλαντικές χώρες (Αυστραλία, Καναδάς, ΗΠΑ) μετεξελίσσεται προοδευτικά σε χώρα υποδοχής, με άμεσο αποτέλεσμα το μεταναστευτικό ισοζύγιο μετά το 1975 να παραμένει θετικό. Σε αυτό συνετέλεσε και η προοδευτική επιστροφή ("παλιννόστηση") των μεταναστών της προηγούμενης περιόδου, καθώς και η επανεγκατάσταση, προσωρινή ή οριστική, ομογενών από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και από τη γειτονική Αλβανία, οι οποίοι προσετέθησαν στους ήδη εγκατεστηθέντες ομογενείς στη διάρκεια των τριών πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, προερχόμενων από τις ελληνικές κοινότητες της Τουρκίας, της Αιγύπτου, της Κύπρου, της Μέσης Ανατολής και της Σοβιετικής Ένωσης (Κοτζαμάνης Β, Πετρονώτη Μ., Τζωρτζοπούλου Μ., 1996).

Τόσο η μετανάστευση των Ελλήνων σε χώρες του εξωτερικού, όσο και η μετανάστευση και η μετανάστευση και εγκατάσταση αλλοδαπών στην Ελλάδα αποτελούν συνέπεια των διαδικασιών ανάπτυξης και υπανάπτυξης της χώρας μας. Από τη μια μεριά ως υπανάπτυκτη, περιφερειακή χώρα τροφοδότησε αρχικά με εργατικό δυναμικό τις κεντρικές αναπτυσσόμενες δυτικές χώρες, ενώ με τη συνεχή οικονομική ανάπτυξη, και προκειμένου να καλύψει τα κενά και τις δυσλειτουργίες της αγοράς εργασίας, μεταβάλλεται σταδιακά σε χώρα υποδοχής μεταναστών (Σούλης, 1985).

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80 ο αριθμός του ξένου εργατικού δυναμικού στην χώρα μας κυμαινόταν στα 30.000 άτομα, εκ των οποίων οι περισσότεροι είναι νόμιμοι (κατέχουν άδεια εργασίας), αλλά από το 1980 και έπειτα παρατηρείται ένα έντονο μεταναστευτικό ρεύμα που αποτελείται κυρίως από παράνομους μετανάστες. Σύμφωνα με εκτιμήσεις στην Ελλάδα ζουν σήμερα 400.000 - 500.000 αλλοδαποί, στη συντριπτική πλειονότητα παράνομοι «οικονομικοί μετανάστες» εκ των οποίων οι μισοί περίπου προέρχονται από την Αλβανία συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που ανήκουν στην ελληνορθόδοξη μειονότητα της Β. Ηπείρου (Μαράτου-Αλιπραντή, 1996).

Τα στοιχεία για τον ακριβή αριθμό των μεταναστών στην Ελλάδα δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια επειδή στην πλειοψηφία τους είναι παράνομοι. Ένα από τα χαρακτηριστικά των μεταναστών που ζουν στη χώρα παράνομα και που η εργασία τους είναι εξίσου παράνομη, είναι η έντονη κινητικότητα τους. Στην Ελλάδα παραμένουν για κάποιο χρονικό διάστημα και στη συνέχεια επιστρέφουν στη χώρα τους. Το χαρακτηριστικό αυτό μας οδηγεί σε ανάλογα συμπεράσματα με αυτά που ισχύουν και για τους Έλληνες αγρότες. Η σχέση τους με την χώρα μας στηρίζεται σε οικονομικά κυρίως κίνητρα. Διατηρούν την σχέση με τη χώρα της καταγωγής τους, πολλές φορές εκεί βρίσκονται και οι οικογένειες τους τις οποίες επισκέπτονται και χρηματοδοτούν, και επιστρέφουν στην Ελλάδα για να εξοικονομήσουν τους πόρους που θα επιτρέψουν τόσο στους ίδιους να επιβιώσουν αλλά και στις οικογένειες τους. Ακόμα

και όταν η μετανάστευση έχει «οικογενειακό» χαρακτήρα, τις περισσότερες φορές δεν αποκόβονται οι δεσμοί την χώρα προέλευσης τους, και φαίνεται από το γεγονός της κατοχής κάποιων περιουσιακών στοιχείων (οι περισσότεροι από αυτούς έχουν σπίτια στην χώρα τους) ακριβώς γιατί πιστεύουν πως η μετανάστευση στην Ελλάδα είναι μονάχα πρόσκαιρη. Η επιλογή της χώρας μας για το μεταβατικό αυτό στάδιο γίνεται ακριβώς λόγω της γεωπολιτικής της θέσης αλλά και λόγω του σχετικά εύκολου τρόπου προσπέλασης. Άλλωστε η ύπαρξη εποχιακών εργασιών στον κλάδο της Γεωργίας και του Τουρισμού τους βοηθά στο να επιτύχουν το σκοπό τους που δεν είναι άλλος από την εξοικονόμηση οικονομικών πόρων.

Η έντονη κινητικότητα που παρατηρείται στον μεγαλύτερο αριθμό των μεταναστών δεν μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε την συνεισφορά τους στην επίτευξη της δημιουργίας ενός ανάλογου φαινομένου στον Ελληνικό χώρο, με αυτό των αποστερημένων αστικών περιοχών της Δ. Ευρώπης και των ΗΠΑ. Οι περισσότεροι από αυτούς δεν είναι κοινωνικά ενσωματωμένοι στην κοινωνία, αλλά ούτε και αστικά ενσωματωμένοι. Δεν πρόκειται για άτομα που δεν δημιουργούν προβλήματα στη χώρα μας, αλλά δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η ύπαρξη τους στην Ελλάδα προσομοιάζεται με την ύπαρξη των μεταναστών στις άλλες Δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες, αφενός μεν λόγω της ύπαρξης ενός ιδιαίτερα έντονου συνδέσμου που διατηρούν με την χώρα προέλευσης τους και αφετέρου λόγω της κινητικότητας που τους χαρακτηρίζει.

Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από μια σχετική χαλαρότητα και ανεκτικότητα απέναντι σε αυτές τις ομάδες πάρα την λανθάνουσα ρατσιστική τάση που σταδιακά αναπτύσσεται στη χώρα μας. Αυτό εν μέρει οφείλεται στην ταραγμένη πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, εξαιτίας της διαδοχής αυταρχικών και διδακτορικών καθεστώτων, στην εξωστρέφεια του ελληνικού πληθυσμού λόγω αλληπάλληλων οικονομικών και πολιτικών μεταναστεύσεων, στην επίδραση του ορθόδοξου θρησκευματος που αποδέχεται το «διαφορετικό» αλλά και στην επί μακρόν χρονικού διαστήματος επαφή με τους λαούς των Βαλκανίων και της Μεσογειακής Λεκάνης. Οι παραπάνω λόγοι συνιστούν ανασταλτικούς παράγοντες για την εκδήλωση φαινομένων ρατσισμού και κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και κλίματος ξενοφοβίας (Κοτζαμάνης, Πετρονάη, Τζωρτζοπούλου, 1996).

Η παρατεταμένη, όμως, οικονομική κρίση των τελευταίων ετών, η ανάδειξη ως χρόνιου του προβλήματος της ανεργίας σημαντικού τμήματος του ελληνικού πληθυσμού, οι τελευταίες δημογραφικές εξελίξεις και τα επιχειρήματα που αναπτύσσονται με αφορμή αυτές τις εξελίξεις, η κοινωνική κρίση και η κρίση των θεσμών παράλληλα με την ανάδειξη του εθνικισμού στα Βαλκάνια, τη μη επίλυση των προβλημάτων με τη γειτονική Τουρκία τη διάχυτη ανασφάλεια για το μέλλον και τις προοπτικές στο βαλκανικό χώρο αποτελούν αναμφισβήτητα παράγοντες αναδίπλωσης και εσωστρέφειας της ελληνικής κοινωνίας. Αυτοί οι παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις σημαντικού τμήματος της κοινής γνώμης απέναντι στους ξένους στο βαθμό που η διεύρυνση του πλήθους και των χωρών προέλευσης τους

οδηγούν προοδευτικά στη συσσώρευση στη χώρα μας ομάδων προερχόμενων από πλέον απομακρυσμένα κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα.

Τα στοιχεία για την εγκληματικότητα των μεταναστών και των προσφύγων είναι περίπου ανύπαρκτα και δεν αποκαλύπτουν το είδος και τον αριθμό των αδικημάτων για τα οποία ευθύνονται. Φάκελοι του Υπουργείου Δικαιοσύνης αναφέρουν ότι το 1985 καταδικάστηκαν 707 αλλοδαποί για ποινικά κυρίως παραπτώματα, κλοπές και παραβιάσεις ξένης ιδιοκτησίας.

Το εγκληματικό «μπουμ» που σημειώθηκε την τελευταία τριετία με την ραγδαία αύξηση της βαριάς εγκληματικότητας αποδόθηκε στους αλλοδαπούς μετανάστες οι οποίοι τα τελευταία χρόνια κατέκλυσαν τη χώρα μας αναζητώντας μια καλύτερη τύχη. Πολλοί μίλησαν περί εισαγόμενης εγκληματικότητας, επιχείρημα που υιοθετήθηκε και από τους αρμόδιους κρατικούς παράγοντες. Η ψυχρή λογική όμως των αριθμών και των στατιστικών δεδομένων αλλά και τα πρώτα επιστημονικά συμπεράσματα των ειδικών δεν επιβεβαιώνουν αυτή τη βολική άποψη.

Στο τέλος του 1991 οι δείκτες της εγκληματικότητας σχετικά με την διάπραξη ανθρωποκτονιών, κλοπών και ληστειών στην πρωτεύουσα αυξήθηκαν κατά 25% συγκριτικά με το προηγούμενο έτος. Η έξαρση αυτή αποδόθηκε από την αστυνομία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ευρύτερα την κοινή γνώμη συλλήβδην στους αλλοδαπούς και κυρίως στους Αλβανούς. Παρά τις επιστημάνσεις ως προς τη σχετικότητα και την επιστημονική αξιοπιστία τέτοιων πρόωρων συμπερασμάτων, στην κοινωνική συνείδηση επικράτησε ο φόβος του «αλβανού εγκληματία» και κατασκευάστηκε το στερεότυπο του «Αλβανού εγκληματία» που ιχνογραφείται ως νέος - άνδρας - πάμπτωχος- ανειδίκευτος - ικανός για όλα- με ροπή προς τη βία και την κλοπή και ο οποίος ευθύνεται για την έξαρση της εγκληματικότητας στη χώρα και κυρίως στην πρωτεύουσα.

Η μεγαλύτερη εισροή των αλλοδαπών στην Ελλάδα σημειώθηκε κατά τη διετία 1990-92 και η συμμετοχή τους στο σύνολο των επίσημα βεβαιωμένων εγκλημάτων κυμαίνεται ανάμεσα σε 1,1% και 1,4% σε ότι αφορά αυτό που οι ειδικοί ονομάζουν βαριά εγκληματικότητα δηλαδή, ανθρωποκτονίες, ληστείες, βαριές σωματικές βλάβες και άλλα. Η μεγάλη αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στα υψηλά ποσοστά συμμετοχής των αλλοδαπών στην εγκληματικότητα και τον μεγάλο αριθμό των κρατουμένων στις φυλακές οφείλεται πολλές φορές στο γεγονός ότι είναι αλλοδαποί. Η κράτηση των αλλοδαπών στις φυλακές δεν προκύπτει από κάποια ρατσιστική διάθεση αλλά από το Δίκαιο που για να διασφαλίσει την παρουσία του αλλοδαπού κρατουμένου ενώπιον της Δικαιοσύνης, επιβάλλει την προσωρινή του κράτηση (Μάνδρα Ι., 1994).

Στο τέλος του 1991 οι δείκτες της εγκληματικότητας σχετικά με την διάπραξη ανθρωποκτονιών, κλοπών και ληστειών στην πρωτεύουσα αυξήθηκαν κατά 25% συγκριτικά με το προηγούμενο έτος. Η έξαρση αυτή αποδόθηκε από την αστυνομία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ευρύτερα την κοινή γνώμη συλλήβδην στους αλλοδαπούς και κυρίως στους Αλβανούς. Παρά τις επιστημάνσεις ως προς τη

σχετικότητα και την επιστημονική αξιοπιστία τέτοιων πρόωρων συμπερασμάτων, στην κοινωνική συνείδηση επικράτησε ο φόβος του «αλβανού εγκληματία» και κατασκευάστηκε το στερεότυπο του «Αλβανού εγκληματία» που ιχνογραφείται ως νέος - άνδρας - πάμπτωχος- ανειδίκευτος - ικανός για όλα- με ροπή προς τη βία και την κλοπή και ο οποίος ευθύνεται για την έξαρση της εγκληματικότητας στη χώρα και κυρίως στην πρωτεύουσα.

Από την επιστημονική επεξεργασία των δεικτών της εγκληματικότητας κατά την τελευταία πενταετία στη χώρα μας προκύπτει ότι, παρά τη συνολική αύξηση της εγκληματικότητας κατά τα έτη 1990-92 που υπήρξε η περίοδος της θεαματικής αύξησης της μαζικής εισόδου λαθρομεταναστών στην Ελλάδα, η συμμετοχή των αλλοδαπών σ' αυτήν ήταν μόλις 1,1%-1,4%. Παρά ταύτα, το ψευδές στερεότυπο δεν κλονίστηκε ούτε μεταβλήθηκε. Η συλλογική κοινωνική συνείδηση εξακολουθεί να προσλαμβάνει τη σοβαρή εγκληματικότητα και τις αιτίες της με τρόπο στρεβλό, δέσμια των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων της. Οι αστυνομικές αρχές και η πολιτική ηγεσία διευκολύνονται με αυτήν την ερμηνεία περί εισαγόμενης εγκληματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για τους δικούς τους λόγους διαμεσολαβούν και εμπεδώνουν αυτή την αντίληψη έτσι ώστε να οριοθετείται η κοινωνική συνείδηση έναντι του «άλλου» του «ξένου», του «διαφορετικού» και τελικά του «επικίνδυνου». Η κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος ανασκευάζεται και ο εγκληματίας νοείται όχι ως δράστης με αυθύπαρκτη προσωπικότητα, ως αυτόνομη μονάδα, ως υποκείμενο αλλά ως το ανώνυμο μέλος μιας εγκληματικής και επικίνδυνης ομάδας με κοινά και ορατά χαρακτηριστικά, η οποία αποτελεί κοινωνική απειλή.

Οι πληροφορίες αυτές όμως εντούτοις αποκτούν ξεχωριστό ενδιαφέρον αν ιδωθούν με πλαίσιο αναφοράς την εικόνα που στοιχειοθετούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης γύρω από τον απειλητικό ρόλο των ξένων, ειδικότερα δε όσων διαφέρουν στη φυλή στο θρήσκευμα και το μορφωτικό επίπεδο.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι αποστερημένες περιοχές στην Δυτική Ευρώπη και στις ΗΠΑ αποτελούν ένα σημαντικό πρόβλημα, ένα πρόβλημα τόσο αστικό όσο και κοινωνικό. Το κοινωνικό πρόβλημα έγκειται στις ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο πληθυσμός των περιοχών αυτών, σχετικά με την ένταξη του στην κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Το αστικό πρόβλημα δημιουργείται επειδή οι χωρικές συγκεντρώσεις αυτού του αποστερημένου πληθυσμού προσδίδουν στο χώρο που κατοικεί μια εικόνα που βρίσκεται σε αντιστοιχία με την κοινωνική του θέση. Ο πληθυσμός των περιοχών αυτών έχει εγκαταλειφθεί από το κοινωνικό σύνολο. Οι περιοχές κατοικίας του, τα κτίρια που τον στεγάζουν μοιάζουν και αυτά με τη σειρά τους εγκαταλελειμμένα, και το αποτέλεσμα είναι αυτές οι αποστερημένες αστικές περιοχές να είναι αισθητά αστικά υποβαθμισμένες.

Ο πληθυσμός τους παρουσιάζει έντονα προβλήματα ελλείμματος κοινωνικής ενσωμάτωσης που οφείλονται στην αποκοπή δεσμών κάθε είδους με την περιοχή της καταγωγής τους και στην έλλειψη στηριγμάτων στην περιοχή όπου εγκαταστάθηκαν. Με βάση τη σχέση του αποστερημένου πληθυσμού με το χώρο προέλευσης και σε αντιστοιχία με τη σχέση του με/στο χώρο που εγκαθίσταται (και όπου απομονώνεται σε μια περιοχή που προσδιορίζει μονάχα τη χωρική του ταυτότητα), έγινε η τυπολογία των αποστερημένων αστικών περιοχών. Στην τυπολογία αυτή διακρίνουμε τις παραγκουπόλεις της Μεσογείου, τις παρηκμασμένες βιομηχανικά περιοχές, τις εργατικές στεγαστικές περιοχές των βιομηχανικών μητροπόλεων και τέλος τα υπεργκέτο της Αμερικής. Στην πρώτη περίπτωση η κοινωνική ενσωμάτωση καθίσταται δύσκολη εξαιτίας του τρόπου ζωής και κοινωνικής οργάνωσης των πληθυσμών αυτών, ο οποίος μεταφέρεται από την περιοχή καταγωγής και στις περιοχές εγκατάστασης και οδηγεί στην καθολική έλλειψη δεκτικότητας των νέων μεταναστών. Στην δεύτερη περίπτωση το πρόβλημα δημιουργείται εξαιτίας της εγγύτητας με έναν χώρο που παρακμάζει, τον οποίο επέλεξαν για να εργαστούν βιώνοντας τώρα τα αποτελέσματα της βιομηχανικής παρακμής και την έντονη ανεργία. Η τρίτη περίπτωση αφορά όλους εκείνους που παρέμειναν εγκλωβισμένοι στους «απρόσωπους» βιομηχανικούς κοιτώνες, μην έχοντας την δυνατότητα να μετακινηθούν σε άλλες περιοχές ούτε να επιστρέψουν στις περιοχές καταγωγής τους, αφού κατά τη μετακίνηση τους φρόντισαν να αποκοπούν εξ ολοκλήρου με αυτές. Αυτή η τρίτη περίπτωση αποτελεί και την πιο χαρακτηριστική ως προς την ρήξη μεταξύ του τόπου προέλευσης και του τόπου εγκατάστασης, μια ρήξη που εντείνεται στα άκρα όταν δεν υπάρχει πια σχέση με την εργασία. Η τελευταία αναφορά στα υπεργκέτο της Αμερικής απεικονίζει την απόλυτη αποκόλληση του πληθυσμού με το τόπο προέλευσης του. Ο πληθυσμός παγιδευμένος

προσπαθεί να κερδίσει τον έλεγχο στην νέα χώρα υιοθετώντας παρεκκλίνουσες συμπεριφορές και εκφραζόμενος μέσα από βίαιες εκδηλώσεις.

Οι αποστερημένες αστικές περιοχές και τα προβλήματα τους οφείλονται στον μετασχηματισμό που επήλθε στις πόλεις με την διαδικασία βιομηχανοποίησης και αποβιομηχανοποίησης. Μέσα από αυτό τον μετασχηματισμό η πόλη δεν καταφέρνει να ελέγξει τον λειτουργικό διαχωρισμό του χώρου και να εξασφαλίσει κοινωνικοχωρική συνέχεια. Η νέα δομή της πόλης δεν στηρίζεται πλέον στη λειτουργική οργάνωσή της αλλά στρέφεται στη διαμόρφωση συνθηκών για να μπορέσει να ενταχθεί στο νέο σύστημα της παγκόσμιας αγοράς. Η μεταμοντέρνα πόλη δεν αποτελεί πλέον μια ολότητα ούτε στηρίζει τις λειτουργίες της στην αρχή της συνέχειας που οι κρατικές παρεμβάσεις προσπαθούσαν να επιτύχουν. Στηρίζεται μόνο στις αρχές της αγοράς, με την ελπίδα να μην αποκλειστεί από το δίκτυο που συνδέει τα οικονομικά κέντρα του πλανήτη μας. Μέσα από το νέο κυρίαρχο σύστημα της αγοράς, εξαφανίζεται η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης. Στη νέα αστική κατάσταση όπου δεν υπάρχει πλέον καμία χωρική συνέχεια, η εξασθένηση της αλληλεγγύης γίνεται ορατή με την άρνηση ευκατάστατων κοινωνικά τάξεων να πληρώνουν για εκείνους που έχουν οικονομικά προβλήματα και είναι αποκομμένοι από την κοινωνία. Η τάση των ομάδων αυτών να «αποχωρήσουν» από τις αποστερημένες περιοχές και να μετεγκατασταθούν σε περιοχές όπου μόνο όμοιοι με αυτές υπάρχουν, εντείνει το κλίμα ανασφάλειας και απειλής για το κοινωνικό σύνολο.

Το σύστημα της κρατικής πρόνοιας αδυνατεί να επιλύσει τα νέα προβλήματα που δημιουργούνται και αυτό συμβαίνει επειδή στηρίζεται στην αρχή της παροχής πόρων και επιδομάτων σε άτομα που φέρουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Η καταβολή των επιδομάτων γίνεται αυτόματα και δεν βοηθά παρά μόνο σε οικονομικό επίπεδο. Με αυτό τον τρόπο δεν εξετάζονται περιπτώσεις, όπου το κράτος πρόνοιας θα πρέπει να παρέμβει, απλά ορίζονται κατηγορίες. Έτσι δεν υπάρχει καμία προσπάθεια από την πλευρά τόσο του συστήματος μέριμνας όσο και από την πλευρά των δικαιούχων για ενσωμάτωση. Το νέο σύστημα προσπαθεί να αλλάξει αυτή την κατάσταση υποχρεώντας τον δικαιούχο να επιδείξει θέληση για κοινωνική ενσωμάτωση. Η κοινωνική προστασία δεν είναι πλέον ενιαία και ίση ούτε αυτόματη αλλά στρέφεται προς την δημιουργία ενός είδους κοινωνικού και εθελοντικού συμβολαίου με σκοπό η οικονομική βοήθεια να αποτελεί ένα κλειδί για την κοινωνική ενσωμάτωση. Ο σκοπός είναι να βοηθηθούν τα άτομα να γίνουν αυτόνομα ώστε αυτή η αυτονομία τους να τους ωθήσει προς την ανάληψη πρωτοβουλιών για κοινωνική ενσωμάτωση.

Ο προβληματισμός για μια την εμφάνιση ενός ανάλογου φαινομένου στον ελληνικό χώρο πηγάζει από την εκδήλωση κάποιων σχετικά πρόσφατων φαινομένων για τα ελληνικά δεδομένα, όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός, το σχετικά υψηλό

μεταναστευτικό ρεύμα που καταλήγει στη χώρα μας καθώς και η ανεργία που πλήττει κάποιες ιδιαίτερα ευαίσθητες πληθυσμιακές ομάδες.

Αρχικά πρέπει να διευκρινίσουμε πως η Ελλάδα είχε ένα εντελώς διαφορετικό βιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης. Η βιομηχανία άρχισε να αναπτύσσεται σχετικά αργά για τα Ευρωπαϊκά δεδομένα, και με βραδύτατους ρυθμούς. Αυτό σημαίνει πως οι δομές της βιομηχανικής παραγωγής και οι επιπτώσεις της αποβιομηχάνισης που συντελέστηκε στα μεγάλα αστικά κέντρα όπως η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, η Πάτρα κτλ, δεν αποτέλεσαν έναν ισχυρό και καθοριστικό παράγοντα για την διαμόρφωση και αλλαγή των συνθηκών που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία και στην ελληνική οικονομία. Έτσι στην Ελλάδα η ύπαρξη της βιομηχανίας δεν κατάφερε να οδηγήσει στην κατασκευή μιας καθαρά βιομηχανικής εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη των ελληνικών βιομηχανικών μονάδων, διέπεται από μεγάλη κινητικότητα στον εργασιακό χώρο, αποτελείται κυρίως από προσωπικό δυναμικό χωρίς μεγάλη εξειδίκευση, που σημαίνει πως δεν εξαρτήθηκε ποτέ απόλυτα από την βιομηχανία. Ακόμα πρέπει να σημειωθεί πως ο χαρακτήρας του μικρομεσαίου που επικρατεί σε όλες τις μορφές ελληνικής οργάνωσης επηρέασε και τον χαρακτήρα της βιομηχανίας. Οι μεγάλες ελληνικές βιομηχανικές μονάδες είναι μεγάλες μονάχα για τα ελληνικά δεδομένα. Έτσι όπως η βιομηχανοποίηση δεν κατάφερε να επιφέρει ριζικές αλλαγές στον τρόπο παραγωγής και κοινωνικής οργάνωσης, δεν επέφερε και την ανάλογη κρίση με την αποβιομηχάνιση και την ανυπαρξία νέας διάρθρωσης του τομέα αυτού.

Η διαμόρφωση του ελληνικού αστικού τοπίου από την πλευρά των ίδιων των πολιτών εξαιτίας της αδυναμίας του κράτους να παρέμβει με οικονομικά και τεχνικά μέσα, μπορεί να είχε ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός αστικά υποβαθμισμένου χώρου με πολλά προβλήματα τόσο από την πλευρά οργάνωσης όσο και από την πλευρά της διαχείρισης, αλλά αυτή η αδυναμία του κράτους έδωσε την δυνατότητα απόκτησης και εκμετάλλευσης γης από πολλές ομάδες, που υπό άλλες συνθήκες θα δυσκολευόντουσαν ακόμα και στην εξεύρεση κατοικίας. Αυτό φαίνεται από τα πολύ υψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης που ισχύουν για την Ελλάδα. Και όπως είναι αναμενόμενο διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική ενσωμάτωση, αφού η ύπαρξη κατοικίας παρέχει ασφάλεια και για πολλούς αποφέρει και κέρδη.

Ο αστικός χώρος στην Ελλάδα, σε αντιπαράθεση με τον Ευρωπαϊκό χώρο, καταφέρνει να διατηρεί τους δεσμούς του με την ύπαιθρο ακόμη και όταν ο πληθυσμός της την αποχωρίζεται για λόγους εργασίας. Η μετανάστευση, εσωτερική αλλά και εξωτερική, εδώ δεν σημαίνει την αποκοπή των σχέσεων με την αγροτική κοινωνία. Αυτό παίζει έναν σημαντικό ρόλο αφού δεν δημιουργείται αγεφύρωτο ρήγμα μεταξύ της περιοχής προέλευσης και της περιοχής εγκατάστασης.

Η επιρροή της συμπαγούς οικογενειακής δομής παίζει τον πιο καθοριστικό ρόλο τόσο σε θέματα κοινωνικής ενσωμάτωσης όσο και σε θέματα οικονομικής αποκατάστασης. Είναι χαρακτηριστικό από την πλευρά της ελληνικής οικογένειας η σημασία που αποδίδεται για την αποκατάσταση των μελών της και ιδίως των νέων στον εργασιακό

χώρο. Αναλαμβάνει εξ' ολοκλήρου τη χρηματοδότηση των σπουδών των παιδιών της, στοχεύοντας στην κοινωνική τους ανέλιξη. Η ύπαρξη πολλών επιχειρήσεων οικογενειακού τύπου βοηθά στην ταχύτερη αποκατάσταση των νέων ενώ η διαμόρφωση και επέκταση της άτυπης οικονομίας που υπάρχει σε μεγάλη έκταση στην χώρα μας βοηθά την ελληνική οικογένεια να αυξήσει τα εισοδήματά της και να τα επενδύσει ανάλογα στην επαγγελματική εξέλιξη των παιδιών της. Ο τρόπος με το οποίο λειτουργεί η οικογένεια καταφέρνει να αναστέλλει φαινόμενα κοινωνικού διαχωρισμού να υποκαθιστά το ανύπαρκτο κράτος πρόνοιας και να υποστηρίζει την κοινωνική συνοχή. Επίσης ο τρόπος με τον οποίο η οικογένεια λειτουργεί δεν αφήνει πολλά περιθώρια για να αποκοπούν οι δεσμοί με τον τόπο διαμονής, αφού καταφέρνει να δημιουργεί και να διατηρεί πολύ στενούς δεσμούς μεταξύ των μελών της. Οι ανησυχίες που εκφράζονται για την αποκοπή αυτών των δεσμών της οικογενειακής συνοχής δεν φαίνεται να επιβεβαιώνονται στο άμεσο κοντινό μέλλον.

Το ισχυρό κύμα μετανάστευσης που έχει δεχτεί η Ελλάδα αποτελεί ίσως το μεγαλύτερο κίνδυνο για την εμφάνιση ενός ανάλογου φαινομένου στον ελληνικό χώρο. Οι μετανάστες μπορούν πολύ πιο εύκολα να βρεθούν σε δυσκολίες ως προς την κοινωνική και οικονομική τους ενσωμάτωση. Στην Ελλάδα το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών προέρχεται από την ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων. Η διαφορά με τα υπόλοιπα μεταναστευτικά ρεύματα της Ευρώπης είναι πως και αυτοί δεν έχουν αποκοπεί από την περιοχή καταγωγής τους. Η σχέση τους με την οικονομία κινείται στα πλαίσια των άτυπων δραστηριοτήτων και αυτό είναι ένα πρόβλημα. Οι ίδιοι όμως δεν το αντιλαμβάνονται ως πρόβλημα γιατί στόχος τους δεν είναι η μόνιμη παραμονή στην Ελλάδα, αλλά η αποταμίευση για την δημιουργία καλύτερων προοπτικών διαβίωσης στην χώρα τους. Οι περισσότεροι πηγαινοέρχονται, και μάλιστα παράνομα μεταξύ της Ελλάδας και των χωρών της καταγωγής τους. Επομένως δεν ενδιαφέρονται για την κοινωνική τους ενσωμάτωση αλλά για τις οικονομικές απολαβές. Όσον αφορά στα υψηλά ποσοστά της εγκληματικότητας που παρατηρούνται και που αποδίδονται στους μετανάστες (και κυρίως στους Αλβανούς) αυτό δεν είναι κάτι που μπορούμε να το υποστηρίξουμε με βεβαιότητα αφού δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία που να το αποδεικνύουν. Τα στοιχεία που υπολογίζονται από τα αστυνομικά τμήματα δεν μπορούν να επαληθεύσουν υποθέσεις για αύξηση της εγκληματικότητας από την πλευρά των μεταναστών.

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, η άτυπη οικονομία και ο υπερβολικά εκτεταμένος δημόσιος τομέας στην Ελλάδα αποτέλεσαν και αποτελούν τους παράγοντες που βοηθούν στην οικονομική και κοινωνική ενσωμάτωση του πληθυσμού. Συνιστούν γενικότερα ανασταλτικούς παράγοντες για την οικονομική πρόοδο και την πορεία προς την παγκοσμιοποίηση, και αποτελούν παράγοντες που βοήθησαν σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική ενσωμάτωση στο παρελθόν των προσφύγων. Η άτυπη οικονομία, ευρύτατα διαδεδομένη στον ελληνικό χώρο, αν και επιζήμια για την ελληνική οικονομία, βοηθά στην κοινωνική ενσωμάτωση. Τέλος ο δημόσιος τομέας απασχολεί ένα πολύ σημαντικό

ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα κλίμα ασφάλειας σε όσους απασχολούνται σε αυτόν. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η αποτροπή σε μεγάλη έκταση της εμφάνισης φαινομένων όπως ο κοινωνικός διαχωρισμός και η κοινωνική πόλωση που βοηθούν στη δημιουργία κοινωνικών φαινομένων αναλόγων αυτού των αποστερημένων αστικών περιοχών.

Τα προαναφεθέντα μας επιτρέπουν βάσιμα να υποθέσουμε πως δεν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις για την εμφάνιση ενός ανάλογου προβληματικού φαινομένου στον ελληνικό χώρο. Η ελληνική κοινωνία δεν χαρακτηρίζεται από συνταρακτικές μεταβολές στην κοινωνική της δομή και δεδομένου του χρόνου που απαιτείται για τέτοιες αλλαγές, δεν πιστεύουμε ότι στο εγγύς μέλλον θα αντιμετωπίσουμε αντίστοιχες με αυτές των αναπτυγμένων βιομηχανικά μητροπόλεων του πλανήτη μας καταστάσεις.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αντωνοπούλου Σ., (1994), Οι συνέπειες της οικοδομικής παραγωγής και του καθεστώτος γαιοκτησίας στην κοινωνικό-οικονομική συγκρότηση της μεταπολεμικής Ελλάδας στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα

Βεργόπουλος Κ., (1975), *Το Αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα: η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, Αθήνα: Εξάντας

Burgel G., (1976), *Αθήνα: η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας*, Αθήνα: Εξάντας

Γετίμης Π., (1989), *Οικιστική πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα: Οδυσσέας

Esping Andersen C., (1996), Κοινωνικά δικαιώματα και το κράτος πρόνοιας στο (Λυριντζής Χ., Νικολακόπουλος Η., Σωτηρόπουλος Δ), *Κοινωνία και πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Ζυγογιάννης Γ., Λεάνδρος Ν., (1994), Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του “Κράτους Πρόνοιας” στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα

Καβουνίδη Τ., (1996), Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

Κοτζαμάνης Β., Μαλούτας Θ., (1985), *Η κρατική παρέμβαση στον τομέα της εργατικής-λαϊκής κατοικίας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ (τεύχος 56)

Κοτζαμάνης Β., Πετρονώτη Μ., Τζωρτζοπούλου Μ., (1996), Πολιτικοί πρόσφυγες: εξελίξεις και θέματα πολιτικής στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

Κραβαρίτου-Μανιτάκη Γ., (1986), Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα στο *Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, Αθήνα: Εξάντας

Λεοντίδου Λ., (1986), *Αναζητώντας τη χαμένη εργασία: η κοινωνιολογία των πόλεων στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

- Λεοντίδου Λ.**, (1989), *Πόλεις της σιωπής: εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ
- Μαλούτας Θ.**, (1990), *Αθήνα, Κατοικία, Οικογένεια*, Αθήνα: Εξάντας
- Μαλούτας Θ.**, (1996), *Οικογένεια, πρακτικές στέγασης και κοινωνικός διαχωρισμός στην Αθήνα και το Βόλο στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ.**, (1988), *Προβλήματα ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας
- Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ.**, (1992), *Κοινωνική δομή και πολεοδομική οργάνωση στην Αθήνα*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Μάνδρα Ι.**, (1994) *Ξένοι και έγκλημα*, ΤΟ ΒΗΜΑ
- Μαράτου-Αλιπραντή Α.**, (1996), *Ξένο εργατικό δυναμικό: τάσεις και το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Μαρμαράς Μ., Τσιλένης Σ.**, (1994), *Η μεταπολεμική πολιτική πολεοδομικών επεκτάσεων στην Αθήνα ως αποτέλεσμα απουσίας αρχών σχεδιασμού και διαμόρφωσης του αστικού χώρου στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Μηλιός Γ.**, (1988), *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Μιχαήλ Γ.**, (1994), *Πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας κατά τις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Μοσχονάς Α.**, (1986), *Παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα: Η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών
- Μουζέλης Ν.**, (1978), *Νέο ελληνική κοινωνία, όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα: Εξάντας
- Μουσουρού**, (1989), *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαμπανάσης Σ.**, (1994), *Η οικονομική ανάπτυξη και οι κοινωνικές επιπτώσεις της στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Μπεκ Ο.**, (1999), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση;*, Αθήνα: Καστανιώτης
- Οικονόμου Δ.**, (1994), *Στεγαστική πολιτική, σημερινή κατάσταση και προοπτικές στις χώρες της ΕΚ και την Ελλάδα στο (Γετίμη Π., Γράβαρη Σ.), Το Κοινωνικό Κράτος σήμερα*. Αθήνα : ΑΠΑΠ.
- Παυλίδη Σ.**, (1987), *Ελληνική Οικονομία, τάσεις και εξελίξεις*, Αθήνα: Γνώσεις

- Πετμεζίδου Τσουλουβή Μ.**, (1987), *Κοινωνικές τάξεις και μηχανισμοί κοινωνικής αναπαραγωγής*, Αθήνα: Εξάντας
- Πετράκος Γ., Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ.**, (1993), *Χωρικές αναπτυξιακές πολιτικές και βιομηχανική απασχόληση στα αστικά κέντρα*, άρθρο *Τεχνικά χρονικά* , Vol. 13. Νο 4
- Πετράκη Γ.**, (1994), *Η Εσωτερική Προσωρινή Μετανάστευση Εργασίας προς το Λαύριο στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Πιζανιάς Π.**, (1993), *Οι φτωχοί των πόλεων: η τεχνογνωσία της επιβίωσης στην Ελλάδα το μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Σούλης Σ.**, (1985) “*Το ξένο εργατικό δυναμικό σήμερα στην Ελλάδα*” Καθημερινή
- Τσουγιόπουλος Γ.**, (1984), *Το ελληνικό αστικό κέντρο*, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Τσουκαλάς Κ.**, (1982α), *Η δομή της απασχόλησης και το μικρομεσαίο θαύμα*, άρθρο στο περιοδικό ANTI τεύχος 260
- Τσουκαλάς Κ.**, (1982β), *Μονοσήμαντες τάξεις και “πολυσθενή” υποκείμενα*, άρθρο στο περιοδικό ANTI τεύχος 261
- Τσουκαλάς Κ.**, (1983), *Κοινωνικές προεκτάσεις της δημόσιας εργοδοσίας στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Τσουκαλάς Κ.**, (1985) *Πολυσθενείς φορείς και ταξικές σχέσεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Τσουκαλάς Κ.**, (1986α), *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Τσουκαλάς Κ.**, (1986β) *Κοινωνική ανάπτυξη και Κράτος: Η συγκρότηση του Δημόσιου Χώρου στην Ελλάδα*, Αθήνα : Θεμέλιο
- Τσουκαλάς Κ.**, (1986γ), *Εργασία και εργαζόμενοι στην πρωτεύουσα: Αδιαφάνειες, ερωτήματα, υποθέσεις στο Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, Αθήνα: Εξάντας.
- Τσουκαλάς Κ.**, (1987), *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή: Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα: Θεμέλιο

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Commission des Communautés Europeennes 1991-93, (CCE) (1994), *Rapport sur les villes, Quartiers en crise*, Brussels.

Dawson J., Froessler R., Jacquier C., Perez J-A., (1993a), *Les quatriers de l' exclusion: citizenship laboratories for Europe? : Summary*, Quartiers en crise, Brussels.

Dawson J., Froessler R., Jacquier C., Perez J-A., (1993b), *Les quatriers de l' exclusion: citizenship laboratories for Europe? : Programme III*, Quartiers en crise, Brussels.

Dawson J., Froessler R., Jacquier C., Perez J-A., (1993c), *Les quatriers de l' exclusion: citizenship laboratories for Europe? : Turin Manifesto*, Quartiers en crise, Brussels.

Donzelot J. Jaillet M-C, (1997), *Summary report of the pilot study: Deprived urban areas*, Plan Urban , Brussels.

Fainstein S., (1996), *The changing world economy and urban restructuring in Fainstein S., Campbell., Readings in urban theory*, Oxford: Blackwell.

Goldberger M-F (1998) *Les zones urbaines sensibles*, Economie et societe, 573, Paris: INSE.

Gottdiener M., (1994), *The new urban sociology*, USA: Mc Graw Hill Inc.

Hilier, Hanson, (1984), *The social logic of space*, Cambridge: Cambridge University of Press.

International Steering Committee (ISC) of the 2nd European Programme for the regeneration of neighbourhoods in crisis, (1993), *Action in the neighbourhoods of Europe*, Brussels: Report submitted to the Formative General Assembly of the International Association for the regeneration of neighbourhoods in crisis.

Jordan B., (1996), *A theory of poverty and social exclusion*, Cambridge: Polity Press.

Leontidou L., (1990), *The Mediterranean City in transition, social change and urban development* Cambridge: Cambridge University of Press.

Madanipour A., Cars G., Allen J., (1998), *Social Exclusion in European Cities, Process, Experiences and Responses*, London: Regional studies Association.

Maloutas Th., (1998), *Social polarisation in Athens, a typical tendencies in a non global metropolis*, unpublished.

Mansuy M., Marpsat M., (1991), *Les quartiers des grandes villes:contrast sociaux en milieu urban*, Economie et statistique, 245, Paris: INSEE.

Mingione E., (1996), *Urban Poverty And The Underclass*, Oxford: Blackwell.

Musterd S., Ostendorf W., (1998), *Urban Segregation and the Welfare State*, London: Routledge.

O'Loughlin J., Friedrichs J., (1996), *Social polarization in post industrial metropolises*, Berlin: Walter de Gruyter.

Rainwater L., (1998) *The problem of social exclusion*, Luxembourg

Recite Bulletin Number:1, (1993), *Reseau des agences de development*, Brussels: Recite Office.

S.I. VOL. I (Seminaire International : VOLUME I Belgique, Italie, Portugal), (1996) *Les zones urbaines defavorisees*, Plan Urban animation par Donzelot J, Jaillet M-C Brussels.

S.I. VOL. II (Seminaire International : VOLUME II England), (1996) *Les zones urbaines defavorisees*, Plan Urban, animation par Donzelot J, Jaillet M-C., Brussels

S.I. VOL. III (Seminaire International : VOLUME III Turkey), (1996) *Les zones urbaines defavorisees*, Plan Urban, animation par Donzelot J, Jaillet M-C., Brussels.

S.I. VOL. IV (Seminaire International : VOLUME IV: Pays-Bas, Suisse, Espagne, Grece), (1996) *Les zones urbaines defavorisees*, Plan Urban animation par Donzelot J, Jaillet M-C Brussels.

S.I. VOL. V (Seminaire International : VOLUME V Canada, Etas-Unis, France), (1996) *Les zones urbaines defavorisees*, Plan Urban, animation par Donzelot J, Jaillet M-C Brussels.

Sassen S., (1996), *The global city in Fainstein S., Campbell., Readings in urban theory*, Oxford: Blackwell.

Saunders P., (1985), Space the city and urban sociology, in *Social relations and spatial structures* by Derek G., Urry J., London: Macmillan.

Saunders P., (1989), *Social theory and the urban question*, Oxford: Routlrdge.

Stewart M., (1994), *Run down Neighbourhoods*, Great Britain.

Tabard N., (1993) *Des quartiers pauvres aux banlieues aisees une representation sociale du terittoire*, Economie et statistique No 270, Paris: INSEE.

Van Kempen R., (1994), *Deprived urban areas in the Netherlands? Paper for the meeting on the Nato Pilot Study "Deprived urban Areas"*, Paris.

